

ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ

ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ

@magazinesandebbooks

@magazinesandeboks ਦੇ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ

@magazinesandeboks

ਕੱਚੇ ਪੱਕੇ ਘਰਾਂ ਵਾਲਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ।
 ਪਿੰਡ ਦੀ ਕਿਤੋਂ ਸੁੱਕੀ ਕਿਤੋਂ ਗਿੱਲੀ ਵਿੰਗੀ ਟੇਢੀ ਬੀਹੀ।
 ਬੀਹੀ ਦੇ ਪਰਲੇ ਸਿਰੇ ਉੱਤੇ ਮੋਕਲੇ ਜਿਹੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਾ ਨਰੈਣ ਅਮਲੀ
 ਦਾ ਘਰ।

ਭਾਨੋ ਘਰ ਸੰਭਰ ਰਹੀ ਹੈ।

“ਨੀ ਬੇਬੇ ਸੰਤੀ ਤੂੰ ਕੁਸ਼ ਸੁਣਿਐ? ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਗੰਗਾ ਦੇ ਨ੍ਹਾਉਣ ਗਿਆ
 ਨਰੈਣ ਅਮਲੀ ਤੀਮੀ ਲੈ ਆਇਐ?” ਦਿਆਲੋ ਨੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਗੋਰੇ ਕੂੜੇ ਦੇ
 ਭਾਰੇ ਟੋਕਰੇ ਸਮੇਤ ਸੰਤੀ ਦੇ ਦਰਾਂ ਮੂਹਰੇ ਖੜੋਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਆਹੋ ਕੂੜੇ, ਗੰਗਾ ਮਾਈ, ਸਭ ਦੀਆਂ ਭੋਣੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦੀ
 ਐ।” ਸੰਤੀ ਨੇ ਕੰਮੀਆਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਲੱਸੀ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਨੀ, ਜਾ ਵੱਢੇ ਦੀ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਸਾਬਤੀ ਤੀਮੀ ਐ, ਖਬਰਨੀ ਕੀਹਦਾ
 ਘਰ ਪੱਟ ਕੇ ਆਈ ਹੋਊ।” ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਭੇਜਣ ਲਈ, ਵਾਲ
 ਵਾਹੁੰਦੀ ਬਚਨੀ ਬੋਲੀ।

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਮਾੜੀ ਜੀ ਕੰਧ ਉੱਤੋਂ ਦੀ ਝਾਕੀ ਸੀ ਭੱਜੜੇ ਪਿੱਟੇ ਦੀ ਮਟੁੱਕ-
 ਮਟੁੱਕ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਤੁਰੀ ਫਿਰਦੀ ਐ, ਜਿਮੇਂ ਪਿਉ ਦੀ ਸਹੇੜ ਦਾ ਘਰ ਹੋਵੇ।”
 ਦਿਆਲੋ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭੈਂਗੀ ਅੱਖ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਮੀਚ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਨੀ ਹੋਰ ਇਹੋ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗ ਸ਼ਰਮ ਕਾਹਦੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਿੱਤ ਖਸਮ
 ਬਦਲਨੇ ਹੋਏ।” ਬਚਨੀ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਕੱਸ ਕੇ ਜੂੜਾ ਕਰਦਿਆਂ ਬੋਲੀ।

“ਬੇਬੇ ਦੁਖ ਨਾ ਲਾ।” ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਰੋਣਹਾਕਾ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਕਿਧਰੇ ਨੀ ਵੇ ਗੁੜ ਦੇ ਕੇ ਜਾਨ ਲਈ ਹੋਈ, ਬਿੰਦ ਨੂੰ ਡੇਰ ਬੂਦਰੀਆਂ
 ਖਿੰਡਾਈਂ ਫਿਰੇਂਗਾ।”

“ਕੁੜੇ ਬਚਨੀ, ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਅਗਲੀ ਨੇ ਕਾਹਤੋਂ ਅੱਕ ਚੱਬਿਐ।
ਉਂ ਕੀਹਦਾ ਦਿਲ ਕਰਦੇ ਆਪਣਾ ਟਕਾਣਾ ਛੱਡਣ ਨੂੰ।” ਸੰਤੀ ਮੱਕੀ ਦੀ
ਰੋਟੀ ਦੇ ਖੰਨੇ ਨੂੰ ਹਥੇਲੀ ਉੱਤੇ ਮਲ ਕੇ ਚਿੜੀਆਂ ਲਈ ਭੋਰਾ ਚੂਰਾ ਕਰਦੀ
ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ।

“ਜਾਣ ਦੇ ਬੇਬੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਬੁੱਧ ਭਰਿਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਨੂੰ ਨੀਂ ਚਿਰ ਲੱਗਦਾ।
ਹੁਣ ਉੱਤਮ ਬੇਟੇ ਦੀ ਧੀ ਦੀ ਈ ਗੱਲ ਲੈ ਲੈ। ਛੱਡੋ ਨੇ ਮਾਪੇ ਕਿਤੇ ਖੜ੍ਹਨ
ਜੋਗੇ।” ਦਿਆਲੋ ਨੇ ਠੰਡ ਦੀ ਮਾਰੀ ਭੁੰਜੇ ਡਿੱਗੀ ਇਕ ਭਰਿੰਡ ਨੂੰ ਜੁੱਤੀ ਨਾਲ
ਮਸਲਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਕੜਛਾ ਚੁੱਕੀ ਆਉਂਦੀ ਦੇਖ ਸਭ ਮੁਤਰ ਮੁਤਰ ਉਸ ਕੰਨੀ
ਝਾਕਣ ਲੱਗੀਆਂ।

“ਬੇਬੇ ਅੱਗ ਹੈ?” ਭਾਨੋ ਨੇ ਸੰਤੀ ਦੇ ਓਟੇ ਕੋਲ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵੱਲ ਝਾਕਦਿਆਂ
ਪੁੱਛਿਆ।

“ਆਹੋ ਬਬੇਰੀ।” ਆਖ ਸੰਤੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਧਾਰਣ ਜਿਹੇ ਮੂੰਹ ਵੱਲ
ਤੱਕਦਿਆਂ ਕੜਛਾ ਫੜ ਲਿਆ।

ਦਿਆਲੋ ਕਨੱਖੀ ਕਨੱਖੀ ਝਾਕਦੀ ਟੋਕਰਾ ਸੁੱਟਣ ਤੁਰ ਪਈ।

ਬਚਨੀ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਜੂੜਾ ਕਰਕੇ ਕੰਘੀ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਜੁੱ-ਲੀਖ ਲੱਭਣ
ਲੱਗੀ।

ਭਾਨੋ ਅੱਗ ਲੈ ਕੇ ਮੁੜ ਗਈ।

“ਕਿਉਂ ਬੇਬੇ ਸੰਤੀ, ਨਰੈਣ ਦੀ ਬਹੂ ਨੇ ਲੀੜੇ ਤਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਈ ਪਾਏ ਹੋਏ
ਨੇ।” ਬਚਨੀ ਨੇ ਕੰਘੀ ਵਿਚ ਫੂਕ ਮਾਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਕੁੜੇ ਬਚਨੀ ਰੱਬ ਨੂੰ ਜਾਨ ਦੇਣੀ ਐ, ਉਂ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਗਊ ਵਰਗੀ
ਲਗਦੀ ਐ।”

“ਬੇਬੇ ਤੂੰ ਨੀ ਜਾਣਦੀ ਇਹੋ ਜੀਆਂ ਨੂੰ, ਬਬੇਰੇ ਚੋਚਲੇ ਕਰਨੇ ਆਉਂਦੇ
ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਗਊ ਵਰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਅਮਲੀ ਨਾਲ ਈ ਤੁਰ ਆਉਂਦੀ। ਕੋਹੜੇ ਹੋਏ
ਤੋਂ ਕੱਚਾ ਬੇਰ ਲੈ ਕੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ਚਿੱਤ ਨੀਂ ਕਰਦਾ। ਨਿਰਾ ਘੋਰੀ ਐ।”

“ਉਂ ਤਾਂ ਬਚਨੀ ਰੱਬ ਈ ਜਾਣਦੈ, ਪਰ ਏਸ ਉਮਰ ਵਿਚ ਤੀਸੀਆਂ
ਉਈਂ ਨੀ ਤੁਰ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਔਸਰ ਮੱਤ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਹੁੰਦੀ ਐ।
ਨਿਆਣੀ ਸਿਆਣੀ ਉਮਰ 'ਚ ਤਾਂ ਪੈਰ ਤਿਲੁਕ ਜਾਂਦੈ। ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਖ਼ਾਸੀ

ਪੱਕੀ ਉਮਰ ਦੀ ਲਗਦੀਐ। ਮੇਰੇ ਖ਼ਿਆਲ 'ਚ ਹੋਊ ਏਹੀ ਠਾਈਆਂ ਤੀਹਾਂ ਦੇ
ਗੋੜ 'ਚ।”

“ਚਲੋ ਬੇਬੇ ਕੁਸ਼ ਬੀ ਐ ਨਰੈਣ ਅਮਲੀ ਦੇ ਤਾਂ ਭਾਗ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਗੇ। ਦੋ ਵੇਲੇ
ਹੱਥ ਫੂਕਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਪੱਕੀਆਂ ਪਕਾਈਆਂ ਤਾਂ ਮਿਲਿਆ ਕਰਨਗੀਆਂ।
ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਜਵਾਨੀ ਪਹਿਰੇ ਅੱਗੇ ਵੀ ਏਸੇ ਨੇ ਪੰਜ ਸੌ ਦੇ ਕੇ ਵਿਆਹ
ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ।”

“ਆਹੋ ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਚੰਦਰੇ ਨਾਲ ਠੱਗੀ ਈ ਹੋਗੀ ਸੀ। ਉਹ ਤੀਸੀਂ ਤਾਂ
ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਵੀ ਨੀ ਸੀ ਟਿਕੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਬਸ ਚਲਾਊ ਸੀ। ਪੈਸੇ ਦੇ
ਕੇ ਮਾਪੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਤੋਰ ਦਿੰਦੇ ਸੀ ਤੇ ਮਹੀਨੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਭੱਜ
ਜਾਂਦੀ। ਫੇਰ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਤੋਰ ਦਿੰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਪੰਦਾ ਈ ਏਹ
ਸੀ।”

“ਕਈ ਨਪੁੱਤੇ ਦੇ ਮਾਪੇ ਈ ਵੈਰੀ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਤੈਨੂੰ ਬੇਬੇ ਸੰਤੀ ਦੀ ਕੀ ਦੱਸਾਂ
ਮੈਂ, ਕੇਰਾਂ ਕਪਾਹ ਚੁਗਦੀ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਪੇਕੀਂ। ਨਮੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਰਾਜਾ ਕਿਤੇ
ਉੱਧਰੋਂ ਲੰਘਿਆ। ਖੂਹ ਚਲਦਾ ਦੇਖ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਆ ਗਿਆ। ਕਿਸੇ ਦਾ
ਨਾਤਾ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਕੰਨੀ ਦੇਖ ਕੇ ਨਾਲ ਦੇ ਨੂੰ ਕਹਿਣ
ਲੱਗਿਆ, ‘ਬਖ਼ਤੋਰਿਆ, ਇਹੋ ਜੀ ਕੁੜੀ ਦਾ ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਵੀ ਦੇਣਾ
ਮੰਨ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਪੰਜ ਸੌ ਤੋਂ ਇਕ ਪੈਸਾ ਵੀ ਵਧ ਅਗਲਿਆਂ
ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ।’ ਮੇਰੀ ਬੇਬੇ ਕਿਤੇ ਸੁਣਦੀ ਸੀ। ਓਦੋਂ ਈ ਬਘਿਆੜੀ ਆਂਗੂ
ਪਈ—ਅਖੇ ‘ਰਾਜਾ ਜੀ ਸਾਡੀ ਕੁੜੀ ਕੰਨੀ ਨਾ ਉਂਗਲੀ ਕਰੇ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਥੋਨੂੰ
ਪਤਾ ਈ ਐ ਅੱਖੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੁੜੀਆਂ ਪੁੰਨ ਦੀਆਂ ਵਿਆਹੀਆਂ ਨੇ,
ਹੁਣ ਤਾਂ ਰੱਬ ਨੇ ਘਾਟਾ ਈ ਕਾਸੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ।”

“ਨਹੀਂ ਜਜਮਾਨਣੀ, ਬੋਡਾ ਕੀ ਲੇਖੈ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਰਸਰੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ
ਸੀ।” ਉਹ ਬੋਲਿਆ।

“ਕੁੜੇ ਬਚਨੀ ਏਥੋਂ ਈ ਤਾਂ ਘਰਾਣੇ-ਬੇਘਰਾਣੇ ਪਰਖੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।”

ਸੰਤੀ ਦੇ ਬਬੇਰੇ ਭੋਰੇ-ਚੂਰੇ ਨੂੰ ਚੁਗਣ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਚਿੜੀਆ ਆ
ਉਤਰੀਆਂ ਸਨ।

ਬਚਨੀ ਘਰਾਣੇ ਘਰ ਦੀ ਮੜਕ ਵਾਲੀ ਜਨਾਨੀ ਵਾਂਗ ਜਦੋਂ ਸਿਰ
ਉਪਰਲਾ ਝੋਨਾ ਠੀਕ ਕਰਦੀ ਲੰਘੀ ਤਾਂ ਚਿੜੀਆਂ ਤ੍ਰਹਿ ਕੇ ਉੱਡ ਕੇ ਕੰਧਾਂ

ਕਉਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਜਾ ਬੈਠੀਆਂ।

ਉਸ ਦੇ ਲੰਘ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਮੁੜ ਭੋਰਾ-ਚੂਰਾ ਚੁਗਣ ਆ ਉਤਰੀਆਂ।
ਕੰਮ ਧੰਦੇ ਤੋਂ ਵਿਹਲੀ ਹੋ ਸੰਤੀ ਨੇ ਕੱਚੀ ਕੰਧ ਦੇ ਉੱਤੇ ਦੀ ਝਾਕ ਕੇ
ਭਾਨੇ ਦੇ ਘਰ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀ। ਫਿਰ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਕੀ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਆਈ
ਉਹ ਜੱਕੋ-ਤੱਕੋ ਕਰਦੀ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਚਲੀ ਗਈ।

ਭਾਨੇ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਕੁੜੇ ਬਹੁ, ਘਰ ਤਾਂ ਤੀਮੀਆਂ ਨਾਲ ਈ ਹੁੰਦੇ ਨੇ..... ਨਰੈਣ ਬਚਾਰੇ ਦੇ
ਕੋਣ ਸੀ ਘਰ ਦੀ ਖਬਰ ਸਾਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ। ਚੰਦਰੇ ਦੀ ਮਾਂ ਤਾਂ ਨਿੱਕੇ ਜੇ ਹੁੰਦੇ
ਦੀਓ ਮਰਗੀ ਸੀ। ਇਕ ਭੈਣ ਐ ਕਰਤਾਰੀ ਉਹ ਕਿਧਰੇ ਕਹਿੰਦੇ ਯੂਪੀ ਯਾਪੀ
ਕੰਨੀ ਰਹਿੰਦੀ ਐ! ਜਿੱਧਰਲੇ ਭਈਏ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਜਿੱਦਣ ਦਾ ਏਸ ਦਾ ਪਿਓ
ਮਰਿਐ, ਰੋਕਣ ਟੋਕਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਰਿਹਾ ਨਾ, ਬਸ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ 'ਚ ਪੈ ਕੇ
ਵੈਲਾਂ 'ਚ ਪੈ ਗਿਆ। ਭੋਂ ਧਰ ਧਰ ਫੂਕੀ ਗਿਆ। ਏਹ ਤਾਂ ਭਾਅ ਚੰਗੇ ਹੋਗੇ
ਜਿਣਸਾਂ ਦੇ, ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਪੈਸੇ ਬੋੜੇ ਜੇ ਵਿੱਘਿਆਂ ਉਤੇ ਕਰ ਕੇ
ਚਾਰ ਕਿਆਰੇ ਛੁਡਾ ਲਏ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬੁਰੇ ਹਾਲ ਹੋ ਚੱਲੇ ਸੀ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਤੂੰ
ਸਿਆਣੀ ਐਂ, ਸਾਕ ਵੀ ਤਾਂ ਅਗਲਾ ਚਾਰ ਡਲਿਆਂ ਨੂੰ ਈ ਕਰਦੈ। ਨਾਲੇ
ਅਮਲੀਆਂ, ਠਮਲੀਆਂ ਦੇ ਤਾਂ ਉਈਂ ਨੀ ਕੋਈ ਨੇੜੇ ਖੜਦਾ।”

“ਬਹਿ ਜਾ ਬੇਬੇ।” ਭਾਨੇ ਨੇ ਪੀਹੜੀ ਦਿੰਦੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਚਲਦੀ ਆਂ ਕੰਮ ਪਿਐ ਸਾਰਾ ਈ। ਅਜੇ ਬਾਹਰ ਰੋਟੀ ਦੇਣ ਜਾਣੈ। ਮੈਂ
ਕਿਹਾ ਦੇਖ ਆਮਾਂ, ਨਰੈਣ ਦੀ ਬਹੁ ਕੀ ਕਰਦੀ ਐ! ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਪੇਕੇ ਕਿਹੜੇ
ਥਉਂ ਨੇ ਤੇਰੇ?”

“ਪੇਕੇ...ਪੇਕੇ ਭੜੀ ਦੇ ਕੋਟਲੇ ਨੇ”, ਭਾਨੇ ਨੇ ਸੁਆਹ ਵਾਲੇ ਹੱਥ
ਧੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਫੇਰ ਤਾਂ ਚੰਗੇ ਤਕੜੇ ਨਗਰ ਦੀ ਐਂ ਕੁੜੇ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਵੇਰੇ ਅੱਗ ਲੈਣ
ਆਈ ਦੀ ਤੋਰ ਤੋਂ ਈ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਸੀ। ਬਈ ਮਾੜੇ ਧੀੜੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਨੀਂ
ਲੱਗਦੀ।”

“ਨਗਰ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਕੀ ਐ ਬੇਬੇ ਇਕ ਭਰਾ ਸੀ ਲੈ ਦੇ ਕੇ, ਰੱਬ ਨੂੰ
ਪਿਆਰਾ ਹੋ ਗਿਆ।” ਭਾਨੇ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਅੱਛਾ! ਏਹ ਤਾਂ ਬੜਾ ਲੋੜਾ ਹੋਇਆ ਫੇਰ। ਹੋ ਕੀ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸ
ਨੂੰ?”

“ਹੋਣਾ ਕੀ ਸੀ ਮਾੜੀ ਕਿਸਮਤ ਜਰਗ ਦੇ ਮੇਲੇ ਆਲੇ ਦਿਨ ਮੁੰਡਿਆਂ
ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਲੀ, ਕਿਤੇ ਹੈ ਸੀ ਤੱਤੀ, ਘਰ ਦੀ ਕੱਚੀ
ਹੋਈ। ਬਸ ਅੰਦਰ ਈ ਫੂਕਤਾ ਓਸ ਨੇ। ਜਿਉਂ ਲੱਗਿਆ ਬਰੀਕੀ ਤਾਪ ਚੜ੍ਹਨ।
ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਮੁੰਡਾ ਅੱਡੀਆਂ ਰਗੜਦਾ ਰਿਹਾ।”

“ਤੁਸੀਂ ਲੁਦੇਹਾਣੇ ਨੀ ਸੀ ਦਖਾਇਆ, ਆਖਦੇ ਨੇ ਓਥੇ ਇਕ ਵਲੈਤੀ
ਡਾਕਦਾਰ ਐ। ਫੀਸ ਤਾਂ ਖਾਸੇ ਰੁਪਈਏ ਲੈਂਦੈ, ਪਰ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਨੌਂ-ਬਰ-ਨੌਂ ਕਰ
ਦਿੰਦੈ।”

“ਦਖਾਇਆ ਸੀ ਬੇਬੇ, ਪਰ ਟੁੱਟੀ ਨੂੰ ਕੋਣ ਗੰਢੇ। ਖੇਤੀ ਛੱਡਣੀ ਪੈ ਗਈ।
ਬਣਾਈ ਵਾਲੇ, ਤੂੰ ਸਿਆਣੀ ਐਂ ਕੀ ਦਿੰਦੇ ਨੇ। ਸਾਰਾ ਘਰ ਕੁਲੰਜ ਕੇ ਬਮਾਰੀ
'ਤੇ ਲਾ 'ਤੇ। ਓਹੋ ਜੇ ਦਿਨ ਤਾਂ ਰੱਬ ਕਿਸੇ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਵੀ ਨਾ ਲਿਆਵੇ।”

“ਆਹੋ ਸਭ ਚਲਦੇ ਦੇ ਲਾਗੂ ਨੇ, ਅੱਖੇ ਵੇਲੇ ਕੋਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੈ।”

“ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਬੇਬੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਤੇ ਜਹਿਮਤ ਤਾਂ ਪਵੇ ਨਾ ਕਿਸੇ 'ਤੇ। ਏਸ
ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਬਮਾਰੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕੋਡੀਓਂ ਹੋਲੇ ਕਰ ਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਮੱਝ ਵੇਚੀ। ਫੇਰ
ਬਲਦ। ਜਿੱਦਣ ਨਿਆਈਂ ਵਾਲੇ ਖੇਤ ਦਾ ਗੂਠਾ ਲਾ ਕੇ ਆਇਆ, ਬਾਪੂ
ਮਸੋਸਿਆ ਜਾ ਬਿਨਾਂ ਕੁਸ ਖਾਧੇ ਪੀਤੇ ਈ ਅੰਦਰ ਪੈ ਗਿਆ ਜਾ ਕੇ।”

“ਹਾਂ ਭਾਨੇ, ਠੀਕ ਆ ਜ਼ਮੀਨ ਤਾਂ ਜੱਟ ਦੀ ਜਾਨ ਹੁੰਦੀ ਐ।”

“ਫੇਰ ਬੇਬੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਓ। ਪੈਸਾ ਘਰ ਇਕ
ਨਾ। ਮੂੰਹ ਲਗਦੇ, ਬਾਮਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਈ ਲੈ ਬੈਠੇ ਸੀ। ਹਾਰ ਕੇ ਬਾਪੂ ਨੇ ਮੇਰਾ
ਵਿਆਹ ਧਰਤਾ, ਬਈ ਮੁੰਡਾ ਕਿਮੋਂ ਬਚ ਰਹੇ। ਪਰ ਬਚਣਾ ਉਸ ਕੀ ਸੀ, ਉਹ
ਤਾਂ ਹੁਣ ਰਲ੍ਹੇ ਸਾਹ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ।” ਭਾਨੇ ਨੇ ਪੋਣੇ ਉਤੇ ਦਾਤੀ ਧਰ ਕੇ ਸਾਗ
ਚੀਰਦਿਆਂ ਦੱਸਿਆ।

“ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਦੇਤੇ ਪੈਸੇ ਫੇਰ ਨਰੈਣ ਨੇ?” ਸੰਤੀ ਨੇ ਗੰਦਲਾ ਚੁਗ ਕੇ
ਚੀਰਨੀ ਬਣਾ ਕੇ ਭਾਨੇ ਨੂੰ ਫੜਾਂਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਕਾਹਨੂੰ ਇਹ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮੋਰਾਆਲੀ ਆਲਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਆਂ।
ਮੋਰਾਆਲੀ ਵਿਆਹੀ ਸੀ ਮੈਂ।”

“ਅੱਛਾ?”

“ਸਰਵਣ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਨਾਉਂ। ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਬੇਬੇ ਨਹੀਂ ਜੰਮਣਾ ਉਸ ਵਰਗਾ ਦੂਜਾ ਕੋਈ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਲੰਮਾ ਸਾਰਾ ਸਾਹ ਭਰ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਕੁਝੇ ਫੇਰ ਕੀ ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ ਇਹ ਕੋਈ ਐਰ ਗੈਰ ਜਨਾਨੀ ਨੀ ਲੱਗਦੀ। ਉਹੋ ਜੀਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਅੱਖ ਈ ਨੀ ਰਲਦੀ ਹੁੰਦੀ।”

“ਪੰਜ ਭਰਾ ਸੀ ਬੇਬੇ ਉਹ, ਤੇ ਵਿਆਹਿਆ ਹੋਇਆ ਉਹ 'ਕੱਲ੍ਹਾ' ਈ ਸੀ। ਬੁਰਛਿਆਂ ਵਰਗੇ ਸਾਰੇ ਈ ਵੇਲਾ ਕੁਵੇਲਾ ਤਕਾਉਂਦੇ ਰਿਹਾ ਕਰਨ।”

“ਹੈ ਹੈ ਲੋੜਾ। ਸੱਚ ਐ ਭਾਈ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਜਨਾਨੀ ਦੀ ਤਾਂ ਜੂਨ ਈ ਬੁਰੀ ਐ। ਖਬਰੇ ਨੀ ਕੀ ਸਾਧ-ਸਰਾਪ ਲੈ ਕੇ ਜੰਮਦੀ ਐ ਬਈ ਜਿਹੜੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛੀ ਉਹੋ ਭਲੀ ਐ।” ਸੰਤੀ ਨੇ ਇਕ ਸੱਜਰ ਸੂਈ ਕੁੱਤੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਕਤੂਰੇ ਚੁੰਡੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਨੂੰ ਸ਼ਿਸ਼ਕੋਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਮੈਂ ਸਰਵਣ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਸਤਿਆਮਾਨ ਉਦੋਂ ਈ ਮੈਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅੱਡ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਰ੍ਹਾ ਪੂਰਾ ਅਸੀਂ ਆਪ ਦੇ ਘਰ ਰੰਗੀਂ ਵਸਦੇ ਰਹੇ। ਉਹ ਬੇਬੇਗੀਆਂ ਦੰਦੀਆਂ ਕਰੀਚਣ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਜਾਣੇ ਜੁੱਤੀ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਸਾਗ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਸੁੰਡੀ ਕੱਢ ਕੇ ਪਰ੍ਹਾਂ ਸੁਟਦਿਆਂ ਦੱਸਿਆ।

“ਫੇਰ ਇਕ ਦਿਨ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਾਰੀ ਪਿੱਛੇ ਬਾਹਰ ਖਹਿਬੜ ਪਏ। ਨਰਕੀਂ ਜਾਣਿਆਂ ਦੇ ਖਬਰ ਨੀ ਕੀ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਬੁਰਿਆਈ ਸੀ, ਕਿਤੇ ਕਸੂਤੇ ਥਉਂ ਸੱਟ ਮਾਰਤੀ। ਰੱਬ ਜਾਣੇ ਖਬਰਨੀ ਉਈਂ ਲੱਗ ਗੀ। ਫੇਰ ਤਾਂ ਵਾਹ ਜਹਾਨ ਦੀ ਲਾ ਹਟੇ, ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਬੇਬੇਰੇ ਹਕੀਮਾਂ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੇ ਭੱਜੇ ਫਿਰੇ, ਕਿਤੇ ਹੱਥ ਨਾ ਪਿਆ। ਅਖੀਰ ਨੂੰ ਦਸਮੇਂ ਦਿਨ ਆਥਣੇ ਜੇ ਗੋਤਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਬਸ ਓਸੇ ਰਾਤ ਤੁਰਦਾ ਬਣਿਆ।” ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਤ੍ਰਿਪ ਤ੍ਰਿਪ ਭਾਨੋ ਦੇ ਹੰਝੂ ਕਿਰ ਪਏ।

“ਰੋ ਨਾ, ਭਾਵੇਂ ਮੂਹਰੇ ਕੀਹਦਾ ਜ਼ੋਰ ਐ। ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਕੜੀ ਵਰਗਾ ਜੁਆਨ ਪੁੱਤ ਮੈਂ ਵੀ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਪਾਈ ਬੈਠੀ ਆਂ। ਉਨ੍ਹੀਮੇਂ ਵਰ੍ਹੇ 'ਚ ਸੀ ਬੱਗਾ। ਹੱਥ ਰੁਪਈਆ ਧਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਬਸ ਚਾਰ ਦਿਨ ਤਾਪ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਤੁਰਦਾ ਬਣਿਆ। ਬੇਬੇਰਾ ਹਊ-ਕਲਾਪ ਕੀਤਾ। ਬੂਹਿਓਂ ਆ ਕੇ ਡੋਲੇ ਦਾ ਮੁੜ ਜਾਣਾ ਥੋੜ੍ਹੀ ਘਣੀ ਗੱਲ ਨੀ ਹੁੰਦੀ। ਪਰ ਫੇਰ ਓਮੇ ਈ ਧੰਦੇ ਪਿਟਦੇ ਫਿਰੀਦੇ। ਕੀ ਕੁਸ਼ ਨੀ ਛੁਟਦਾ। ਓਹੀਓ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।” ਸੰਤੀ

ਨੇ ਸਿਰ ਦੇ ਝੋਨੇ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਹਮ੍ਹਾਂ ਤੁਮ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੇਬੇਰਾ ਕਿਹਾ ਬੇਬੇ ਬਈ ਓਸੇ ਦੇ ਭਰਾ ਨੇ, ਕਿਸੇ ਇਕ ਨੂੰ ਸਿਰ ਧਰ ਲੈ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ, ਮਨਾ ਏਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਮੂਹਰੇ ਨਿੱਤ ਸਿਵਾ ਮੱਚਿਆ ਕਰੂ। ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਬੇਬੇ ਸਰਵਣ ਤਾਂ ਭੁੱਲਣ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਈ ਨੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਜਾਣੀ ਪੰਖੇਰੂ ਵੀ ਰੋਂਦੇ ਨੇ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਜੀ 'ਚ ਆਵੇ, ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲੀਏ ਖਬਰ ਨੀ ਤੇਰੇ ਖਾਤਰ ਈ ਜਾਨ ਚਲੀ ਗਈ। ਨਾ ਤੂੰ ਹੁੰਦੀ ਨਾ ਭਾਈਆਂ ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਬਟਿੱਟ ਪੈਂਦੇ। ਨਾ ਉਸ ਦੀ ਜਾਨ ਤੇ ਬਣਦੀਆਂ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਸਾਗ ਚੀਰਦਿਆਂ ਵੱਢ ਗਈ ਉਂਗਲ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਘੁਟਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਲੱਗੀ ਦਾਤੀ? ਤਿੱਖੀ ਹੋਣੀ ਐ।”

“ਤਿੱਖੀ ਤਾਂ ਏਡੀ ਨੀ, ਖਬਰ ਨੀ ਕਿਮੇਂ ਲੱਗ ਗਈ।”

“ਤੂੰ ਜੀ ਬੁਰਾ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ ਭਾਨੋ, ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਨੇ ਜਿਮੇਂ ਹੋਣੇ ਓਮੇ ਈ ਹੋਣੇ। ਲਿਖੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਂਣ ਮੇਟੇ। ਬੱਸ ਰੱਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਨੀ ਕੁਸ਼ ਬੀ ਲੈਣਾ ਹੁੰਦਾ। ਅਸੀਂ ਬੰਦੇ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਆਂ।”

“ਪਰ ਬੇਬੇ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਮਨਾ ਆਪਣਾ ਹੁਣ ਏਸ ਨਗਰ ਵਿਚ ਕੀ ਐ, ਜਦ ਓਹੀ ਨੀ ਰਿਹਾ। ਭਰਾ ਓਸ ਦੇ ਕਹਿਣ, ਤੀਹੋਕਾਲ ਘਰ ਦੀ ਗੱਲ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰ ਨੀ ਜਾਣ ਦੇਣੀ।”

“ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਐ ਖਬਰ ਨੀ ਨਰੈਣ ਆਉਂਦੈ। ਚੰਗਾ ਫੇਰ ਮੈਂ ਚੱਲੀ ਆਂ। ਹਾਂ ਵੇਲੇ ਕੁਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਲਵੇ ਈ ਆਂ ਤੇਰੇ, ਭਾਮੇਂ ਕੰਧ ਉਤੋਂ ਦੀ ਹਾਕ ਮਾਰ ਲਈਂ।” ਕਹਿੰਦੀ ਸੰਤੀ ਬੁਰਾ ਲੰਘ ਚੱਲੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਰੈਣ ਮਿਲਿਆ।

“ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਾਂ ਸੰਤੀ, ਮੁੜ ਚੱਲੀ?”

“ਵੇ ਜੀਉਂਦਾ ਰਹੁ। ਰੱਬ ਤੈਨੂੰ ਭਾਗ ਲਾਵੇ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਵੇਖ ਆਮਾਂ ਨਰੈਣ ਦੀ ਬਹੂ।”

“ਆ ਗਈ ਫੇਰ ਪਸਿੰਦ?”

“ਚੰਗੀ ਐ ਬਿਚਾਰੀ।”

“ਚੰਗੀ ਮਾੜੀ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਐ।”

“ਸਹੁੰ ਖਾ ਗਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ?”

“ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਹੁੰ ਸੰਤੀ, ਸੱਚੀਓ ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਐ।”
“ਵੇ ਵੇਰ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਹੁਣ ਖਿਆਲ ਰੱਖੀ। ਪਹਿਲੀ ਆਂਗੂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਮਸਾਂ ਕਿਤੇ ਘਰ ਵਸਦਾ ਹੋਇਐ।”
“ਓਹ ਤਾਂ ਸੰਤੀ ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤੀ ਪਸਿੰਦ ਨੀਂ ਸੀ।”
“ਤਾਹੀਓ ਨੀਂ ਸੀ ਪੈਰਵਹੀ ਕੀਤੀ, ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਤਾਂ ਲੱਗ ਈ ਗਿਆ ਸੀ ਬਈ ਕਿੱਥੇ ਗਈ ਐ।”
“ਤੂੰ ਜਾਣਦੀ ਓ ਐਂ ਸੰਤੀ ਰਾਮ ਗੁਰੂਆਂ ਵੀ ਕਦੇ ਕਿੱਲੇ ਬੱਝੀਆਂ ਨੇ?”
“ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੀ ਕਹਿਣੇ ਤੇਰੀ ਇਹ ਬਹੁ ਤਾਂ ਚੰਗੀਓ ਦਿਸਦੀ ਐ।”
“ਤਾਹੀਓ ਤਾਂ ਲੈ ਆਇਆਂ, ਨਹੀਂ ਆਪਣਾ ਤਾਂ ਵੇਲਾ ਜਾ ਲੰਘ ਗਿਆ ਸੀ।”
“ਰੱਬ ਕਰੇ ਤੇਰੀ ਜੜ ਲੱਗ ਜੇ, ਵੇਲੇ ਕੁਵੇਲੇ ਦਾ ਕੀ ਐ।”
“ਅੱਜ ਖੂਹ ਚਲਦੈ?” ਨਰੈਣ ਨੇ ਗੱਲ ਬਦਲੀ।
“ਨਹੀਂ ਗੁੱਡਣ ਗਏ ਨੇ।”

2

ਨਿਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਦੀਵਾ ਬੁਝ ਗਿਆ।
ਲੰਮੀ, ਕਾਲੀ, ਠਰੀ ਸਿਆਲ ਦੀ ਰਾਤ।
ਤਬੇਲੇ ਵਰਗਾ ਭਾਂ ਭਾਂ ਕਰਦਾ ਘਰ।
ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਭੱਜੇ ਫਿਰਦੇ ਚੂਹਿਆਂ ਕਾਰਨ ਕਦੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਭਾਂਡਾ ਖੜਕ ਜਾਂਦਾ।
ਇਕ ਪਾਸੇ ਬੰਨ੍ਹੀ ਮੱਝ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹੀ ਅੱਖਾਂ ਲਿਸ਼ਕਦੀਆਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਸਨ।
ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਛੱਤ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਡਿੱਗਦੀ ਪਰਤੀਤ ਹੋਈ।
ਉਸ ਨੇ ਕੋਲ ਦੇ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਨਰੈਣ ਦੀ ਬਾਂਹ ਟੋਹ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਮਖਾਂ ਜੀ ਸੌ ਗਿਆ ਤੂੰ?”
“ਨਹੀਂ, ਕੀ ਗੱਲ ਐ?”

12 / ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ

“ਗੱਲ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨੀਂ, ਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿੱਚ ਉਈਓ ਓਈ ਜਾਣੀ ਮੈਨੂੰ ਭੈਅ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੈ।”
“ਭੈਅ ਨੂੰ ਵਸਦੇ ਘਰਾਂ 'ਚ ਕੀ ਹੁੰਦੈ ਸੌ ਜਾ।”
“ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਡਰ ਲੱਗਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਜਿੱਦਣ ਦਾ....” ਭਾਨੋ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦੀ ਕਹਿੰਦੀ ਰੁਕ ਗਈ।
“ਭਾਨੋ ਇਕ ਗੱਲ ਪੁੱਛਾਂ?” ਨਰੈਣ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਮੂੰਹ ਨੰਗਾ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ।
“ਤੂੰ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਭਾਨੋ ਨਾ ਕਿਹਾ ਕਰ।”
“ਕਿਉਂ?”
“ਉਈਓ ਬੱਸ ਉਈਓ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਰਜਾਈ ਨੂੰ ਆਲੇ ਦੁਆਲਿਓ ਦਬਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।
“ਸਰਵਣ ਤੈਨੂੰ ਭਾਨੋ ਆਖਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ?”
“ਹਾਂ।”
“ਮੈਂ ਨਾ ਕਿਹਾ ਕਰਾਂ?”
“ਮਰ ਗਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮਰ ਗਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਈ ਚਲੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਨੇ।”
“ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਤੂੰ ਵੀ ਭਾਨੋ ਕੋਈ ਭੂਤ ਚੁੜੇਲ ਦੀ ਲੱਗਦੀ ਐਂ। ਵਸ ਕੀਤੀ ਭੂਤ ਚੁੜੇਲ ਆਂਗ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਐਂ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਬੁੱਕਲ 'ਚ ਲੈਨਾਂ ਜਾਣੀ ਖਾਲੀ ਜੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਐਂ, ਤੂੰ ਜਾਣੋ ਕਿਧਰੇ ਹੋਰ ਈ ਚਲੀ ਜਾਨੀ ਐਂ।”
ਭਾਨੋ ਨੇ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।
“ਭਾਨੋ ਜਿਹੜੇ ਨਮੋਂ ਲੀੜੇ ਲਿਆਂਦੇ ਨੇ ਉਹ ਪਾ ਲਿਆ ਕਰ। ਸੰਦੂਕ ਵਿੱਚ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਰੱਖ ਛੱਡੇ ਨੇ?”
“ਜਿਹੜੇ ਮੈਂ ਪਾਏ ਹੋਏ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਪਾਏ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹਾਲੇ ਕਿਤੋਂ।”
“ਭਾਨੋ?”
“ਹਾਂ ਜੀ।”
“ਤੂੰ ਖੁਸ਼ ਤਾਂ ਹੈਂ ਇੱਥੇ?”
“ਜੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਥੇ ਦੁੱਖ ਈ ਭਲਾ ਕਾਹਦੈ।”

13 / ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ

“ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਦੇਖਿਆ, ਬੜੀ ਬੜੀ ਰਾਤ ਥਾਈਂ ਤੂੰ ਜਾਗਦੀਓ ਪਈ ਹੁੰਨੀ ਐ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਖਬਰੇ ਕੋਈ ਸੋਚ ਹੋਵੇ।”
“ਨੀਂਦ ਮੈਨੂੰ ਉਈਂ ਬੜੀ ਹੋਗੀ। ਪਹਿਲੀ ਉਮਰੇ ਬਬੇਰੀ ਸੀ, ਉਹ ਜਗਾਉਂਦਾ ਈ ਹਾਰ ਜਾਂਦਾ।”

“ਕੌਣ ਸਰਵਣ?”
“ਹਾਂ, ਉਹ ਉਠਾਉਂਦਾ ‘ਉੱਠਦੀ ਆਂ’ ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਫੇਰ ਸੌਂ ਜਾਂਦੀ, ਹਾਰ ਕੇ ਉਹ ਆਪ ਈ ਚਾਹ ਧਰ ਦਿੰਦਾ।”

“ਭਾਨੋ?”

“ਹਾਂ।”

“ਜੇ ਭਲਾ ਹੁਣ ਕਿਧਰੋਂ ਸਰਵਣ ਆ ਜਾਵੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੀ ਜਾਮੈਂ?”

“ਲੈ ਮਰੇ ਹੋਏ ਵੀ ਕਦੇ ਆਏ ਨੇਂ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਈ ਪੁੱਛੁੰਗੀ, ਬਈ ਏਸੇ ਖਾਤਰ ਵਿਆਹ ਕੇ ਲਿਆਇਆ ਸੀ।”

“ਅੱਗੇ ਕੀ ਬੈਠਾ ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਉਡੀਕਦਾ ਹੋਊ। ਓਦੋਂ ਨੂੰ ਖਬਰੇ ਕਿਹੜੀ ਜੂਠ ਤੱਕ ਲੈ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਊ।”

ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਲੱਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਰਾਤ ਦਾ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹਨੇਰਾ ਉਸ ਦੇ ਉਤੇ ਆ ਡਿੱਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਕੁਝ ਪਲ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਨੇ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਮਖਾਂ ਜੀ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਮੰਜੇ ‘ਤੇ ਆ ਜਾਂ?”

“ਇਕ ਸ਼ਰਤ ਉੱਤੇ, ਬਈ ਓਦੋਂ ਈ ਨੀਂ ਸੌਂਜੇਗੀ। ਮੇਰੇ ਮੰਜੇ ਦਾ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਟੂਟਾਂ ਈ ਐ। ਆਈ ਨੀਂ ਤੇ ਸੁੱਤੀ ਨੀਂ।”

“ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਡਰ ਲੱਗਣੋਂ ਹਟ ਜਾਂਦੈ।”

“ਡਰ ਨੂੰ ਕੀ ਤੂੰ ਨਿਆਣੀ ਐਂ।”

“ਇਹ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਸੋਚਦੀ ਆਂ ਬਈ ਡਰ ਨੂੰ ਕੀ ਹੁਣ ਮੈਂ ਨਿਆਣੀ ਆਂ।”

“ਭਾਨੋ ਤੂੰ ਆਥਣੇ ਏਨਾ ਚਿਰ ਕਿੱਥੇ ਗਈ ਸੀ? ਮੈਨੂੰ ਚਾਹ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਜੋਤਾ ਭਰ ਬੈਠਾ ਉਡੀਕਦਾ ਰਿਹਾ।”

“ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਕੰਨੀ ਗਈ ਸੀ।”

“ਏਨਾ ਚਿਰ?”

“ਓਥੇ ਸ਼ਿਆਮੋ ਮਿਲਪੀ ਸੀ ਘੋਨੇਕਿਆਂ ਦੀ। ਉਹ ਵੀ ਮੋਰਾਂਆਲੀ ਦੀਐ ਨਾ।”

“ਐਨਾ ਹੋਜ ਐ ਮੋਰਾਂਆਲੀ ਦਾ ਓਥੇ ਈ ਜਾ ਰਹੁ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਪਾਸਾ ਲੈ ਕੇ ਮੂੰਹ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਨਰੈਣ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਭਾਨੋ ਪੁੱਛ ਰਹੀ ਸੀ ‘ਤੇਰੇ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਆ ਜਾਂ’ ਇਕ ਦਮ ਕੋਈ ਓਪਰਾ ਬੰਦਾ ਜਾਪਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਲੱਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਨਿਰਜਨ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਉਹ ਕਿਸੇ ਬੇਗਾਨੇ ਆਦਮੀ ਕੋਲ ਪਈ ਹੈ।

ਭਾਨੋ ਨੇ ਉੱਠ ਕੇ, ਤੇਲ ਪਾ ਕੇ ਦੀਵਾ ਡੰਗ ਲਿਆ।

ਦੀਵੇ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੀੜ੍ਹੇ ਵਿਚ ਪਏ ਭਾਂਡੇ ਦਿਸੇ ਜਿਹੜੇ ਆਥਣੇ ਉਸ ਨੇ ਮਾਂਜ ਕੇ, ਲਿਸ਼ਕਾ ਕੇ ਟਿਕਾਏ ਸਨ। ਸਾਹਮਣੇ ਸੰਦੂਖਾਂ ਕੋਲ ਚਰਖਾ ਪਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਬੜੀ ਰਾਤ ਗਈ ਤੱਕ ਉਹ ਕੱਤਦੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਖੁਰਲੀ ‘ਤੇ ਮੱਝ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਕੋਲ੍ਹੇ ਕੋਲ ਉਸ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਪਈ ਸੀ।

ਦੀਵੇ ਦੇ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਇਹ ਘਰ ਉਸ ਨੂੰ ਏਡਾ ਓਪਰਾ ਨਾ ਲੱਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਮਹਿੰ ਦੀ ਖਾਲੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਖੁਰਲੀ ਵਿਚ ਕੱਖ ਪਾਏ। ਮਹਿੰ ਦੇ ਪਿੰਡੇ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ। ਕੱਟੀ ਉੱਤੇ ਡਿੱਗਿਆ ਪਿਆ ਝੁੱਲ ਦਿੱਤਾ।

“ਫੇਰ ਡੰਗ ਲਿਆ ਦੀਵਾ?” ਨਰੈਣ ਨੇ ਖਿਝ ਨੂੰ ਦਬਾਇਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਮਖਾਂ ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਕਦੇ ਕਦੇ ਜਾਣੀ ਟੇਕ ਜੀ ਨੀ ਆਉਂਦੀ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸਵੇਰ ਦੀ ਖਾਤਰ ਗੋਰਾ ਦਬਾਇਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਨਾਲੇ ਦਾਣਾ ਭਿਓਣਾ ਵੀ ਭੁੱਲ ਗੀ ਸੀ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਜੂਠ-ਮੂਠ ਵਾਲੇ ਤੋਲੇ ਵਿਚ ਦਾਣਾ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਦੱਸਿਆ।

“ਤੇਰੇ ਕੁਸ਼ ਰਹਿੰਦਾ ਵੀ ਐ ਚੇਤੇ ਕਿ ਸਭ ਕੁਸ਼ ਈ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੈ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਪਏ ਨੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਜੂੜੇ ਵਿਚੋਂ ਟੁੱਟੇ ਦੰਦਿਆਂ ਵਾਲਾ ਕੰਘਾ ਵਾਲਾਂ ਵਿਚ ਫੇਰਦਿਆਂ ਜ਼ਰਾ ਚਿੜ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਚੇਤੇ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗਣੇ ਨੂੰ ਖਬਰਨੀ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ।”

“ਚੇਤਾ ਏਥੇ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਏ ਨਾ।”

“ਏਥੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕੀ ਖੂਹ ‘ਚ ਜਾਣੈ।”

“ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਹੋਗੇ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਨੂੰ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਬਹੁ ਪਤਾ

ਜਾ ਨੀ ਲੱਗਦਾ।”

“ਮੱਖਾਂ ਬਾਪੂ ਦਾ ਪਤਾ ਮੰਗਾਇਆ ਕਿਸੇ ਤੋਂ?”

“ਆਹੋ ਚੰਗਾ ਭਲੇ। ਤੈਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਬਾਪੂ ਦਾ ਹੋਜ ਮਾਰਦੈ?”

“ਬਾਪੂ ਦਾ ਦਿਲ ਨੀ ਮਾੜਾ। ਜਿੱਦਣ ਦਾ ਡੋਗਰ ਮਰਿਆ ਓਹਦੀ ਤਾਂ ਜਾਣੀ ਸੁਰਤ ਜੀ ਨੀ ਟਕਾਣੇ, ਜਿਸੇ ਕੋਈ ਆਖਦਾ ਓਮੀਂ ਮਗਰ ਲੱਗ ਜਾਂਦੈ।”

“ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਵੀ ਵੇਚਣ ਨੂੰ ਫਿਰਦਾ ਸੀ, ਅਜੇ ਤੂੰ ਆਖਦੀ ਐਂ ਦਿਲ ਦਾ ਨੀ ਮਾੜਾ।

“ਉਸ ਨੂੰ ਦੀਹਦਾ ਸੀ ਬਈ ਭਲਕੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਗਿਆ ਏਸ ਦਾ ਕੀ ਬਣੇ। ਬਰੀਕ ਕੀਹਦੇ ਭਲੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਮੇਰਾ ਆਲੀ ਆਲੇ ਅੱਡ ਸੁਨੇਹੇ ਘਲਦੇ ਸੀ ਬਈ ਭਾਨੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭਲੀਪਤ ਨਾਲ ਤੋਰ ਦੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਚੱਕ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਗੇ।”

“ਤਾਹੀਂ ਤੇਰੇ ਬਾਪੂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਬਈ ਓਦੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਸੇ ਵੱਟ ਲਾਂ।”

“ਨਹੀਂ, ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤੈ। ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਦਸੌਂਟੇ ਕੱਟੇ ਨੇ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਡਰਦੀ ਨੂੰਰੇ ਸਵੇਰੇ ਬਾਹਰ ਨੀ ਸੀ ਨਿਕਲਦੀ, ਬਈ ਬਾਪੂ ਬੁੜ੍ਹੇ ਨੇ ਕੀ ਕਰ ਲੈਣੈ, ਕੋਈ ਦੇ ਮਾਰੂ ਏਹਦੇ ਗਲੁਬ। ਭਰਾਮਾਂ ਬਾਹਰੀਆਂ ਦੀ ਕਾਹਦੀ ਜੂਨ ਐ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ।”

“ਤੂੰ ਤਾਂ ਕਮਲੀ ਐਂ, ਜਦ ਤਾਈਂ ਤੀਮੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕੋਈ ਓਸ ਦੀ ਹਵਾ ਕੰਨੀ ਨੀ ਝਾਕ ਸਕਦਾ।

“ਨਹੀਂ.....ਨਹੀਂ ਤੈਨੂੰ ਬੁਰੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਨੀ ਪਤਾ। ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਸਕੇ ਭਰਾ ਨੂੰ।”

“ਛੱਡ ਪਰ੍ਹੇ ਤੂੰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਈ ਨਾ ਝੋੜੇ ਲਈ ਬੈਠੀ ਰਿਹਾ ਕਰ।”

“ਕੀ ਕਰਾਂ, ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਜਾਣੀ ਮੇਰੇ ਹੱਡਾਂ 'ਚ ਬਹਿਰੀਆਂ ਨੇ। ਮੈਂ ਬਥੇਰਾ ਸਮਝਾਉਨੀ ਆਂ ਬਈ ਮਨਾ ਓਹ ਵੇਲਾ ਤਾਂ ਹੁਣ ਹੱਥ ਨੀ ਆਉਣਾ। ਰੱਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਕਰ ਬਈ ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਕੰਢੇ ਵੱਟੇ ਲੱਗੀ ਐਂ? ਭਲਾ ਹੋਵੇ ਏਸ ਦਾ ਜੀਹਨੇ ਕੁਸ਼ ਨੀ ਪੁੱਛਿਆ ਤੇ ਬਾਰ ਖੋਲ੍ਹਤਾ।”

“ਚੰਗਾ ਹੁਣ ਸੌਂ ਜਾ।”

“ਮੱਖਾਂ ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਨਾ ਲੱਗੇ ਤੂੰ ਆਖ ਦਿਆ ਕਰ ਜੀ।

ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਸੁਰਤ ਜੀ ਨੀ ਟਕਾਣੇ।”

“ਭਾਨੋ?”

“ਹਾਂ।”

“ਹਾਅ ਜਿਹੜੀ ਕਦੇ ਕਦੇ ਦਾਹੂ ਦੀ ਘੁੱਟ ਜੀ ਪੀ ਲੈਨਾਂ ਓਸ ਕਰ ਕੇ ਚਿੱਟੇ ਵਾਲ ਆਗੇ ਉਂ ਉਮਰ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਏਡੀ ਬਹੁਤੀ ਨੀ। ਤੂੰ ਸੋਚਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਖਬਰਨੀ.....।”

“ਨਹੀਂ, ਭਾਈ ਦੀ ਸਹੁੰ ਮੇਰੇ ਤਾਂ ਚਿੱਤ 'ਚ ਨੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਦੇ ਆਈ। ਨਾਲੇ ਪੌਲੇ ਤਾਂ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਉਈਂ ਠਰਕੇ ਫਿਰਦੇ ਐ। ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦੇ ਐ।”

“ਭਾਨੋ?”

“ਹਾਂ।”

“ਆਥਣੇ ਇਕ ਬਾਜੀਗਰਨੀ ਬਾਜੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਵੇਚਦੀ ਫਿਰਦੀ ਸੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ।”

“ਆਹੋ।”

“ਤੂੰ ਲੈ ਲੈਣੀਆਂ ਸੀ।”

“ਆਪਣੇ ਕੌਣ ਐ ਬਾਜੀਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਵਾਲਾ?”

“ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਜੂ।”

ਭਾਨੋ ਨੇ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

“ਭਾਨੋ?”

“ਹਾਂ।”

“ਤੇਰਾ ਦਿਲ ਨੀ ਕਰਦਾ ਬਈ ਤੇਰਾ ਵੀ ਕੋਈ ਜੁਆਕ ਹੋਵੇ?”

“ਜਦੋਂ....ਜਦੋਂ ਉਹ ਮਰਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਬੜਾ ਚਿੱਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਬਈ ਨਿੱਕੀ ਮੋਟੀ ਓਸ ਦੀ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨੀਓ ਈ ਹੁੰਦੀ, ਜੀਹਦੇ ਸਹਾਰੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਿਨ ਕੱਟ ਲੈਂਦੀ। ਓਦੂੰ ਪਿੱਛੋਂ.....ਓਦੂੰ ਪਿੱਛੋਂ.....।”

“ਭਾਨੋ ਓਦੋਂ ਦੀ ਨੀ ਮੈਂ ਹੁਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾਂ।”

“ਤੇਰਾ ਜੀ ਕਰਦੈ ਤਾਂ ਰੱਬ ਕਰੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋ ਜੇ। ਉਂ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦੈ ਜਿੱਦਣ ਦਾ ਓਹੋ ਮਰਿਆ ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਜਾਣੀ ਅੰਦਰ ਈ ਸੁੱਕ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਓਥੇ ਕੀ ਫੁੱਟਣਾ ਐ।”

“ਰੱਬ ਸਭ ਲੋਟ ਕਰਦੂ, ਬਸ ਤੂੰ ਦਗਾ ਨਾ ਦੇਈ।”
 “ਦਗਾ ਦੇ ਕੇ ਮੈਂ ਕਿਹੜੇ ਖੂਹ ‘ਚ ਜਾਣੈ, ਨਾ ਅੱਗਾ ਨਾ ਪਿੱਛਾ।”
 “ਤੀਮੀ ਦਾ ਕੀ ਹੁੰਦੈ, ਅੱਗਾ ਪਿੱਛਾ ਬਣੋਣ ਤੇ ਆਈ ਘੜੀ ‘ਚ ਬਣਾ
 ਲੈਂਦੀ ਐ। ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਤੂੰ ਜਾਣਦੀ ਸੀ।”
 ਇਕ ਪਲ ਭਾਨੋ ਦਾ ਜੀ ਕੀਤਾ ਕਹਿ ਦੇਵੇ ‘ਉਹ ਤੀਮੀਆਂ ਹੋਰ
 ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ।’ ਪਰ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਖਬਰੈ ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਰਗੀਆਂ ਹੀ
 ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੋਣ। ਤੇ ਉਹ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹੀ।

“ਭਾਨੋ?”

“ਹਾਂ।”

“ਗੁੱਸੇ ਹੋਗੀ?”

“ਨਹੀਂ ਗੁੱਸੇ ਕਾਹਦੇ ਨਾਲ ਹੋਣਾ ਐ।”

“ਮੇਰੇ ਨਾਲ।”

“ਨਹੀਂ! ਮੱਖਾਂ ਜੀ ਰਲੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਆਲੀ ਪਾਈਆ ਕੁ ਬੰਧਾ ਮੰਗਦੀ
 ਸੀ। ਆਖਦੀ ਸੀ ਮੁੰਡਾ ਬਮਾਰ ਐ ਦਵਾਈ ਵਿਚ ਪੌਣੈ।

“ਤੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦੀ ਫੇਰ।”

“ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਪੁੱਛ ਕੇ ਦੇਉਂਗੀ।”

“ਭਾਨੋ ਇਹ ਘਰ ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਈ ਐ, ਜਿਥੇ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰ।”

“ਸਰਵਣ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਨੀ ਸੀ ਰੋਕਿਆ। ਪਰ
 ਤੇਰਾ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਕੁਸ ਪਤਾ ਜਾ ਨੀ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਖਬਰੈ.....।”

“ਭਾਨੋ?” ਨਰੈਣ ਨੇ ਆਕੜ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਹਾਂ ਜੀ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਸਹਿਮ ਕੇ ਮਸਕੀਨ ਜਿਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ
 ਕਿਹਾ।

“ਚੰਗਾ।” ਆਖਦਿਆਂ ਭਾਨੋ ਨੇ ਦੀਵੇ ਉੱਤੇ ਫੂਕ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ
 ਟੌਹਦੀ ਟੌਹਦੀ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪਣੇ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਆ ਟੇਢੀ ਹੋਈ।

ਫੇਰ ਉਹਨੂੰ ਚੇਤਾ ਆਇਆ, ਛੋਟੀ ਹੁੰਦੀ ਨੂੰ ਮਾਂ ਆਖਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ
 “ਦੀਵੇ ਨੂੰ ਫੂਕ ਮਾਰ ਕੇ ਨੀ ਬੁਝਾਈਦਾ ਮਾੜਾ ਹੁੰਦੈ।”

ਹੱਠੀ ਵਰਗਾ ਲਿਪਿਆ ਪੋਚਿਆ ਘਰ।

ਤਲੀ ਦਿੱਤਾ, ਸੰਭਰਿਆ ਸੂਹਰਿਆ ਅੰਦਰ, ਭਾਵੇਂ ਭੁੱਜੇ ਪਾ ਕੇ ਖਾ
 ਲਓ।

ਕਿਸੇ ਰਕਾਨ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਮੋਰਨੀਆਂ ਵਾਲਾ ਪੀੜਾ।

ਪੀੜੇ ਵਿਚ ਚਿਣ ਕੇ ਰੱਖੇ ਲਿਸ਼ਕਦੇ ਭਾਂਡੇ, ਚੱਕਮਾ ਚੁੱਲ੍ਹਾ।

ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਰਿਝਦੇ ਸਾਗ ਵਿਚੋਂ ਉਠਦੀ ਚਿੱਟੀ ਭਾਫ਼।

ਭਾਨੋ ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਲਸਣ ਛਿੱਲ ਰਹੀ ਸੀ, ਸਾਗ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਲਈ।

“ਵੇ ਨਰੈਣ, ਤੇਰੀ ਬਹੂ ਤਾਂ ਬੜੀਓ ਸਹੁਨਰੀ ਐ।” ਕੰਡਾ ਕਢਾਉਣ
 ਲਈ ਆਈ ਸੰਤੀ ਨੇ, ਧੋਤੇ ਹੋਏ ਕੱਪੜੇ ਪਾਈ ਬੈਠੇ ਚਿਲਮ ਪੀ ਰਹੇ ਨਰੈਣ ਨੂੰ
 ਕਿਹਾ।

“ਬਾਹਲੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰ ਕੇ ਤੂੰ ਏਹਨੂੰ ਬਗਾੜ ਨਾ ਦੇਈਂ ਸੰਤੀ।”

“ਜਾ ਵੇ, ਵਿਗੜਿਆ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਤੂੰ ਐਂ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਨਾ
 ਕੋਈ ਅਮਲ। ਦੇਖ ਤਾਂ ਏਹਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਕਰ ਛੱਡਿਐ। ਕਾਨਿਆਂ ਵਰਗੀਆਂ
 ਟੰਗਾਂ, ਬਾਹਾਂ, ਸੁੱਕਿਆ ਮੂੰਹ। ਬਈ ਬੰਦਾ ਦੁੱਧ ਘਿਓ ਖਾਵੇ ਜਿਹਾ ਰਾਹ ਐ।”

“ਲੈ ਇਹ ਤਾਂ ਝਿੜਕਦੀਓਈ ਐ, ਤੂੰ ਵੀ ਲੱਗ ਗੀ। ਮੈਂ ਕੀਹਦੇ ਕੋਲ
 ਦਾਦ ਫ਼ਰਿਆਦ ਲਾਮੂੰ, ਜੀਹਦਾ ਨਾ ਅੰਮਾ ਨਾ ਬਾਬਾ।”

“ਚੰਗਾ ਕਰਦੀ ਐ, ਜੇ ਝਿੜਕਦੀ ਐ। ਹੈਗਾ ਈ ਤੂੰ ਏਸ ਲੈਕ। ਬਈ ਕੀ
 ਪਿਐ ਏਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ‘ਚ। ਲਹੂ ਈ ਫੂਕਦੀਆਂ ਨੇ। ਕਦੇ ਸੁੱਖਾ, ਕਦੇ ਸ਼ਰਾਬ,
 ਕਦੇ ਸੁਲਫਾ, ਕੁਸ ਨਾ ਕੁਸ ਝੁਲਸਦਾ ਈ ਰਹਿਨੈ।”

“ਤੇਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਬੇਬੇ ਕਾਦਸੀ ਆਲੇ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ
 ਨੇਮ ਕਰ ਕੇ ਆਇਆ..... ਬਈ ਅੱਜ ਤੋਂ ਨੀ ਪੀਂਦਾ ਸ਼ਰਾਬ। ਪਰ ਦੋ ਦਿਨ
 ਨਾ ਕੱਟੇ ਗਏ। ਸਗੋਂ ਰੱਬ ਤੋਂ ਵੀ ਝੂਠਾ ਪਿਆ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤ
 ਲਗਾਈ।

“ਰੱਬ ਆਪ ਸਹੁਰਾ ਕੇਹੜਾ ਪੀਂਦਾ ਨੀ ਹੋਣਾ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਲੱਗਦੈ ਸੰਤੀ

ਉਹ ਦਿਨ ਨੂੰ ਵੀ ਪੀਈ ਰੱਖਦਾ ਹੋਣੈ, ਤਾਹੀਂ, ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਨੇਰ ਵਰਤਿਆ ਪਿਆ।" ਨਰੈਣ ਨੇ ਚਿਲਮ ਝਾੜ ਕੇ ਲੰਮਾ ਸੂਟਾ ਲਗਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

"ਚੁੱਪ ਕਰ ਵੇ ਬਾਹਲਾ ਨਾ ਭੌਂਕ। ਰੱਬ ਤੋਂ ਸੱਤ ਵੇਲੇ ਡਰੀਏ, ਉਸ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ਹੁੰਦੈ।"

"ਲੈ ਬੇਬੇ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਕੰਡਾ।" ਭਾਨੋ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੂਈ ਫੜਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

"ਜੀਉਂਦੀ ਵਸਦੀ ਰਹਿ। ਰੱਬ ਤੈਨੂੰ ਇੱਕ ਜੀਅ ਦੇ ਦੇਵੇ। ਏਸ ਘਰ ਤੇਰੀ ਜੜ ਮੁਨਿਆਦ ਲੱਗ ਜਾਵੇ। ਫੇਰ ਏਹ ਜਿਧਰ ਮਰਜ਼ੀ ਧੱਕੇ ਖਾਂਦਾ ਫਿਰੇ।"

"ਤੈਨੂੰ ਨੀ ਪਤਾ ਸੰਤੀ ਏਹ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਈ ਜੁਆਕ ਸਮਝਦੀ ਐ। ਤੈਂ ਦੇਖੀ ਨੀ ਆਕੜ ਇਹਦੀ। ਕਦੇ ਕਹੂ ਧੋਤੇ ਹੋਏ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਲੈ। ਕਦੇ ਕਹੂ ਜੁੱਤੀ ਏਬੇ ਨਾ ਲਾਹ। ਕਦੇ ਹੱਟੀਓਂ ਸੌਦਾ ਲਿਆ ਦੇ। ਹੁਣ ਹਾਅ ਤਿਲ ਰੱਖੇ ਪਏ ਨੇ ਕੁੱਟਣ ਨੂੰ, ਆਖਦੀ ਐ ਭੁੱਗਾ ਬਣਾਉਣੈ।" ਨਰੈਣ ਨੇ ਚਿਲਮ ਰੱਖ ਕੇ ਤਿਲ ਕੁੱਟਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

"ਜਾ ਵੇ ਬੰਦਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਤੈਨੂੰ ਜਿੱਦਣ ਦੀ ਆਈ ਐ।"

"ਹੋਰ ਸੁਣ ਲਓ ਅੱਗੇ ਮੈਂ ਬੰਦਾ ਈ ਨੀ ਸੀ।"

"ਵੱਡੀ ਭਾਬੀ ਐ, ਮਸ਼ੌਲ ਕਰ ਲੂ ਤਾਂ ਕੀ ਐ।" ਭਾਨੋ ਨੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਗ ਖੁਰਚ ਕੇ ਸੰਤੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

"ਪਰ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਇਕ ਗੱਲ ਆਖਾਂ ਨਰੈਣ; ਭਾਮੋਂ ਤੈਨੂੰ ਲੱਗੇ ਚੰਗੀ ਭਾਮੋਂ ਮਾੜੀ, ਬਈ ਏਹ ਜਿਹੜੇ ਅਮਲੀ ਠਮਲੀ ਤੂੰ ਘਰ ਲੈ ਆਉਂਨੇ ਹੋਅ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਨੀ। ਹੁਣ ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਤੇਰਾ ਵਸਦਾ ਘਰ ਐ, ਕੋਈ ਛੜੇ ਛੜਾਂਗ ਦੀ ਝੌਂਪੜੀ ਤਾਂ ਹੈ ਨੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਕਬੀਲਦਾਰਾਂ ਆਗੂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦੈ।"

"ਮੈਂ ਕਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਕੰਜਰ ਨੂੰ ਸੱਦਣ ਜਾਨਾਂ ਸੰਤੀ, ਆਪੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।"

"ਨਾ ਤੂੰ ਕਿਹਾ ਕਰ ਬਈ ਘੁੱਟ ਪੀਣੀ ਐ ਤਾਂ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਹਲਟੀ ਉਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਪੀ ਲਓ ਜਾਂ ਬਾਵੇ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਗ ਜੋ। ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਵਾਲੇ ਘਰ ਨੀ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ।"

"ਮੈਂ ਬੀਹ ਵਾਰੀ ਕਿਹੈ ਸੁਣਦਾ ਕਿਹੜਾ ਐ ਬੇਬੇ। ਆਪ ਤਾਂ ਇਹ ਦੋ ਘੁੱਟ ਪੀ ਕੇ ਗੁੱਟ ਹੋ ਕੇ ਪੈ ਜਾਂਦੈ, ਅਗਲੇ ਅੱਖਾਂ ਪਾੜ ਪਾੜ ਕੇ ਝਾਕਦੇ ਨੇ

ਸਾਰੇ ਘਰ ਕੰਨੀ।" ਭਾਨੋ ਨੇ ਨਰੈਣ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਆਪ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਤਿਲ ਕੁੱਟਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

"ਲੈ ਝਾਕਦੇ ਨੇ ਏਸ ਹੂਰਾਂ ਪਰੀ ਕੰਨੀ, ਐਮੀ ਭੌਂਕੀ ਜਾਂਦੀ ਐ।"

"ਵੇ ਪੀ ਕੇ ਕਿਤੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦੈ ਨਰੈਣ।"

"ਲੈ ਸੰਤੀ ਪੀ ਕੇ ਕੀ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦੈ।"

"ਪਰ ਸਾਊ ਤੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਪੱਟਣੀ ਐ?"

"ਚਲ ਕਹਿੰਦੁੰਗਾ ਗਾਹਾਂ ਤੋਂ। ਪਰ ਸੰਤੀ ਏਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਹਿ, ਤੂੰ ਦੇਖ ਲੈ ਮਾੜਾ ਜਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਮਹਾਰਾਜ ਖੁਲ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇ ਸਾਰਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਓਥੇ ਈ ਬੈਠੀ ਰਹੂ। ਐਮੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੂਠੇ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜਦੀ ਜਾਊ, ਜੁੱਤੀਆਂ ਝਾੜੂ, ਅਖੇ ਇਹ ਸੇਬੇ। ਘਰ ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਰੋਟੀ ਨੂੰ ਭੁੱਖਾ ਬੈਠਾ ਰਹਾਂ।"

"ਵੇ ਨਰੈਣ ਇਹ ਪਾਸਾ ਤਾਂ ਮਾੜਾ ਨੀ, ਕੁਸ਼ ਗਾਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਬੀਜਣਾ ਚਾਹੀਦੈ। ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਕੋਈ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ...ਏਸ ਵਰਗੀਆਂ ਸਹੁਨਰੀਆਂ, ਅੱਖ ਦੀ ਸ਼ਰਮ ਵਾਲੀਆਂ, ਨੂਹਾਂ ਧੀਆਂ ਦੇ ਤਾਂ ਲੋਕ ਪੈਰ ਧੋ ਧੋ ਪੀਂਦੇ ਨੇ।"

"ਆਹੋ ਮੈਨੂੰ ਪਤੈ, ਬਈ ਤੂੰ ਤਾਂ ਏਸ ਦੇ ਵੱਲ ਦੀਓ ਗੱਲ ਕਰੇਂਗੀ।"

"ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਤਾਂ ਰੱਬ ਲੱਗਦੀ ਕਰਦੀ ਆਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਚਾਰੀ ਏਸ ਤੋਂ ਨੀ ਕੁਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਖਾਣਾ, ਤੈਥੋਂ ਨੀ।"

"ਲੈ ਬੇਬੇ ਦੇਖ ਹੋ ਗਿਆ ਠੀਕ?" ਭੁੱਗੇ ਦੀ ਇਕ ਪਿੰਨੀ ਸੰਤੀ ਨੂੰ ਫੜਦੀ ਭਾਨੋ ਬੋਲੀ।

"ਕੁੜੇ ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਨਿਆਣੀ ਆਂ।" ਪਿੰਨੀ ਫੜ ਕੇ ਭੋਰਾ ਤੋੜ ਕੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾਂਦਿਆਂ ਸੰਤੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।

"ਬੇਬੇ ਸੰਤੀ...ਕੁੜੇ ਬੇਬੇ ਸੰਤੀ?"

"ਹੋਅ ਤਾਂ ਖਬਰਨੀ ਦਿਆਲੋ ਹਾਕਾਂ ਮਾਰਦੀ ਐ...ਕੁੜੇ ਆਈ...." ਸੰਤੀ ਨੇ ਬਚਦੀ ਪਿੰਨੀ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਈ, ਮੂੰਹ ਉਤੋਂ ਦੀ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ ਤੇ ਤੁਰ ਪਈ।

"ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੀ ਆਂ ਬੇਬੇ ਕਿੱਥੇ ਗਈ ਸੀ? ਮੈਂ ਜੋਤੇ ਦੀ ਭਾਲਦੀ ਫਿਰਦੀ ਆਂ?"

"ਜੀਉਂਦੀ ਵਸਦੀ ਰਹਿ। ਰੱਬ ਤੈਨੂੰ ਭਾਗ ਲਾਵੇ। ਮੈਂ ਭਾਨੋ ਤੋਂ ਕੰਡਾ

ਕਢਾਉਣ ਗਈ ਸੀ। ਫੇਰ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਵੀ ਆਖ ਜਾਮਾਂ ਬਈ ਇਹ ਕਬੀਲਦਾਰਾਂ ਦਾ ਵੇਹੜੇ, ਐਮੀਂ ਨਾ ਲੁੱਚੇ ਲੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ ਲੈ ਆਇਆ ਕਰੇ। ਸਾਰੇ ਈ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਆਲੇ ਆਂ।”

“ਨੀ ਬੇਬੇ ਤੂੰ ਤਾਂ ਭੋਲੀ ਐਂ ਨਰੈਣ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹੜਾ ਆਉਂਦੈ, ਤੂੰ ਆਪ ਈ ਸਿਆਣੀ ਐਂ ਜੀਹਦੇ ਕਰ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਨੇ ਉਸ ਕਰਕੇ ਈ ਆਉਂਦੇ ਨੇ।”

“ਕੁੜੇ ਦਿਆਲੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਜਾਨ ਦੇਣੀ ਐਂ ਭਾਨੋ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜੀ ਲਗਦੀ ਨੀ।”

“ਲੱਗਣ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋਰ ਓਸ ਦੇ ਵੰਘ ਲੱਗੇ ਹੋਣ। ਜਿਹੜੀ ਪੇਕੇ ਸਹੁਰੇ ਛੱਡੀ, ਰਾਮ ਗਊ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਐ, ਉਹ ਤੇਰੇ ਭਾ ਦੀ ਭਲੀ ਹੋਊ?”

“ਕੁੜੇ ਕੀ ਪਤਾ ਹੁੰਦੈ, ਅਗਲਾ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲੋਂ ਅੰਗਿਆਰਾਂ ਤੋਂ ਦੀ ਤੁਰਦੈ।”

“ਨਹੀਂ ਬੇਬੇ ਤੂੰ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਜੱਗ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਸਮਝਦੀ ਐਂ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਏਹਦੇ ਲੱਛਣ ਚੰਗੇ ਨੀ ਲਗਦੇ। ਜੀਦੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਾਠ ਖੁਲ੍ਹਿਆ ਹੋਊ ਮੂਹਰੇ ਭੱਜੀ ਫਿਰੂ। ਵੱਡੀ ਭਗਤਣੀ। ਨੌਂ ਸੌ ਚੂਹਾ ਖਾ ਕੇ ਬਿੱਲੀ ਹੱਜ ਨੂੰ ਚੱਲੀ।”

“ਕੁੜੇ ਦਿਆਲੇ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਰੱਬ ਈ ਜਾਣੇ ਆਪਾਂ ਕਾਹਨੂੰ ਇਉਂ ਸੋਚ ਕੇ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਣੀਏ। ਕੁੜੇ ਹਾਅ ਛਿੰਗ ਤਬੀਤ ਤਾਂ ਬਲਾ ਸੁਹਣਾ ਪਾਈ ਫਿਰਦੀ ਐ ਨਮਾ ਕਰਵਾਇਐ?”

“ਨਹੀਂ ਬੇਬੇ ਇਹ ਤਾਂ ਮੁੰਡੇ ਹੋਏ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਪੇਕਿਆਂ ਨੇ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਏਸ ਘਰ ਤਾਂ ਜਿੰਦਣ ਦੀ ਆਈ ਆਂ ਨੱਕ ਨੂੰ ਮੇਖ ਕਿਹੜਾ ਜੁੜੀਐ।”

“ਕੁੜੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਕਬੀਲਦਾਰੀਆਂ ਇਹੋ ਜੀਆਂ ਈ ਨੇ।”

“ਮੇਰੀ ਵਾਰ ਨੂੰ ਕਬੀਲਦਾਰੀਆਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ, ਆਵਦੀ ਭੈਣ ਆ ਜੇ ਮਟਕ ਦੇਣੇ ਹੱਟੀਓਂ ਲੀੜੇ ਪੜਵਾ ਦੂਗਾ।”

“ਓਅਵੀ ਤਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸਰਦੇ ਨੇ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਮੋਹਣੇ ਮਾਰਦੇ ਨੇ ਬਈ ਪੇਕਿਆਂ ਤੋਂ ਝੱਗਾ ਚੁੰਨੀ ਵੀ ਨਾ ਸਰਿਆ।”

“ਹੋਰ ਕੀ ਹਾਲ ਐ ਤੇਰੀ ਭਾਨੋ ਦਾ?” ਦਿਆਲੇ ਨੇ ਪੁੱਧੇ ਧਰੇ ਕੁੜ ਨਾਲੋਂ ਬੰਧਾ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਉਤੇ ਮਲ ਕੇ ਮੈਲ ਦੀਆਂ ਬੱਤੀਆਂ ਲਾਹੁੰਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਚੰਗੀ ਐ ਬਚਾਰੀ।”

“ਲੈ ਬਚਾਰੀ ਬਚੂਰੀ ਕੋਈ ਨੀ ਬੇਬੇ। ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਵੀ ਸੀਗੀ ਇਕ ਇਹੋ ਜੀ ਚਲਾਂ। ਅਖੇ ਰੋਜ਼ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਪਾਠ ਸੁਣਨ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਓਦਣ ਈ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਜਦੋਂ ਜਣਦਿਆਂ ਸਹੇੜਦਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਸੁਆਹ ਪਾ ਕੇ ਭਾਈ ਜੀ ਨਾਲ ਈ ਉਧਲਗੀ। ਪਰ ਓਸ ਦੇ ਤਾਂ ਘਰਦਿਆਂ ਨੇ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ। ਟੇਸਟ ਤੇ ਈ ਜਾ ਫੜੇ। ਭਾਈ ਜੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਕਰ ਕੇ, ਗਲ ਛਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਪਾ ਕੇ, ਗਧੇ ਤੇ ਬਠਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਗੇੜਾ ਦਿੱਤਾ। ਤੇ ਓਸ ਭੱਜੜੇ ਪਿੱਟੀ ਦੇ ਪਿਓ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਨਾਲ ਹੱਕਤੀ। ਬਈ ਆਪਦੀ ਨੂੰ ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ, ਖਾਤੇ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਕੰਮ ਦੀ ਨੀ ਹੁਣ।”

“ਤੂੰ ਬੈਠ ਦੱਸ ਚਾਹ ਧਰਾਂ?”

“ਨਹੀਂ ਬੇਬੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਕ ਕੰਮ ਆਈ ਸੀ ਤੇਰੇ ਕੋਲ।”

“ਦੱਸ ਘਰ ਹੁੰਦੇ ਦਾ ਜਵਾਬ ਨੀ।”

“ਭੋਰਾ ਕੁ ਸ਼ਰਾਬ ਚਾਹੀਦੀ ਐ, ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਸੱਟ ਲੱਗੀਆ, ਪੱਟੀ ਬੰਨ੍ਹਣੀ ਐ।”

“ਸ਼ਰਾਬ ਆਪਣੇ ਕਿੱਥੇ। ਆਪਣੇ ਕੋਈ ਮੂੰਹ ਨਾ ਲਾਵੇ। ਹਾਂ ਨਰੈਣ ਕੇ ਹੋਊ।”

“ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਪਿਛੇ ਜੇ ਆਪਣੀ ਸੀਤੋ ਦਾ ਪਰਾਹੁਣਾ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਖਬਰੇ ਭੋਰਾ ਪਈ ਹੋਵੇ ਕਿਸੇ ਬੋਤਲ ਵਿਚ।”

“ਲਿਆਂਦੀ ਤਾਂ ਸੀ ਪਰਾਹੁਣੇ ਆਏ ਤੋਂ, ਪਰ ਬਾਹਰਲੇ ਘਰ ਈ ਪੀਂਦੇ ਪੂੰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਖਾਲੀ ਬੋਤਲ ਮੋਧੂ ਆਪਣੇ ਕਾਮੇ ਦੀ ਧੀ ਲੈਗੀ ਮੰਗ ਕੇ ਤੇਰੇ ਬਾਬੇ ਤੋਂ। ਤੈਨੂੰ ਪਤੈ ਜਵਾਬ ਤਾਂ ਦੇਈ ਨੀ ਹੁੰਦਾ ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ, ਅਖੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਹੱਟੀਓਂ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਤੇਲ ਲਿਆਉਣੇ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਬੀ ਬਈ ਘਰ ਕੰਮ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੁਣ, ਚਿੱਟੀ ਬੋਤਲ ਤਾਂ ਵਿਕ ਵੀ ਛਿਹੁੰ ਆਨਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਤੂੰ ਭਾਨੋ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਲੈ।”

“ਮੇਰਾ ਨੀ ਓਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਲੱਗਣ ਨੂੰ ਜੀ ਕਰਦਾ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੱਲ੍ਹ ਸਾਡੇ ਜਾਗਰ ਨਾਲ ਵੀ ਲੜਪੀ ਬਈ ਕੀ ਕੰਮ ਐ ਤੇਰਾ ਓਨਾ ਦੇ ਘਰ ਗੇੜੇ ਮਾਰਨ ਦਾ।”

“ਕੁੜੇ ਦਿਆਲੇ ਜਾਗਰ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਲੈ ਹੁਣ, ਕਦੋਂ ਤਾਈਂ ਤੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਕੰਨੀਂ ਝਾਕਦਾ ਰਹੂ।”

“ਬੇਬੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਦਾ ਸਾਕ ਆਵੇ ਤਾਂ ਗੱਲ ਐ। ਮਾੜੇ ਘਰ ਦੀ ਮੈਂ ਕੋਈ ਲੈਣੀ ਨੀ ਚਾਹੁੰਦੀ, ਜਿਹੜੀ ਆਉਂਦੀਓ ਲੈ ਕੇ ਅੱਡ ਹੋਜੇ। ਲੋਕ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਣਗੇ ਬਈ ਲਾਲਚ ਦੀ ਮਾਰੀ ਨੀ ਵਿਆਹੁੰਦੀ ਦਿਓਰ ਨੂੰ, ਪਰ ਹੱਥ ਨੂੰ ਜਾਨ ਦੇਣੀ ਐ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਆਖ ਹਟੀ ਆਂ, ਬਈ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਾਲਸ ਦਾ ਠੀਕਰਾ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਈ ਭੰਨਣਾ ਐ, ਤੂੰ ਲੈ ਲੈ ਕੋਈ ਸਾਕ।”

“ਕੋਈ ਆਵੇ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਹੱਥ ਵਟਾਵੇ। ਕਲਾਪੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਖਰਾ ਈ ਔਖਾ ਹੁੰਦੇ ਬਹੁ।”

“ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਕੀ ਹੱਥ ਵਟਾਊ ਚਲ ਘਰ ਤਾਂ ਵਸਦਾ ਹੋਊ।”

“ਜਾਗਰ ਆਉਂਦੇ ਖਬਰਨੀ?” ਸੰਤੀ ਨੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਦੂਰੋਂ ਆਉਂਦੇ ਜਾਗਰ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਆਹੋ ਉਹੀਐ ਅੱਗ ਲੱਗੀ ਆਲਾ। ਜਾਂਦਾ ਹੋਊ ਭਾਨੜੇ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ। ਟੁੱਟ ਪੈਣਾ ਕਲ੍ਹ ਅਜੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਨੇਮ ਚੱਕ ਕੇ ਹਟਿਆ ਐ।”

ਏਨੇ ਨੂੰ ਜਾਗਰ ਨੇੜੇ ਆ ਗਿਆ।

“ਵੇ ਕਿਧਰ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਚੱਕੀ ਆਉਂਦੇ ਜਾਗਰਾ।” ਦਿਆਲੋ ਨੇ ਖਿੱਝ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਈ ਸੱਦਣ ਆਇਆਂ ਭਾਬੀ। ਮੁੰਡਾ ਕਦੋਂ ਦਾ ਵਿਲਕੀ ਜਾਂਦੇ, ਤੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਈ ਨੀ ਆਈ।”

“ਦਾਰੂ ਦਾ ਭੋਰਾ ਕਿਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਆਉਂਦੀ।”

“ਮੈਂ ਲੈ ਔਨਾਂ ਨਰੈਣ ਤੋਂ।”

“ਆਹੋ ਨਰੈਣ ਕੇ ਘਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤੈਨੂੰ ਦਾਰੂ ਥਿਆਉਂਦੀਐ ਭਲਾ ਕਿਤੋਂ।”

“ਤੂੰ ਚੱਲ ਮੈਂ ਆਇਆ।” ਆਖ ਜਾਗਰ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਭਾਨੋ ਕੇ ਘਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਿਆ।

“ਦੇਖ ਲੈ ਬੇਬੇ ਏਸੇ ਤੀਮੀਂ ਦੇ ਵੱਸਬ। ਜਾਗਰ ਸਾਹ ਕਿਹੜਾ ਲੈਂਦੈ। ਚੱਲ ਲੈਣ ਦੇ ਅੱਜ ਘਰ ਕਰਦੀਆਂ ਏਸ ਨਾਲ ਤਾਂ ਕੁਪੱਤ।”

“ਮਖਾਂ ਦਿਆਲੋ ਐਮੀਂ ਨੀ ਵਾ ਨੂੰ ਗੰਢਾਂ ਦੇਈ ਦੀਆਂ। ਨਰੈਣ ਨਾਲ ਜਾਗਰ ਦਾ ਬਹਿਣ ਉਠਣ ਤਾਂ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਐ।”

“ਨਹੀਂ ਬੇਬੇ ਤੈਨੂੰ ਨੀ ਪਤਾ ਏਸ ਤੀਮੀਂ ਦਾ। ਨਰੈਣ ਤਾਂ ਉਈਂ ਡੰਗਰ

ਐ। ਉਹ ਤਾਂ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੀ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਈ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਉਹ ਬਾਹਰ ਕੰਨੀ ਵੀ ਸਾਡੇ ਖੂਹ ਕੰਨੀ ਈ ਜਾਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਐ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੁਤਨੀ ਪੱਟਦੂੰ ਫੜ ਕੇ ਭੱਜੜੇ ਪਿੱਟੀ ਦੀ।”

“ਕੁਝੇ ਦਿਆਲੋ ਬਿਨਾਂ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਿਆਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਸ਼ ਨੀ ਕਹੀਦਾ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਲਾਈਆਂ ਬੁਝਾਈਆਂ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਬਥੇਰੇ ਨੇ।”

“ਤੂੰ ਗਈ ਨੀ ਭਾਬੀ ਘਰ ਮੁੰਡਾ ਰੋਂਦਾ ਹੋਊ। ਚੱਲ ਲੈ ਆਇਆ ਮੈਂ ਸ਼ਰਾਬ।” ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਜਾਗਰ ਨੇ ਹੱਥ ਦੇ ਕੇ ਢਕੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਕੋਲੀ ਦਿਆਲੋ ਨੂੰ ਵਿਖਾਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਦਿਆਲੋ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਈ।

“ਜਾਗਰਾ ਤੇਰੇ ਇਹ ਚਾਲੇ ਮੈਨੂੰ ਨੀ ਪਸਿੰਦ।” ਬੀਹੀ ਵਿਚ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਦਿਆਲੋ ਨੇ ਜਾਗਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਭੋਂਗੀ ਅੱਖ ਨਾਲ ਜਾਗਰ ਨੂੰ ਤਾੜਿਆ।

“ਤੂੰ ਤਾਂ ਉਈਂ ਅੱਖੀਂ ਹੁੰਨੀਐ ਭਾਬੀ, ਉਹ ਕੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਸੁਹਣੀਐ?” ਜਾਗਰ ਨੇ ਹੌਲੀ ਦੇ ਕੇ ਮਸ਼ਕਰੀ ਕੀਤੀ।

“ਆਹੋ ਮੈਂ ਜਾਣਦੀ ਆਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਏਂਗਾ ਬਈ ਭਾਬੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਪੁਰਾਣੀ ਹੋਗੀ ਏਸ ਦਾ ਕੀ ਐ।” ਦਿਆਲੋ ਨੇ ਕੁਝਤੀ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਿਆ ਬਟਨ ਅੜਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਨਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਤੂੰ ਪੁਰਾਣੀ ਹੋਈ ਨੀ ਲਗਦੀ, ਬੱਸ ਇਕੋ ਨੁਕਸ ਐ ਬਈ ਲੜਦੀ ਰਹਿੰਨੀ ਐ।”

“ਲੜਾਂ ਨਾ ਹੋਰ ਤੈਨੂੰ ਗਿਆ ਫਿਰਨ ਦਿਆਂ? ਦੇਖ ਤਾਂ ਤੀਮੀਂ ਨੀ ਤੀਮੀਂ ਦਾ ਵਰਗ ਨੀ। ਖਬਰਨੀ ਕੀਹਦੀ ਕੀਹਦੀ ਜੂਠ ਐ। ਤੇਰੀ ਅੱਡੀ ਕਿਹੜਾ ਲੱਗਦੀ ਐ, ਫੱਟ ਚੁੱਬੇ।”

“ਨਹੀਂ ਭਾਬੀ ਭਾਨੋ ਇਹੋ ਜੀ ਨੀ।”

“ਆਹੋ ਵੇ ਮੈਂ ਜਾਣਦੀਆਂ। ਆ ਗਿਆ ਭਾਨੋ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਮੇਤੀ। ਇਹੋ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਧੜੇ ਤਾਂ ਬਥੇਰੇ ਲਾਉਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਉਹ ਦੁੱਧ ਧੋਤੀਐ। ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਖਬਰਨੀ ਕੈ ਛੱਡੇ ਨੇ ਤੇ ਕੈ ਕੀਤੇ ਨੇ। ਦੱਸੂ ਅੱਜ ਤੇਰੇ ਬਾਈ ਨੂੰ ਘਰ ਚੱਲ ਲੈ।”

“ਕੀ ਦੱਸੋਂਗੀ?” ਜਾਗਰ ਨੇ ਚਾਮੂਲ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਬੇਬੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਦਾ ਸਾਕ ਆਵੇ ਤਾਂ ਗੱਲ ਐ। ਮਾੜੇ ਘਰ ਦੀ ਮੈਂ ਕੋਈ ਲੈਣੀ ਨੀ ਚਾਹੁੰਦੀ, ਜਿਹੜੀ ਆਉਂਦੀਓ ਲੈ ਕੇ ਅੱਡ ਹੋਜੇ। ਲੋਕ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਣਗੇ ਬਈ ਲਾਲਚ ਦੀ ਮਾਰੀ ਨੀ ਵਿਆਹੁੰਦੀ ਦਿਓਰ ਨੂੰ, ਪਰ ਹੱਥ ਨੂੰ ਜਾਨ ਦੇਣੀ ਐ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਆਖ ਹਟੀ ਆਂ, ਬਈ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਾਲਸ ਦਾ ਠੀਕਰਾ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਈ ਭੰਨਣਾ ਐ, ਤੂੰ ਲੈ ਲੈ ਕੋਈ ਸਾਕ।”

“ਕੋਈ ਆਵੇ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਹੱਥ ਵਟਾਵੇ। ਕਲਾਪੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਖਰਾ ਈ ਔਖਾ ਹੁੰਦੇ ਬਹੁ।”

“ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਕੀ ਹੱਥ ਵਟਾਉ ਚਲ ਘਰ ਤਾਂ ਵਸਦਾ ਹੋਊ।”

“ਜਾਗਰ ਆਉਂਦੇ ਖਬਰਨੀ?” ਸੱਤੀ ਨੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਦੂਰੋਂ ਆਉਂਦੇ ਜਾਗਰ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਆਹੋ ਉਹੀਐ ਅੱਗ ਲੱਗੀ ਆਲਾ। ਜਾਂਦਾ ਹੋਊ ਭਾਨੜੇ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ। ਟੁੱਟ ਪੈਣਾ ਕਲ੍ਹ ਅਜੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਨੇਮ ਚੱਕ ਕੇ ਹਟਿਆ ਐ।”

ਏਨੇ ਨੂੰ ਜਾਗਰ ਨੌੜੇ ਆ ਗਿਆ।

“ਵੇ ਕਿਧਰ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਚੱਕੀ ਆਉਨੈਂ ਜਾਗਰ।” ਦਿਆਲੋ ਨੇ ਖਿੱਝ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਈ ਸੱਦਣ ਆਇਆਂ ਭਾਬੀ। ਮੁੰਡਾ ਕਦੋਂ ਦਾ ਵਿਲਕੀ ਜਾਂਦੇ, ਤੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਈ ਨੀ ਆਈ।”

“ਦਾਰੂ ਦਾ ਭੋਰਾ ਕਿਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਆਉਂਦੀ।”

“ਮੈਂ ਲੈ ਔਨਾ ਨਰੈਣ ਤੋਂ।”

“ਆਹੋ ਨਰੈਣ ਕੇ ਘਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤੈਨੂੰ ਦਾਰੂ ਥਿਆਉਂਦੀਐ ਭਲਾ ਕਿਤੋਂ।”

“ਤੂੰ ਚੱਲ ਮੈਂ ਆਇਆ।” ਆਖ ਜਾਗਰ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਭਾਨੋਂ ਕੇ ਘਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਿਆ।

“ਦੇਖ ਲੈ ਬੇਬੇ ਏਸੇ ਤੀਮੀਂ ਦੇ ਵੱਸਬ। ਜਾਗਰ ਸਾਹ ਕਿਹੜਾ ਲੈਂਦੈ। ਚੱਲ ਲੈਣ ਦੇ ਅੱਜ ਘਰ ਕਰਦੀਆਂ ਏਸ ਨਾਲ ਤਾਂ ਕੁਪੱਤ।”

“ਮਖਾਂ ਦਿਆਲੋ ਐਮੀਂ ਨੀ ਵਾ ਨੂੰ ਗੰਢਾਂ ਦੇਈ ਦੀਆਂ। ਨਰੈਣ ਨਾਲ ਜਾਗਰ ਦਾ ਬਹਿਣ ਉਠਣ ਤਾਂ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਐ।”

“ਨਹੀਂ ਬੇਬੇ ਤੈਨੂੰ ਨੀ ਪਤਾ ਏਸ ਤੀਮੀਂ ਦਾ। ਨਰੈਣ ਤਾਂ ਉਈਂ ਡੰਗਰ

ਐ। ਉਹ ਤਾਂ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੀ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਈ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਉਹ ਬਾਹਰ ਕੰਨੀ ਵੀ ਸਾਡੇ ਖੂਹ ਕੰਨੀ ਈ ਜਾਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਐ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੁਤਨੀ ਪੱਟਦੂੰ ਫੜ ਕੇ ਭੱਜੜੇ ਪਿੱਟੀ ਦੀ।”

“ਕੁੜੇ ਦਿਆਲੋ ਬਿਨਾਂ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਿਆਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਸ਼ ਨੀ ਕਹੀਦਾ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਲਾਈਆਂ ਬੁਝਾਈਆਂ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਬਥੇਰੇ ਨੇ।”

“ਤੂੰ ਗਈ ਨੀ ਭਾਬੀ ਘਰ ਮੁੰਡਾ ਰੋਂਦਾ ਹੋਊ। ਚੱਲ ਲੈ ਆਇਆ ਮੈਂ ਸ਼ਰਾਬ।” ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਜਾਗਰ ਨੇ ਹੱਥ ਦੇ ਕੇ ਢਕੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਕੋਲੀ ਦਿਆਲੋ ਨੂੰ ਵਿਖਾਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਦਿਆਲੋ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਈ।

“ਜਾਗਰਾ ਤੇਰੇ ਇਹ ਚਾਲੇ ਮੈਨੂੰ ਨੀ ਪਸਿੰਦ।” ਬੀਹੀ ਵਿਚ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਦਿਆਲੋ ਨੇ ਜਾਗਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਭੋਂਗੀ ਅੱਖ ਨਾਲ ਜਾਗਰ ਨੂੰ ਤਾੜਿਆ।

“ਤੂੰ ਤਾਂ ਉਈਂ ਅੱਖੀਂ ਹੁੰਨੀਐ ਭਾਬੀ, ਉਹ ਕੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਸੁਹਣੀਐ?” ਜਾਗਰ ਨੇ ਹੌਲੀ ਦੇ ਕੇ ਮਸ਼ਕਰੀ ਕੀਤੀ।

“ਆਹੋ ਮੈਂ ਜਾਣਦੀ ਆਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਏਂਗਾ ਬਈ ਭਾਬੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਪੁਰਾਣੀ ਹੋਗੀ ਏਸ ਦਾ ਕੀ ਐ।” ਦਿਆਲੋ ਨੇ ਕੁੜਤੀ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਿਆ ਬਟਨ ਅੜਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਨਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਤੂੰ ਪੁਰਾਣੀ ਹੋਈ ਨੀ ਲਗਦੀ, ਬੱਸ ਇਕੋ ਨੁਕਸ ਐ ਬਈ ਲੜਦੀ ਰਹਿੰਨੀ ਐ।”

“ਲੜਾਂ ਨਾ ਹੋਰ ਤੈਨੂੰ ਰਿਆ ਫਿਰਨ ਦਿਆਂ? ਦੇਖ ਤਾਂ ਤੀਮੀਂ ਨੀ ਤੀਮੀਂ ਦਾ ਵਰਗ ਨੀ। ਖਬਰਨੀ ਕੀਹਦੀ ਕੀਹਦੀ ਜੂਠ ਐ। ਤੇਰੀ ਅੱਡੀ ਕਿਹੜਾ ਲੱਗਦੀ ਐ, ਫੱਟ ਚੁੱਥੇ।”

“ਨਹੀਂ ਭਾਬੀ ਭਾਨੋਂ ਇਹੋ ਜੀ ਨੀ।”

“ਆਹੋ ਵੇ ਮੈਂ ਜਾਣਦੀਆਂ। ਆ ਗਿਆ ਭਾਨੋਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਮੇਤੀ। ਇਹੋ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਧਤੜੇ ਤਾਂ ਬਥੇਰੇ ਲਾਉਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਉਹ ਦੁੱਧ ਧੋਤੀਐ। ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਖਬਰਨੀ ਕੈ ਛੱਡੇ ਨੇ ਤੇ ਕੈ ਕੀਤੇ ਨੇ। ਦੱਸੁ ਅੱਜ ਤੇਰੇ ਬਾਈ ਨੂੰ ਘਰ ਚੱਲ ਲੈ।”

“ਕੀ ਦੱਸੋਗੀ?” ਜਾਗਰ ਨੇ ਚਾਮੂਲ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਬਈ ਨਰੈਣ ਮਾਰੇ ਦੇ ਘਰ ਈ ਵੜਿਆ ਰਹਿੰਦੇ।”

“ਮੈਂ ਦੱਸੁਗਾ ਬਈ ਭਾਬੀ ਕਾਹਤੋਂ ਖਿਝਦੀਐ।”

“ਖਿਝਦੀਐ ਜਣਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਣ ਨੂੰ। ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਘਰ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਐ। ਨਿਆਣਾ ਹੋਮੋਂ ਚਪੇੜ ਮਾਰ ਕੇ ਬਠਾਲਾਂ। ਹੈ ਹੀ ਬੁੱਢਵਲ੍ਹੇਟ।”

ਦੀਵੇ ਮਿਲਦਿਆਂ ਨਾਲ ਪੋਲੇ ਪੋਲੇ ਪੈਰ ਧਰਦਾ, ਡੱਬ ਵਿਚ ਬੋਤਲ ਦੇਈ ਨਰੈਣ ਦੇ ਘਰ ਵੱਲ ਚੋਰਾਂ ਵਾਂਗ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਜਾਗਰ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ, ‘ਕਿਤੇ ਠੀਕ ਈ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਖਦੀ ਭਾਬੀ.....ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਨਰੈਣ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਯਾਰ ਐ.....ਭਾਨੋ.....ਹਾਂ ਭਾਨੋ.....ਨਹੀਂ ਉਹ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਭਾਬੀ ਐ।’

ਜਾਗਰ ਨੇ ਹੌਲੀ ਦੇ ਕੇ ਭੋੜਿਆ ਹੋਇਆ ਦਰ ਖੜਕਾਇਆ।

ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਂਦੀ ਭਾਨੋ ਨੇ ਉਠ ਕੇ ਦਰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਜਾਗਰ ਦੇ ਕੁਝ ਵੀ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਤੇਰਾ ਬਾਈ ਤਾਂ ਘਰ ਨੀ ਜਾਗਰਾ।”

“ਚੰਗਾ ਮੈਂ ਚੁਬਾਰੇ ‘ਚ ਬੈਠਦਾਂ, ਜਦੋਂ ਆ ਗਿਆ ਭੇਜਦੀ।” ਕਹਿੰਦਾ ਜਾਗਰ ਪੌੜੀ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ।

ਬਿੰਦ ਕੁ ਮਗਰੋਂ ਫੇਰ ਹੇਠਾਂ ਆ ਉਤਰਿਆ।

“ਭਾਬੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਗੜਵੀ ਤਾਂ ਦਈਂ, ਨਾਲੇ ਗਲਾਸ ਵੀ।”

“ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਈ ਆਏ ਤੋਂ ਈ ਆਜੀਂ ਜਾਗਰਾ”, ਆਖ ਭਾਨੋ ਨੇ ਬੁਹਾ ਭੇੜ ਲਿਆ। ਜੱਕੇ ਤੱਕੇ ਕਰਦਾ ਉਹ ਬਾਰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਮਗਰ ਹੀ ਚਲਿਆ ਗਿਆ।

“ਤੂੰ ਸ਼ੈਦ ਮੈਨੂੰ ਓਪਰਾ ਬੰਦਾ ਸਮਝਦੀਐਂ ਭਾਬੀ, ਪਰ ਨਰੈਣ ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਚਾਚਾ ਲਗਦੇ, ਪਰ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਆੜੀ ਰਹਿਐ, ਏਸ ਖਾਤਰ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਬਾਈ ਆਖਦਾਂ। ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਨੂੰ ਗੋਦੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਖਿਡਾਇਐ।”

“ਨਹੀਂ ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਸੀ, ਤੇਰਾ ਬਾਈ ਘਰ ਨੀ ਤੇ.....” ਆਖਦੀ ਭਾਨੋ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਤੋਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਗੜਵੀ ਤੇ ਖਾਲੀ ਗਲਾਸ ਕੋਲ ਲਿਆ ਧਰਿਆ।

ਜਾਗਰ ਬਿੰਦ ਕੁ ਚੁੱਪ ਕਰਿਆ ਬੈਠਾ ਭਾਨੋ ਵੱਲ ਝਾਕਦਾ ਰਿਹਾ ਜਿਵੇਂ

ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਆਖਣਾ ਹੋਵੇ। ਭਾਨੋ ਨੀਵੀਂ ਪਾਈ ਰੋਟੀਆਂ ਲਾਹੁੰਦੀ ਰਹੀ।

ਫੇਰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਗੜਵੀ ਤੇ ਖਾਲੀ ਗਲਾਸ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਕੋਠੇ ਜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਬੈਠਾ ਪੀਂਦਾ ਰਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਰੋਟੀਆਂ ਪਕਾ ਕੇ ਹਟੀ ਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਜਾਗਰ ਫੇਰ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰ ਆਇਆ। ਭਾਨੋ ਨੇ ਚੋਪੜਨ ਲਈ ਰੋਟੀਆਂ ਛਾਬੇ ਵਿਚ ਖਲਾਰ ਲਈਆਂ ਤਾਂ ਜੋ ਭਾਫ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ।

ਜਾਗਰ ਨੇ ਜਾਣ ਕੇ ਖੰਘੂਰਾ ਮਾਰਿਆ ਜੋ ਭਾਨੋ ਉਸ ਵਲ ਵੇਖੇ। ਭਾਨੋ ਆਪਣੇ ਧਿਆਨ ਕੁੱਜੇ ਵਿਚੋਂ ਬੰਦੇ ਦਾ ਹੱਥ ਲਾ ਲਾ ਰੋਟੀਆਂ ਚੋਪੜਦੀ ਰਹੀ।

“ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਭਾਬੀ ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਗੁੱਸੇ ਐ?” ਜਾਗਰ ਨੇ ਚੌਕੇ ਵਿਚ ਪੀੜੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਹਵਾੜ ਭਾਨੋ ਦੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਜਾਗਰ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਨੀਵੀਂ ਪਾਈ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਲੱਗੀ ਰਹੀ।

“ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਭਾਬੀ ਛੋਟੇ ਦਿਓਰ ਨਾਲ ਕਦੇ ਹੱਸ ਕੇ ਵੀ ਗੱਲ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰ। ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਬੀਆਂ ਤਾਂ ਸੌ ਸੌ ਖਾਤਰਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਉਰਾਂ ਦੀਆਂ।”

ਭਾਨੋ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਘੂਰੀ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਵੱਲ ਝਾਕੀ ਤੇ ਬੋਲੀ, “ਜਾਗਰਾ ਉਪਰ ਈ ਜਾ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾ।”

“ਜਦੋਂ ਤਾਈਂ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੀ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।” ਜਾਗਰ ਲੱਤਾਂ ਪਸਾਰ ਕੇ ਬੈਠਦਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਿਆ।

“ਜਾਗਰਾ ਇਹ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਸੜ ਬਲ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਭਾਬੀ ਭਾਮੋਂ ਚੰਮ ਦੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਸਮਾ ਲੈ, ਪਰ ਘੂਰ ਕੇ ਨਾ ਦੇਖ।” ਭਾਨੋ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹੀ।

“ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸੋਚਦੇ ਨੂੰ ਮਸਾਂ ਕਿਤੇ ਦਿਨ ਛਿਪਦੇ। ਤਰਸ ਜਾਈਦੈ ਤੇਰਾ ਮੂੰਹ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਵੀ।”

“ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਕੀ ਮੇਰੇ ਨੂੰ ਫੁੱਲ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਨੇ!” ਭਾਨੋ ਨੇ ਰੋਟੀਆਂ ਪੋਣੇ ਵਿਚ ਵਲ੍ਹੇਟ ਕੇ, ਡੱਬੇ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ, ਪੀੜ੍ਹੇ ਵਿਚ ਧਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਏਹੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝ ਨੀ ਆਉਂਦੀ। ਘਰੋਂ ਵੀ ਕੁੱਤੇ ਖਾਣੀ ਕਰਾਈਦੀ ਐ, ਤੂੰ ਵੀ ਸ਼ਿਸ਼ਕੋਰ ਛੱਡਦੀ ਐ, ਫੇਰ ਵੀ ਮਨ ਸਹੁਰਾ ਏਧਰ ਤੋਰ ਲੈਂਦੈ।”

ਭਾਨੋ ਆਟੇ ਵਾਲੀ ਪਰਾਤ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਖੁਰਚਣੇ ਨਾਲ ਆਟਾ ਖੁਰਚਣ ਲੱਗ ਪਈ।

“ਭਾਬੀ ਸਰਵਣ ਵੀ ਮੇਰਾ ਆੜੀ ਸੀ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਜਰਗ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਘੁਲਿਆ ਵੀ ਸੀ।”

ਭਾਨੋ ਗੁੱਸਾ ਭੁੱਲ ਗਈ।

ਹੁਕਾ ਭਰਿਆ।

ਰੋਣਹਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਜਾਗਰ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਦੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਜਦੋਂ ਜਾਗਰ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜ ਲਈ।

“ਨਹੀਂ ਜਾਗਰਾ ਨਹੀਂ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਝੁੰਝਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਤੂੰ ਤਾਂ ਲਹੂ ਪੀ ਲਿਆ ਮੇਰਾ, ਨਾ ਦਿਨੇ ਚੈਨ ਐ ਨਾ ਰਾਤ ਨੂੰ। ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਹੋਗੇ ਗੋੜੇ ਕੱਢਦੇ ਨੂੰ, ਨਰੈਣ ਵੀ ਕੋਈ ਬੰਦੇ ਜੀਹਦੀ ਖਾਤਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇਉਂ ਕਰਦੀ ਐਂ?” ਜਾਗਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛਟਪਟਾਂਦੀ ਨੂੰ ਬਾਹਵਾਂ ਵਿਚ ਨਪੀੜ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਨਹੀਂ... ਨਹੀਂ... ਮੈਂ ਰੋਲਾ ਪਾ ਦੇਣੈ ਜਾਗਰਾ। ਰੱਬ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਜਾਹ ਜਾਂਦਾ ਰਹਿ।”

“ਕਿੱਥੇ ਜਾਮਾਂ?”

ਮੱਝ ਨੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ। ਸੰਗਲ ਖੜਕਿਆ। ਜਾਗਰ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਨਰੈਣ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗਿਆ।

ਭਾਨੋ ਨੱਠ ਕੇ ਅੱਗ ਦੇ ਭਬੁਕੇ ਵਾਂਗੂੰ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਰ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਉਹ ਡਰੀ ਘਬਰਾਈ ਸੰਤੀ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਵੜੀ।

“ਕੁੜੇ ਭਾਨੋ ਤੂੰ ਐਂ? ਕਿਮੋਂ ਕੰਧੀਂ ਕਉਲੀਂ ਲਗਦੀ ਫਿਰਦੀ ਐਂ?” ਸੰਤੀ ਨੇ ਦਰਾਂ ਮੂਹਰੇ ਬੈਠੇ ਇਕ ਕਤੂਰੇ ਨੂੰ ਬੁਰਕੀ ਸੁੱਟਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਂਤੀ ਆਂ ਬੇਬੇ।” ਆਖ ਕੇ ਭਾਨੋ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਰੋ ਪਈ।

“ਹੋ ਕੀ ਗਿਆ? ਦੱਸ ਤਾਂ ਸਹੀ? ਨਰੈਣ ਨੇ ਕੁਸ਼ ਕਿਹੈ?” ਸੰਤੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਵਰਤਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਨਹੀਂ ਬੇਬੇ ਉਹ ਤਾਂ ਘਰ ਨੀ ਤੇ ਜਾਗਰ ਜਾਗਰ....।” ਅੱਗੋਂ ਗੱਲ ਹਟਕੋਰਿਆਂ ਵਿਚ ਖੋ ਗਈ।

“ਅੱਛਾ ਉਸ ਦੀ ਏਹ ਮਜਾਲ। ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਪੁੱਟਦੀ ਆਂ ਦਾਹੜੀ ਹਰਾਮੀਂ

ਦੀ।” ਆਖਦੀ ਸੰਤੀ ਦਰਾਂ ਕੋਲ ਪਏ ਗੰਨੇ ਦੇ ਟੋਟੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਤੁਰ ਪਈ।

“ਬੇਬੇ ਡੰਡ ਨਾ ਪਾਈਂ ਲੋਕ ਕੀ ਕਹਿਣਗੇ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਵਾਸਤਾ ਪਾਇਆ।

“ਜਾਣਦੇ ਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਗਿੱਝਿਆ ਗਿੱਝਿਆ ਭਲਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਊਗਾ। ਮਖਾਂ ਏਸ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀ ਐ ਏਸ ਵੇਲੇ ਸਾਡੀ ਬੀਹੀ ਵੜਨ ਦਾ।” ਸੰਤੀ ਬੋਲਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸੰਤੀ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਾਗਰ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਕੋਈ ਮਿਲੇ ਸੰਤੀ ਏਹੀ ਆਖੇ, “ਹੈਂ ਨੀਂ ਹਨੇਰ ਸਾਈਂ ਦਾ ਦਿਆਲੇ ਦਾ ਰੁੜ੍ਹ ਜਾਣਾ ਜਾਗਰ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਨਰੈਣ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਵੜਿਆ।”

“ਨੀ ਬੇਬੇ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਹੋ ਜੀਆਂ ਆਪ ਈ ਪਹਿਲਾਂ ਮਗਰ ਲਾ ਲੈਂਦੀਆਂ ਨੇ ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਉਪਰੋਂ ਆ ਜੇ ਤਾਂ ਡੰਡ ਪਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਸੱਚੀਆਂ ਬਣਨ ਦੀਆਂ ਮਾਰੀਆਂ।” ਬਚਨੀ ਨੇ ਸੰਤੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ।

“ਕੁੜੇ ਨਹੀਂ ਏਨੇ ਮਹੀਨੇ ਹੋਗੇ ਨੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਆਈ ਨੂੰ, ਕਦੇ ਅੱਖ 'ਚ ਪਾਈ ਨੀ ਰੜਕੀ। ਉਹ ਨੀ ਇਹੋ ਜੀ।”

“ਬੇਬੇ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਜਾਗਰ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਸੂਟ ਸਮਾ ਕੇ ਲਿਆਇਐ। ਹੋਰ ਐਮੀਂ ਤਾਂ ਨੀਂ ਆਉਂਦੇ ਸੂਟ।”

“ਨਹੀਂ ਕੁੜੇ ਇਹ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀ ਗੱਲ ਐ, ਉਹ ਤਾਂ ਨਰੈਣ ਨੇ ਆਪ ਫੜਾਤਾ ਸੀ ਬਈ ਘਰ ਦੇ ਆਈਂ। ਆਪ ਉਹ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਭਰਥਲੇ ਨੂੰ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।”

“ਆਹੋ ਬੇਬੇ ਹੋਰ ਤੇਰੇ ਬੈਠੀ ਤੋਂ ਉਹ ਕੀ ਆਖਦਾ ਏਹੀ ਆਖਣਾ ਸੀ ਬਈ ਨਰੈਣ ਨੇ ਫੜਾਇਐ।”

“ਫੇਰ ਭਾਈ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਰੱਬ ਜਾਣੈ।” ਆਖਦੀ ਸੰਤੀ ਨੇ ਦਰਾਂ ਮੂਹਰੇ ਖੜੋਤੀ ਡੱਬੀ ਕੁੱਤੀ ਦੇ ਟਿਕਾ ਕੇ ਗੰਨਾ ਮਾਰਿਆ। ਉਹ ਚਊਂ ਚਊਂ ਕਰਦੀ ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਉੱਥੋਂ ਭੱਜ ਤੁਰੀ।

“ਅੱਜ ਖੂਹ ਉਤੇ ਕੋਠੇ 'ਚ ਈ ਚਲਦੇ ਆ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਬੋਤਲ ਪੇਸ ਦੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿਚ ਲਕੌਦਿਆਂ ਦੋਨੋਂ ਜੋੜੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ।

“ਕਿਉਂ ਅੱਜ ਘਰ ਨੀ ਚੱਲਣਾ?” ਬੰਤੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਘਰ ਭਾਨੋ ਲੜਦੀ ਐ, ਬਈ ਪੀਨਾ ਕਿਉਂ ਐ?”

“ਇਹ ਤੂੰ ਬਾਮੁਣੀ ਕਿੱਥੋਂ ਲੈ ਆਇਆਂ ਜਿਹੜੀ ਖਾਣ ਪੀਣ ਤੋਂ ਵੀ ਲੜਦੀ ਐ।” ਬੰਤੇ ਨੇ ਅਮਲ ਬਿਨਾਂ ਖਿੰਡਦੇ ਹੱਡਾਂ ਨੂੰ ਘਸੀਟਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਉਂ ਤਾਂ ਭਾਨੋ ਸਿਆਣੀ ਲਗਦੀ ਐ ਬੰਤਿਆ।” ਲਾਭੇ ਕੇ ਇੰਦਰ ਨੇ ਨਰੈਣ ਵੱਲ ਝਾਕ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਲੈ ਖਾਣੋਂ ਪੀਣੋਂ ਰੋਕੂ, ਯਾਰਾਂ ਦਾ ਯਾਰ ਨੀਂ ਰਹਿ ਜੂ। ਯਾਰਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕਾਹਦੀ ਜੀਬਤ ਹੁੰਦੀ ਐ। ਨਾਲੇ ਚਾਰ ਦਿਨ ਜੱਗ ਤੇ ਆਏ ਆਂ ਕੀ ਲੈ ਜਾਣੈ ਖਾਣ ਪੀਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ।” ਬੰਤੇ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ।

“ਚੱਲ ਬੋਡੇ ਚਬਾਰੇ 'ਚ ਬੈਠ ਜਿਆ ਕਰਾਂਗੇ ਦੋ ਘੜੀ ਬੈਠਣਾ ਈ ਹੁੰਦੇ।” ਨਰੈਣ ਬੋਲਿਆ।

“ਆਹੋ ਮੈਨੂੰ ਕਵਾਓ ਤੁਸੀਂ ਘਰੋਂ। ਦੇਖਿਆ ਨੀ ਸਾਡੇ ਬੁੜ੍ਹੇ ਦਾ ਖੁੰਡਾ।”

“ਏਹ ਖਰੀ ਕਹੀ, ਨਰੈਣ ਹੁਣੇ ਈ ਯਾਰਾਂ ਦਾ ਯਾਰ ਪਰਖਿਆ ਗਿਆ।” ਲਾਭੇ ਕੇ ਇੰਦਰ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਮੇਰੇ ਆਰ ਤੂੰ ਹੁਣੇ ਈ ਭਾਨੋ ਤੋਂ ਏਨਾ ਡਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆਂ।” ਬੰਤੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਫਿਰ ਗੱਲ ਨਰੈਣ ਵੱਲ ਮੋੜੀ।

“ਉਂ ਤਾਂ ਠੀਕ ਈ ਆਖਦੀ ਐ ਓਹ, ਨਾਲੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਨਾਲੇ ਦੇਹ ਦਾ ਗਾਲ੍ਹਾ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਛੱਡ ਯਾਰ ਕਮਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ, ਆਪਣੇ ਕੀ ਮਗਰ ਜੁਆਕ ਰੋਂਦੇ ਐ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਾਤਰ ਜੋੜਨੇ ਐ ਪੈਸੇ। ਬਾਕੀ ਦੇਹ ਦਾ ਹੁਣ ਕੀ ਗਲਨੈ, ਗਲਲੀ ਜਿਹੜੀ ਗਲਣੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਦਿਨ ਦਾ ਮੌਜ ਮੇਲਾ ਈ ਐ।” ਲਾਭੇ ਕੇ ਇੰਦਰ ਨੇ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਸਮਝਾਇਆ।

“ਪਰ ਭਾਨੋ....ਭਾਨੋ ਤਾਂ ਅਜੇ ਬੁੜ੍ਹੀ ਨੀ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਖਬਰ

ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖੀ।

ਇਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਉਹ ਖੂਹ ਉਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ।

ਤਿੰਨਾਂ ਨੇ ਮਸਾਂ ਖੂਹ ਗੋੜ ਕੇ ਪਾਣੀ ਕੱਢਿਆ।

ਉਥੇ ਹੀ ਬੈਠ ਕੇ ਪੀਣ ਲੱਗ ਗਏ।

ਪੀਂਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਅਮਲੀਆਂ ਵਾਲੇ ਜੜਾਂਗੇ ਛੱਡਦੇ ਰਹੇ।

“ਇਕ ਸੀਗੇ ਅਮਲੀ”, ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਆਈ ਤੇ ਉਹ ਸੁਣਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

“ਉਹ ਅਮਲੀ ਆਪਣੇ ਵਾਂਗੂੰ ਹੀ ਖੂਹ ਉਤੇ ਬੈਠੇ ਸੀ। ਬੈਠਿਆਂ ਨੂੰ ਆਗੀ ਧੁੱਪ। ਆਖਣ ਲੱਗੇ ‘ਬਈ ਧੁੱਪ ਆ ਗੀ।’

“ਖੂਹ ਨੂੰ ਛਾਮੋਂ ਲੈ ਚੱਲੀਏ” ਇਕ ਅਮਲੀ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ।

“ਆਹੋ ਗੱਲ ਤਾਂ ਠੀਕ ਐ।” ਬਾਕੀਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਪਾ ਕੇ ਰੱਸੇ ਲੱਗ ਪੇ ਖੂਹ ਨੂੰ ਖਿੱਚਣ।

ਖਿੱਚਦੇ ਰਹੇ ਖਿਚਦੇ ਰਹੇ। ਇਉਂ ਈ ਖਿਚਦਿਆਂ ਨੂੰ ਆਬਣ ਹੋ ਗਈ। ਸੂਰਜ ਢਲ ਗਿਆ। ਛਉਂ ਆ ਗਈ।”

“ਬੱਸ ਕਰੋ, ਬੱਸ ਕਰੋ ਆ ਗਿਆ ਖੂਹ ਛਉਂ ‘ਚ” ਇਕ ਅਮਲੀ ਬੋਲਿਆ।

“ਖੂਹ ਨੂੰ ਛਉਂ ‘ਚ ਦੇਖ ਸਾਰੇ ਅਮਲੀ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗੇ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਗੱਲ ਮੁਕਾਈ ਤੇ ਫਿਰ ਤਿੰਨੇ ਬੋਤਲ ਵਿਚ ਬਚਦੀ ਘੁੱਟ ਮੁਕਾ ਕੇ ਬੈਠੇ ਹੱਸਦੇ ਰਹੇ।

ਪਹੀਓ ਪਹੀ ਕੋਈ ਖੂਹ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਗਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਤਿੰਨੇ ਉਸ ਪਾਸੇ ਦੇਖਣ ਲੱਗੇ।

“ਕੋਹੜੇ ਬਈ ਓਏ?” ਬੰਤੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਏ ਤੋਂ ਨਰੈਣ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਂ ਆਂ ਬਾਈ ਜਾਗਰ। ਤੁਸੀਂ ਏਥੇ ਆ ਗੇ, ਮੈਂ ਘਰ ਭਾਲ ਕੇ ਆਇਆਂ।”

“ਤੂੰ ਪਛੜ ਕੇ ਆਇਐਂ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਮੁਕਾ ਵੀ ਬੈਠੇ।” ਨਰੈਣ ਬੋਲਿਆ।

“ਮੁਕਾਉਣ ਦੇ ਮਾਰ ਗੋਲੀ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਇਕ ਗੱਲ ਕਰਨ ਆਇਆਂ।”

“ਦੱਸ ਫੇਰ?”

“ਕੱਲੇ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਵਾਲੀ ਐ।”

“ਕੋਈ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨੀ ਲੈ ਗਿਆ ਕੱਢ ਕੇ ਹੋਰ ਕੀ ਕੱਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਦੱਸਣ

ਵਾਲੀ ਐ।" ਬੰਤੇ ਨੇ ਮਸ਼ੌਲ ਕੀਤਾ।

"ਅਸੀਂ ਆਏ ਬਈਓ।" ਆਖ ਨਰੈਣ ਜਾਗਰ ਨਾਲ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਤੁਰਦੇ ਰਹੇ।

"ਕੀ ਗੱਲ ਐ ਜਾਗਰ?" ਨਰੈਣ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

"ਨਰੈਣ ਬਾਈ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਤੇਰੀ ਇਹ ਬਹੂ ਨੀ ਕੰਮ ਦੀ।"

ਨਰੈਣ ਦੇ ਜਾਣੀ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਮਿੱਟੀ ਨਿਕਲ ਗਈ।

"ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਗੀ?" ਉਸ ਨੇ ਬਥਲਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

"ਗੱਲ ਕੀ ਹੋਣੀ ਸੀ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਤੂੰ ਘਰ ਹੋਏਂਗਾ, ਬੈਠ ਕੇ ਪੀਆਂਗੇ ਦੇ ਘੁੱਟ। ਅੱਜ ਈ ਲਿਆਂਦੀ ਸੀ ਪਹਿਲੇ ਤੋੜ ਦੀ।"

"ਜਾਗਰਾ ਭਾਨੋ ਲੜਦੀ ਸੀ ਬਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਆਂਦੇ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਅੱਜ ਖੂਹ ਤੇ ਈ ਚਲਦੇ ਆਂ।"

"ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਬਾਈ ਸਿਆਂ, ਤੂੰ ਤਾਂ ਘਰ ਹੈ ਨੀ ਸੀ, ਆਖੇ ਜਾਗਰਾ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਜਾਈਂ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਭਾਬੀ ਬਾਈ ਆਏ ਤੋਂ ਖਾਊਂਗਾ।"

"ਉਂ ਜਾਗਰਾ ਭਾਨੋ ਸੁਭਾ ਦੀ ਚੰਗੀ ਐ।"

"ਕਾਹਦੀ ਚੰਗੀ ਐ ਤੂੰ ਤਾਂ ਭੋਲਾ ਐਂ। ਮੈਂ ਦੱਸਣਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਬਾਈ, ਪਰ ਫੇਰ ਸੋਚਿਆ ਉਹ ਫੱਢੇਕੁਟਣੀ ਤੈਨੂੰ ਖਬਰੇ ਕੀ ਕਹੇ। ਕਿਤੇ ਸਾਡੇ ਭਾਈਆਂ ਭਾਈਆਂ 'ਚ ਨਾ ਫਰਕ ਪਾ ਦੇ। ਏਨ੍ਹਾਂ ਤੀਮੀਆਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨੀ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ।" ਜਾਗਰ ਕਾਹਲੇ ਕਾਹਲੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਤੁਰੇ ਆ ਰਹੇ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਗਿਆ।

ਪਰ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁਣ ਰਿਹਾ।

"ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਘੁੱਟ ਹੈ?" ਉਸ ਨੇ ਜਾਗਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

ਜਾਗਰ ਨੇ ਪਊਆ ਡੱਬ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ।

"ਆਥਣ ਦੀ ਭਾਬੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨੇ ਜਾਣੀ ਸਾਰਾ ਈ ਨਸ਼ਾ ਜਾ ਲਾਹ 'ਤਾ ਹੋਰ ਲਿਆਇਆਂ ਕਿਸੇ ਤੋਂ।"

ਨਰੈਣ ਇਕੋ ਸਾਹ ਸਾਰਾ ਪਊਆ ਪੀ ਗਿਆ ਤੇ ਖਾਲੀ ਪਊਆ ਵਗਾਹ ਮਾਰਿਆ।

"ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਗੱਲ ਨਾ ਕਰੀਂ ਬਾਈ, ਤੇਰੀਓ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋਊ।" ਜਾਗਰ

ਨੇ ਸੱਥ ਕੋਲੋਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੱਲ ਮੁੜਦਿਆਂ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਸਮਝਾਇਆ।
ਭਰਿਆ ਪੀਤਾ ਨਰੈਣ ਘਰ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਵੜਦੇ ਹੀ ਅੰਦਰੋਂ ਕੁੰਡਾ ਅੜਾ ਲਿਆ।

ਭਾਨੋ ਦੁੱਧ ਤੱਤਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਨਰੈਣ ਨੇ ਭੜੋਲੀ ਕੋਲੋਂ ਆਰ ਵਾਲੀ ਪਰਾਣੀ ਚੁੱਕ ਲਈ। ਹੀਲ ਨਾ ਕੀਤੀ ਹੁੱਜਤ, ਪੈ ਪੈ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਕੁੱਟਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਭਾਨੋ ਡਿੱਡਰੀ ਹੋਈ ਹੱਥਾਂ ਉਤੇ, ਬਾਹਾਂ ਉਤੇ, ਸੱਟ ਬੋਚਦੀ ਰਹੀ। ਸੁੱਕੇ ਸੜੇ ਨਰੈਣ ਅਮਲੀ ਵਿਚ ਅੱਜ ਏਨਾ ਜ਼ੋਰ ਖਬਰੇ ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰਾਣੀ ਦੀਆਂ ਸੱਟਾਂ ਨੇ ਭਾਨੋ ਦੇ ਲਾਸਾਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਨਰੈਣ ਕੁੱਟੀ ਵੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਗੰਦੀਆਂ ਗੰਦੀਆਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਵੀ ਕੱਢੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਨਾ ਹੀ ਹਟਿਆ ਭਾਨੋ ਨੇ ਪਰਾਣੀ ਫੜ ਲਈ ਤੇ ਇੱਕੋ ਝਟਕੇ ਨਾਲ ਖੋਹ ਲਈ। ਨਰੈਣ ਡਿੱਗਦਾ ਡਿੱਗਦਾ ਮਸਾਂ ਬਚਿਆ। ਉਹ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕੋਈ ਡੰਡਾ ਸੋਟੀ ਲੱਭਣ ਲੱਗਿਆ।

ਭਾਨੋ ਨੇ ਭੱਜ ਕੇ ਅੰਦਰਲਾ ਕੁੰਡਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ।

ਬਾਹਰਲਾ ਹਨੇਰਾ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਡਰਾਉਣਾ ਲੱਗਿਆ।

ਉਹ ਜਾਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਖੜੇ ਗਈ।

"ਮਖਾਂ ਬਗ ਜਾ ਉਸੇ ਕੋਲ।" ਨਰੈਣ ਨੇ ਪਰਾਣੀ ਖੋਹ ਕੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਮਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ।

"ਵੇ ਨਰੈਣ ਤੂੰ ਐ?" ਬਚਨੀ ਨੇ ਭੱਜ ਕੇ ਮੂਹਰੇ ਹੋ ਕੇ ਹੋਰ ਮਾਰਨੋਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ।

"ਤਾਂ ਤੂੰ ਓਦੋਂ ਦਾ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਈ ਕੁੱਟਣ ਲੱਗਿਆ ਪਿਆਂ। ਮੈਂ ਵੀ ਕਹਾਂ ਵਾਜ ਜੀ ਕਿਹੋ ਜੀ ਆਉਂਦੀ ਐ। ਮਖਾਂ ਕਿਤੇ ਮਹਿੰ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੋਣੈ, ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ ਹੋਣੀ।"

"ਛੱਡ ਦੇ ਬਚਨੀ ਤੂੰ ਨੀ ਜਾਣਦੀ ਏਸ ਬਦਕਾਰ ਨੂੰ।" ਨਰੈਣ ਝਈਆਂ ਲੈ ਲੈ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ।

"ਛੋਟੇ ਦੇ ਬਾਪੂ ਆਈਂ...." ਬਚਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ।

“ਏਸ ਦੀ ਤਾਂ ਮੱਤ ਨੂੰ ਅੱਜ ਖ਼ਬਰ ਨੀ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੇਖ ਕੀ ਚੰਡੀ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਐ। ਬਚਾਰੀ ਭੋਹ ਆਂਗੂ ਕੁੱਟ 'ਤੀ।”

“ਕੁੜ੍ਹੇ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ?” ਸੰਤੀ ਵੀ ਰੋਲਾ ਸੁਣ ਕੇ ਨੱਠੀ ਆਈ।

“ਦੇਖ ਤਾਂ ਕੋਹੜਿਆ ਹੋਇਆ ਨਰੈਣ ਕੀ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ। ਬਈ ਖੁੱਟ ਕੋਈ ਨਿਆਣੈ। ਮੂੰਹ ਤੇ ਤੇਰੇ ਪੋਲੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਐ।” ਬਚਨੀ ਨੇ ਦੇਹਲੀ ਉਤੇ ਗੁੱਛਾ ਮੁੱਛਾ ਹੋਈ ਭਾਨੋ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਈ ਮੱਥਾ ਠਣਕਿਆ ਸੀ ਬਈ ਅੱਜ ਜਿਹੜਾ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਪੈਰ ਚੱਕੀ ਵਗਿਆ ਜਾਂਦੈ, ਸੁੱਖ ਨੀ।” ਸੰਤੀ ਨੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਵਰਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਤੂੰ ਸੁਦਾਈ ਹੋ ਗਿਆ ਨਰੈਣ।” ਭਗਤੂ ਉਸ ਤੋਂ ਪਰਾਣੀ ਖੋਹ ਕੇ ਬੋਲਿਆ।

“ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤੈ ਬਾਈ ਏਹਦਾ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਓਸ ਘੜੀ ਨੂੰ ਪਛਤਾਉਨਾ ਜਦੋਂ ਏਸ ਕਮਜ਼ਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾੜ ਲਿਆ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਜੁੱਤੀ ਲਾਹ ਕੇ ਪਰ੍ਹਾਂ ਸੁਟਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਵੇ ਨਰੈਣ ਤੀਮੀਂ ਦਾ ਤੇ ਧਰਤੀ ਦਾ ਕੀ ਮਾਰਨਾ ਹੋਇਆ ਜੀਹਨੇ ਅੱਗੋਂ ਹੱਥ ਈ ਨਾ ਚੱਕਣਾ ਹੋਇਆ।” ਸੰਤੀ ਨੇ ਭਾਨੋ ਦੇ ਕੋਲ ਨੂੰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਗਤੂ ਨੇ ਸਮਝਾ ਬੁਝਾ ਕੇ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਠੰਡਾ ਕੀਤਾ। ਸੰਤੀ ਨੇ ਭਾਨੋ ਵਰਾਈ।

ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਨਰੈਣ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਰੋਟੀ ਪਾਈ ਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਬੁਰਕੀਆਂ ਤੋੜ ਕੇ ਖਾਣ ਲੱਗਿਆ।

ਭਾਨੋ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਮੂਹਰੇ ਬੈਠੀ ਲੋਗੜ ਤੱਤਾ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਟਾਂ ਨੂੰ ਸੇਕ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ ਨਾਲੇ ਰੋਂਦੀ ਰਹੀ।

ਰੋਟੀ ਦਾ ਫਾਹਾ ਜਿਹਾ ਵੱਢ ਕੇ ਨਰੈਣ ਆਪਣੇ ਮੰਜੇ ਉਤੇ ਜਾ ਪਿਆ। ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਚਿਰ ਉਹ ਛੱਤ ਦੀਆਂ ਕੜੀਆਂ ਵੱਲ ਝਾਕਦਾ ਰਿਹਾ।

ਫੇਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਸ ਦੇ ਜੀ ਵਿਚ ਕੀ ਆਈ ਉਹ ਉਠ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਭਾਨੋ ਵੱਲ ਝਾਕਦਾ ਰਿਹਾ। ਫੇਰ ਉਠ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਮੂਹਰੇ ਜਾ ਬੈਠਾ।

ਭਾਨੋ ਨੇ ਉਸ ਵੱਲ ਨਾ ਤੱਕਿਆ।

ਫੇਰ ਆਪ ਹੀ ਭਾਨੋ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਫੜ ਆਪ ਲੋਗੜ ਤੱਤਾ ਕਰ ਕਰ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆ।

“ਭਾਨੋ ਮੈਨੂੰ ਸਹੁਰਾ ਹਰਖ ਜਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਸੀ”, ਉਹ ਮੂੰਹੋਂ ਫੁੱਟਿਆ।

ਭਾਨੋ ਦੇ ਤ੍ਰਿਪ ਤ੍ਰਿਪ ਹੰਝੂ ਕਿਰ ਪਏ, ਪਰ ਮੂੰਹੋਂ ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕਿਹਾ।

“ਤੂੰ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪੈ ਜਾ ਮੈਂ ਦੇਈਂ ਜਾਨਾ ਲੋਗੜ ਤੱਤਾ ਕਰ ਕੇ।”

ਭਾਨੋ ਕਸੀਸ ਜਿਹੀ ਵੱਟ ਕੇ ਉੱਠੀ ਤੇ ਖਿੰਡਦੇ ਹੱਡਾਂ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦੀ ਹੋਈ ਮੰਜੇ ਉਤੇ ਜਾ ਪਈ।

ਨਰੈਣ ਲੋਗੜ ਤੱਤਾ ਕਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਕ ਦੋ ਵਾਰੀ ਉਸ ਨੇ ਭਾਨੋ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਹੱਥ ਵੀ ਫੇਰਿਆ।

ਭਾਨੋ ਨੇ ਅੱਖ ਪੁੱਟ ਕੇ ਵੀ ਉਸ ਵੱਲ ਨਾ ਦੇਖਿਆ।

“ਭਾਨੋ ਗੁੱਸਾ ਨੀ ਕਰੀਦਾ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋ ਈ ਜਾਂਦੀਆਂ...ਤੇ ਖ਼ਬਰੇ ਸਹੁਰਾ ਕੰਜਰ ਉਈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਅੱਧੀ ਗੱਲ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੀ ਅੱਧੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਹੀ।

“ਬਸ ਤੂੰ ਪੈ ਜਾ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਪਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਨਰੈਣ ਉਠ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮੰਜੇ ਉਤੇ ਪੈ ਤਾਂ ਗਿਆ ਪਰ ਬੜੀ ਰਾਤ ਗਈ ਤੱਕ ਉਸ ਦੀ ਅੱਖ ਨਾ ਲੱਗੀ।

ਭਾਨੋ ਜਦੋਂ ਵੀ ਪਾਸਾ ਲੈਂਦੀ, ਹੈ...ਹੈ ਕਰਦੀ।

ਹਾਰ ਕੇ ਨਰੈਣ ਉੱਠ ਬੈਠਾ। ਉਸ ਨੇ ਛਟੀਆਂ ਦੀ ਅੱਗ ਬਾਲ ਕੇ ਦੁੱਧ ਤੱਤਾ ਕੀਤਾ। ਵਿਚ ਘਿਓ ਦਾ ਭੋਰਾ ਪਾ ਕੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਪੀ ਲੈਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।

“ਨਹੀਂ ਮੇਰਾ ਜੀ ਨੀ ਕਰਦਾ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਨਹੀਂ ਵੀ ਜੀ ਕਰਦਾ ਮੇਰੇ ਕਹੇ ਤੋਂ ਪੀ ਲੈ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਗਲਾਸ ਅੱਗੇ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਨੇ ਨਾ ਹੀ ਗਲਾਸ ਫੜਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ।

“ਭਾਨੋ ਚੱਲ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਹੱਥ ਲਾਉਨਾ, ਦੁੱਧ ਪੀ ਲੈ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਹੱਥ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵੱਲ ਲਿਜਾਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਨੇ ਉੱਠ ਕੇ ਗਲਾਸ ਫੜ ਲਿਆ। ਦੋ ਘੁੱਟਾਂ ਪੀਤੀਆਂ। ਦੁੱਧ ਅੱਜ

ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੰਘਦਾ ਕਿਹੜਾ ਸੀ।

ਉਹ ਫਿਰ ਰੋ ਪਈ।

ਨਰੈਣ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਵਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਨਾ ਨਾ ਮੇਰੀ ਡੱਡ।”

ਕਈ ਦਿਨ ਭਾਨੋ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲੀ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਲੱਗਦਿਆਂ ਜਾਣੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਗ ਆਉਂਦੀ ਸੀ।

ਬਚਨੀ ਇਕ ਦੋ ਵਾਰੀ ਆਈ।

“ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਕੋਰਾਂ ਲੱਗਿਆ ਸੀ ਛੋਟੇ ਦਾ ਬਾਪੂ ਇਉਂ ਈ ਕਰਨ। ਬੁੜੀ ਜੀਉਂਦੀ ਸੀ ਓਦੋਂ ਸਾਡੀ। ਭਿੱਤੀਆਂ ਦਿੰਦੀ ਰਿਹਾ ਕਰੇ ਤੇ ਤੀਏ ਦਿਨ ਡੰਡਾ ਲੈ ਕੇ ਇਹ ਮੇਰੇ ਦੁਆਲੇ ਹੋ ਜਿਆ ਕਰੇ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਓਦਣੇ ਆ ਗੇ ਤਿੰਨੋਂ, ਆਖਣ ਲੱਗੇ ਸਾਡੀ ਭੈਣ ਦਾ ਕਸੂਰ ਦੱਸ। ਫੇਰ ਤਾਂ ਯਈਂ ਯਈਂ ਕਰੇ ਮੂਹਰੇ। ਮੁੜ ਕੇ ਅੱਜ ਹੱਥ ਚੱਕਦੈ।” ਬਚਨੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ।

ਭਾਨੋ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹੀ।

ਸੰਤੀ ਤਾਂ ਕੰਮ ਧੰਦੇ ਤੋਂ ਵਿਹਲੀ ਹੋ ਕੇ ਨਿੱਤ ਹੀ ਉਸ ਕੋਲ ਆ ਬੈਠਦੀ।

“ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦੱਸਾਂ ਭਾਨੋ ਆਪਣੀ ਬੀਬੀ ਸੀਤੋ ਦਾ ਘਰ ਵਾਲਾ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਉਂ ਈ ਦੁਲੱਤੇ ਮਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਫੇਰ ਕੋਟਲੇਆਲੇ ਸਿਆਣੇ ਤੋਂ ਤਵੀਤ ਕਰਾ ਕੇ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਮਾੜਾ ਜਾ ਲੋਟ ਐ। ਤੂੰ ਪਾਧੇ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਈ ਪਵਾ ਲੈਣੀ ਸੀ। ਕੋਈ ਗਰਹੁ ਗਰੂਹ ਈ ਨਾ ਹੋਵੇ।” ਸੰਤੀ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਆਖਦੀ।

ਭਾਨੋ ਕਦੇ ਹਾਂ ਹੂੰ ਕਰ ਛੱਡਦੀ ਕਦੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹਿੰਦੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਰੋਟੀ ਦੇਈ ਮੁੜੀ ਆਉਂਦੀ ਬਚਨੀ ਨੂੰ ਦਿਆਲੋ ਟੱਕਰ ਗਈ।

“ਨੀ ਭੈਣੇ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਓਦਣ ਤਾਂ ਨਰੈਣ ਵਿਚ ਖਬਰ ਨੀ ਕੀ ਭੂਤ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਛੱਲੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਕੁੱਟੀ ਭਾਨੋ।” ਬਚਨੀ ਨੇ ਘੱਗਰੇ ਦੀ ਲੋਟ ਨਾਲੋਂ ਅਲੇਹਾ ਲਾਹੁੰਦਿਆਂ ਦੱਸਿਆ।

“ਨੀ ਚੰਗਾ ਏਹੋ ਜੀ ਨਾਲ ਏਹੋਜੀਓ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀਐ।”

“ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਕੁਸਕੀ ਨੀ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਬੱਚੀ।”

“ਆਪਣਾ ਕਸੂਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੁਸਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਈ ਨੀ ਹੁੰਦਾ।”

“ਇਹ ਤਾਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਈ ਪਤੈ ਆਪਾਂ ਕਾਹਨੂੰ ਭਾਰ ਤੋਲੀਏ।”

“ਰੱਬ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹੁਣ ਇਹੋ ਜੀਆਂ ਨੇ ਖੀਸੇ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਹੁੰਦੇ। ਮੈਂ ਆਖਦੀ ਨੀ ਸੀ ਤੈਨੂੰ ਬਈ ਏਸ ਤੀਮੀਂ ਦੇ ਲੱਛਣ ਚੰਗੇ ਨੀ। ਐਸੀ ਤਾਂ ਨੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਦਮੀ ਕੁੱਟਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ।”

“ਪਰ ਬੇਬੇ ਸੰਤੀ ਤਾਂ ਆਖਦੀ ਸੀ ਥੋਡਾ ਜਾਗਰ ਜਾ ਵੜਿਆ ਸੀ।”

“ਹਾਂ ਸੁਣਲੀਆਂ ਤੂੰ ਬੇਬੇ ਸੰਤੀ ਦੀਆਂ ਯਭਲੀਆਂ। ਨਾਲੇ ਜੇ ਜਾ ਵੀ ਵੜਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਬੁਲਾਏ ਤਾਂ ਨੀ ਵੱਗ ਗਿਆ ਹੋਣਾ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨੀ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਇਹੋ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਬਥੇਰੇ ਧੱਤੜੇ ਲਾਉਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਪਰ ਇਉਂ ਆ ਕੇ ਕੀ ਹੁਣ ਚੰਗੀ ਬਣਜੂਗੀ, ਉੱਧਲ ਕਿਸੇ ਬਉਂ ਦੀ।”

“ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਵਿਚਲੀ ਗੱਲ ਦਾ ਕੀ ਪਤੈ ਭੈਣੇ।”

“ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਭਾਈਆਂ ਦੀ ਸਹੁੰ ਬਚਨੀ, ਸਾਡਾ ਜਾਗਰ ਨੀ ਇਹੋ ਜਾ।”

“ਜਾਣ ਦੇ ਦਿਆਲੋ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜੀ ਦਾ ਕੁਸ਼ ਨੀ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ। ਸਹੁੰ ਖਾਈਏ ਪੁੱਤ ਦੀ ਨਾ ਧੀ ਦੀ, ਸਹੁੰ ਖਾਈਏ ਆਪਣੇ ਜੀ ਦੀ।”

“ਲੈ ਬਚਨੀ ਮੈਂ ਜਾਗਰ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕਿਤੇ ਭੁੱਲੀ ਹੋਈ ਆਂ। ਪੰਜਵਾਂ ਵਰ੍ਹਾ ਜਾਂਦੈ ਮੇਰੇ ਮੁਕਲਾਵੇ ਨੂੰ, ਬਚਾਰਾ ਸਤਿਆਮਾਨ ਕਦੇ ਅੱਖ ਉੱਚੀ ਕਰ ਕੇ ਨੀ ਝਾਕਿਆ।”

“ਨੀ ਜੇ ਝਾਕ ਵੀ ਲਉ ਤਾਂ ਕੇਹੜਾ ਲੂਲ੍ਹਾਂ ਲਾਹਲੂ।” ਬਚਨੀ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਦਿਆਲੋ ਦੇ ਧੱਫਾ ਮਾਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਬਿਨਾਂ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆਂ ਦਿਆਲੋ ਵੀ ਹੱਸਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿਚ ਬੰਦੇ ਬੈਠੇ ਦੇਖ ਦੋਨਾਂ ਨੇ ਘੁੰਢ ਕੱਢ ਲਏ ਤੇ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗੀਆਂ।

“ਮਖਾਂ ਸੌਣ ਸਿਆਂ, ਐਤਕੀਂ ਸਿਆਲ ਸੁੱਕਾ ਈ ਲੰਘ ਚੱਲਿਆ ਮੀਂਹ ਈ ਨੀ ਪਿਆ।” ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੈਠੇ ਰੱਸਾ ਵੱਟ ਰਹੇ ਇੱਕ ਬੁੱਢੇ ਨੇ ਸੁੱਕੇ ਅੰਬਰ ਵੱਲ ਝਾਕਦੇ ਚਿਲਮ ਪੀਂਦੇ ਸੌਣ ਸਿਉਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ।

“ਰੱਬ ਮੀਂਹ ਕੀ ਪਾਵੇ ਬਿਸ਼ਨਿਆ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ ਪਾਪ ਈ ਬਾਹਲੇ ਵਧਗੇ।”

“ਕਲਜੁਗ ਐ ਸੌਣ ਸਿਆਂ ਕਲਜੁਗ.....ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਥੀਆਂ

ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੰਘਦਾ ਕਿਹੜਾ ਸੀ।

ਉਹ ਫਿਰ ਰੋ ਪਈ।

ਨਰੈਣ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਉਤੋਂ ਦੀ ਬਾਂਹ ਵਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਨਾ ਨਾ ਮੇਰੀ ਡੱਡ।”

ਕਈ ਦਿਨ ਭਾਨੋ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲੀ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਲੱਗਦਿਆਂ ਜਾਣੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਗ ਆਉਂਦੀ ਸੀ।

ਬਚਨੀ ਇਕ ਦੋ ਵਾਰੀ ਆਈ।

“ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਕੋਰਾਂ ਲੱਗਿਆ ਸੀ ਛੋਟੇ ਦਾ ਬਾਪੂ ਇਉਂ ਈ ਕਰਨ। ਬੁੜੀ ਜੀਉਂਦੀ ਸੀ ਓਦੋਂ ਸਾਡੀ। ਭਿੱਤੀਆਂ ਦਿੰਦੀ ਰਿਹਾ ਕਰੇ ਤੇ ਤੀਏ ਦਿਨ ਡੰਡਾ ਲੈ ਕੇ ਇਹ ਮੇਰੇ ਦੁਆਲੇ ਹੋ ਜਿਆ ਕਰੇ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਓਦਣੇ ਆ ਗੇ ਤਿੰਨੋਂ, ਆਖਣ ਲੱਗੇ ਸਾਡੀ ਭੈਣ ਦਾ ਕਸੂਰ ਦੱਸ। ਫੇਰ ਤਾਂ ਯਈਂ ਯਈਂ ਕਰੇ ਮੂਹਰੇ। ਮੁੜ ਕੇ ਅੱਜ ਹੱਥ ਚੱਕਦੇ।” ਬਚਨੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ।

ਭਾਨੋ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹੀ।

ਸੰਤੀ ਤਾਂ ਕੰਮ ਧੰਦੇ ਤੋਂ ਵਿਹਲੀ ਹੋ ਕੇ ਨਿੱਤ ਹੀ ਉਸ ਕੋਲ ਆ ਬੈਠਦੀ।

“ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦੱਸਾਂ ਭਾਨੋ ਆਪਣੀ ਬੀਬੀ ਸੀਤੋ ਦਾ ਘਰ ਵਾਲਾ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਉਂ ਈ ਦੁਲੱਤੇ ਮਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਫੇਰ ਕੋਟਲੇਆਲੇ ਸਿਆਣੇ ਤੋਂ ਤਵੀਤ ਕਰਾ ਕੇ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਮਾੜਾ ਜਾ ਲੋਟ ਐ। ਤੂੰ ਪਾਧੇ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਈ ਪਵਾ ਲੈਣੀ ਸੀ। ਕੋਈ ਗਰਹੁ ਗਰਹੁ ਈ ਨਾ ਹੋਵੇ।” ਸੰਤੀ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਆਖਦੀ।

ਭਾਨੋ ਕਦੇ ਹਾਂ ਹੂੰ ਕਰ ਛੱਡਦੀ ਕਦੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹਿੰਦੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਰੋਟੀ ਦੇਈ ਮੁੜੀ ਆਉਂਦੀ ਬਚਨੀ ਨੂੰ ਦਿਆਲੋਂ ਟੱਕਰ ਗਈ।

“ਨੀ ਭੈਣੇ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਓਦਣ ਤਾਂ ਨਰੈਣ ਵਿਚ ਖਬਰ ਨੀ ਕੀ ਭੂਤ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਛੱਲੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਕੁੱਟੀ ਭਾਨੋ।” ਬਚਨੀ ਨੇ ਘੱਗਰੇ ਦੀ ਲੋਂਟ ਨਾਲੋਂ ਅਲੇਹਾ ਲਾਹੁੰਦਿਆਂ ਦੱਸਿਆ।

“ਨੀ ਚੰਗਾ ਏਹੋ ਜੀ ਨਾਲ ਏਹੋਜੀਓ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀਐ।”

“ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਕੁਸਕੀ ਨੀ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਬੱਚੀ।”

“ਆਪਣਾ ਕਸੂਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੁਸਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਈ ਨੀ ਹੁੰਦਾ।”

“ਇਹ ਤਾਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਈ ਪਤੈ ਆਪਾਂ ਕਾਹਨੂੰ ਭਾਰ ਤੋਲੀਏ।”

“ਰੱਬ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹੁਣ ਇਹੋ ਜੀਆਂ ਨੇ ਖੀਸੇ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਹੁੰਦੇ। ਮੈਂ ਆਖਦੀ ਨੀ ਸੀ ਤੈਨੂੰ ਬਈ ਏਸ ਤੀਮੀਂ ਦੇ ਲੱਛਣ ਚੰਗੇ ਨੀ। ਐਮੀ ਤਾਂ ਨੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਦਮੀ ਕੁੱਟਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ।”

“ਪਰ ਬੇਬੇ ਸੰਤੀ ਤਾਂ ਆਖਦੀ ਸੀ ਥੋਡਾ ਜਾਗਰ ਜਾ ਵੜਿਆ ਸੀ।”

“ਹਾਂ ਸੁਣਲੀਆਂ ਤੂੰ ਬੇਬੇ ਸੰਤੀ ਦੀਆਂ ਯਭਲੀਆਂ। ਨਾਲੇ ਜੇ ਜਾ ਵੀ ਵੜਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਬੁਲਾਏ ਤਾਂ ਨੀ ਵੱਗ ਗਿਆ ਹੋਣਾ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨੀ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਇਹੋ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਬਥੇਰੇ ਪੱਤੜੇ ਲਾਉਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਪਰ ਇਉਂ ਆ ਕੇ ਕੀ ਹੁਣ ਚੰਗੀ ਬਣਜੂਗੀ, ਉੱਧਲ ਕਿਸੇ ਬਉਂ ਦੀ।”

“ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਵਿਚਲੀ ਗੱਲ ਦਾ ਕੀ ਪਤੈ ਭੈਣੇ।”

“ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਭਾਈਆਂ ਦੀ ਸਹੁੰ ਬਚਨੀ, ਸਾਡਾ ਜਾਗਰ ਨੀ ਇਹੋ ਜਾ।”

“ਜਾਣ ਦੇ ਦਿਆਲੋਂ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜੀ ਦਾ ਕੁਸ਼ ਨੀ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ। ਸਹੁੰ ਖਾਈਏ ਪੁੱਤ ਦੀ ਨਾ ਧੀ ਦੀ, ਸਹੁੰ ਖਾਈਏ ਆਪਣੇ ਜੀ ਦੀ।”

“ਲੈ ਬਚਨੀ ਮੈਂ ਜਾਗਰ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕਿਤੇ ਭੁੱਲੀ ਹੋਈ ਆਂ। ਪੰਜਵਾਂ ਵਰ੍ਹਾ ਜਾਂਦੇ ਮੇਰੇ ਮੁਕਲਾਵੇ ਨੂੰ, ਬਚਾਰਾ ਸਤਿਆਮਾਨ ਕਦੇ ਅੱਖ ਉੱਚੀ ਕਰ ਕੇ ਨੀ ਝਾਕਿਆ।”

“ਨੀ ਜੇ ਝਾਕ ਵੀ ਲਉ ਤਾਂ ਕੇਹੜਾ ਲੂਲ੍ਹਾਂ ਲਾਹਲੂ।” ਬਚਨੀ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਦਿਆਲੋਂ ਦੇ ਧੱਫਾ ਮਾਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਬਿਨਾਂ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆਂ ਦਿਆਲੋਂ ਵੀ ਹੱਸਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿਚ ਬੰਦੇ ਬੈਠੇ ਦੇਖ ਦੋਨਾਂ ਨੇ ਘੁੰਢ ਕੱਢ ਲਏ ਤੇ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗੀਆਂ।

“ਮਖਾਂ ਸੌਣ ਸਿਆਂ, ਐਤਕੀਂ ਸਿਆਲ ਸੁੱਕਾ ਈ ਲੰਘ ਚੱਲਿਆ ਮੀਂਹ ਈ ਨੀ ਪਿਆ।” ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੈਠੇ ਰੱਸਾ ਵੱਟ ਰਹੇ ਇੱਕ ਬੁੱਢੇ ਨੇ ਸੁੱਕੇ ਅੰਬਰ ਵੱਲ ਝਾਕਦੇ ਚਿਲਮ ਪੀਂਦੇ ਸੌਣ ਸਿਉਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ।

“ਰੱਬ ਮੀਂਹ ਕੀ ਪਾਵੇ ਬਿਸ਼ਨਿਆ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ ਪਾਪ ਈ ਬਾਹਲੇ ਵਧਗੇ।”

“ਕਲਜੁਗ ਐ ਸੌਣ ਸਿਆਂ ਕਲਜੁਗ.....ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਥੀਆਂ

ਗੱਲਾਂ ਆਹਲੀਆਂ ਤਾਂ ਨੀ ਜਾਣੀਆਂ। ਦੇਖ ਲੈ ਰੁਪਈਏ ਸੋਹ ਹੋ ਗਿਆ
ਅੰਨ।”

“ਰੁਪਈਏ ਵੀ ਤਾਂ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਸਹੁਰੇ ਕਾਗਤਾਂ ਦੇ ਈ ਨੇ।”

“ਕਾਗਤ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਲੋਂ ਲਿਆਉਂਦਾ ਸੀ
ਏਥੇ ਨੀ ਸੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਬਈ ਕਿਤੇ ਇਹ ਨਾ ਬਨੈਣਾ ਸਿੱਖ ਜਾਣ।”

“ਬਾਰੇ ਬਾਰੇ ਜਾਈਏ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀਆਂ ਅਕਲਾਂ ਦੇ ਬਿਜਲੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ
ਨੇ ਉਸ ਨੇ ਬਣਾਈ ਸੀ।”

“ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੇ ਵੇਲੇ ਅਰਜਨ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਅਗਨ ਬਾਣ
ਬਣਾਉਣ ਖਾਤਰ ਬਿਜਲੀ ਬੱਦਲਾਂ 'ਚੋਂ ਹੇਠਾਂ ਲਾਹੀ ਸੀ। ਪਿੱਛੋਂ ਏਡਾ ਤਾਕਤ
ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਰਿਹਾ ਨਾ ਤੇ ਇਹ ਮੁੜ ਗੀ। ਇਹ ਮਾਮੇ ਭਾਣਜੇ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ
ਡਿਗਦੀਐ ਜੇ ਕੱਠੇ ਬਿਆ ਜਾਣ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਮਾਮੇ ਨੇ ਪੱਥਰ ਉਤੇ ਪਟਕਿਆ
ਸੀ ਨਾ ਏਸ ਨੂੰ।”

“ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਰੱਬ ਜਾਣੇ ਖਬਰੇ ਸਭ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਈ ਗੱਲਾਂ ਨੇ।”
ਆਖ ਬਿਸ਼ਨੇ ਨੇ ਚਿਲਮ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਸੂਟਾ ਲਿਆ ਤੇ ਮੋੜ ਕੇ ਸੌਣ ਸਿਉਂ
ਵੱਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

5

ਦਿਨ ਦਾ ਤੀਜਾ ਪਹਿਰ।

ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਮੁੜੀ ਜਾਂਦੀ ਧੁੱਪ।

ਧੁੱਪ ਬੈਠੀ ਭਾਨੋ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲ ਗੀਟੇ ਖੇਡ ਰਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸੰਤੀ ਉਧਰ
ਆ ਨਿੱਕਲੀ।

“ਕੁੜੇ ਭਾਨੋ ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਮੱਤ ਈ ਮਾਰੀ ਗਈ। ਦੇਖ ਤਾਂ ਕੀ ਭੋਰਾ ਭੋਰਾ
ਜੁਆਕੜੀਆਂ ਨਾਲ ਗੀਟੇ ਖੇਡਣ ਲੱਗ ਪਈ ਐਂ।” ਸੰਤੀ ਨੇ ਗਲੋਟਿਆਂ
ਵਾਲਾ ਬੋਹੀਆ ਤੇ ਅਟੇਰਨ ਚੁੱਕੀ ਆਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਲੈ ਬਹਿ ਜਾ ਬੇਬੇ ਧੁੱਪ, ਨਾਲੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੀ ਆਂ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਧੁੱਪ ਮੰਜਾ
ਡਾਹੁੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

38/ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ

“ਤੂੰ ਕੀਹਦੀ ਐਂ ਕੁੜੇ?” ਸੰਤੀ ਨੇ ਗੀਟੇ ਖੇਡਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਕੀ
ਜਿਹੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਂ ਅੰਮਾ ਜੀਤੋ ਆ ਇੰਦੋ ਦੀ ਪੋਤੀ। ਚਾਚੀ ਤੋਂ ਸੁਆਟਰ ਬਣਣਾ
ਸਿੱਖਣ ਆਈ ਸੀ।” ਕੁੜੀ ਨੇ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਸਲਾਈਆਂ ਤੇ ਲੋਗੜੀ ਦਾ ਪਿੰਨਾ
ਹੱਥ ਵਿਚ ਘੁਮਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਸੰਤੀ ਮੰਜੇ ਉਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਗਲੋਟੇ ਟੇਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਭਾਨੋ ਨੇ ਜੀਤੋ ਨੂੰ
ਕੁੰਡੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਫੇਰ ਕਿੰਨਾ ਈ ਚਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਆਟਰ ਬਣਨ ਦੀ ਜਾਚ
ਦੱਸਦੀ ਰਹੀ। ਦੂਜੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਕੁੜੀਆਂ ਸੰਤੀ ਵੱਲ ਝਾਕਦੀਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ
ਘਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਈਆਂ।

“ਕੁੜੇ ਭਾਨੋ ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਹੱਥ ਆਪਣੇ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜ ਦਿੰਦੀ,
ਤੜਫਦਾ ਹੋਊ।”

“ਲੈ ਤੜਫਣਾ ਕੀ ਐ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੋਊ ਮਰ ਮੁੱਕ ਗੀ ਕਿਧਰੇ।” ਭਾਨੋ
ਨੇ ਨਵੀਂ ਜੁੱਤੀ ਨਾਲ ਪੈਰ ਉੱਤੇ ਹੋਏ ਛਾਲੇ ਨੂੰ ਸੂਈ ਨਾਲ ਫੋਹਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਜਮਾਂ ਈ ਨੀ ਦੱਸਿਆ ਕੁਸ਼ ਭਾਨੋ?”

“ਦੱਸਦੀ ਕੀ ਜਣਦਿਆਂ ਦਾ ਸਿਰ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਬਈ
ਐਰ ਗੈਰ ਬੰਦੇ ਬਾਪੂ ਨਾਲ ਗੰਢ ਤੁਪ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਪਏ ਨੇ ਮੇਰੇ ਤਾਂ ਜਾਣੀ
ਸੱਤੀ ਕੱਪੜੀਂ ਅੱਗ ਲੱਗ ਗੀ। ਮੈਂ ਸੋਚਾਂ ਬਈ ਬਾਪੂ ਤੂੰ ਖਬਰ ਨੀ ਚਾਰ ਦਿਨ
ਹੈ ਖਬਰ ਨੀ ਨਹੀਂ, ਕਾਹਨੂੰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਰੱਸੇ ਵੱਟਦੇ। ਓਦੋਂ ਤਾਂ ਭਲਾ ਵੀਰ
ਬੀਮਾਰ ਸੀ, ਔਖ ਸੌਖ ਝੱਲਣੀ ਹੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਕੀ ਗੱਡਾ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ।”

“ਖਬਰੇ ਤੇਰੇ ਭਲੇ ਦੀ ਖਾਤਰ ਈ ਸੋਚਦਾ ਹੋਵੇ?”

“ਇਹ ਤਾਂ ਹੁਣ ਰੱਬ ਨੂੰ ਈ ਪਤੈ ਬੇਬੇ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਪਤਾ
ਲੱਗਿਆ ਬਈ ਏਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਤੋਰਨ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਕਰ ਲੀ, ਮੈਨੂੰ
ਤਾਂ ਜਾਣੀ ਨਾ ਦਿਨੇ ਟੇਕ ਆਵੇ ਨਾ ਰਾਤ ਨੂੰ। ਸੋਚਾਂ ਮਨਾ ਤੂੰ ਏਸੇ ਜੋਗੀ
ਰਹਿਗੀ। ਓਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਗੰਗਾ ਦਾ ਨੁਾਉਣ ਆ ਗਿਆ। ਸੰਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ
ਕਿਹਾ ਬਾਪੂ ਮੈਂ ਵੀ ਜਾ ਆਮਾਂ?”

“ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਮੈਂ ਵੀ ਚਲਦਾਂ। ਫੇਰ ਖਬਰਨੀ ਭਾੜੇ ਕੰਨੀਓਂ
ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਿਆ। ਤੇ ਫੇਰ ਆਂਹਦਾ ਜੀਊਣੀ ਹੋਰਾਂ ਨਾਲ ਚਲੀ ਜਾ। ਏਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਨਾਲ ਈ ਰਹੀਂ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਭੁਲ ਨਾ ਜਾਈਂ ਕਿਧਰੇ।”

39/ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ

“ਉਪਰੋਂ ਤਾਂ ਭਾਮੇ ਮੈਂ ਕੁਸ਼ ਨਾ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਤੁਰਨ ਲੱਗੀ ਦੇ ਜਾਣੀ ਹੋਲ ਜਿਹਾ ਪਿਆ, ਬਾਈ ਮਨਾ ਮੁੜ ਕੇ ਖਬਰ ਨੀ ਏਸ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਦੇਖਣੈ ਖਬਰ ਨੀ ਨਹੀਂ।”

“ਮੈਂ ਬੇਬੇ ਸੋਚ ਲਿਆ ਸੀ ਜਾ ਕੇ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਜਾਣੈ। ਆਖਦੇ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਗੰਗਾ ਜਾ ਕੇ ਮਰੇ, ਅਖੀਰ ਵੇਲੇ ਉਹ ਜੋ ਵੀ ਮੰਗੇ ਅਗਲੇ ਜਨਮ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ।”

“ਤੂੰ ਕੀ ਮੰਗਣਾ ਸੀ ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਤੋਂ ਅਖੀਰ ਵੇਲੇ?” ਸੰਤੀ ਨੇ ਅਟੇਰਨ ਉਤੇ ਨਵੇਂ ਗਲੇਟੇ ਦਾ ਧਾਗਾ ਜੋੜਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਂ ਆਖਣਾ ਸੀ ਬਈ ਇਕ ਵਾਰੀ ਸਰਵਣ ਟੱਕਰ ਜੇ।”

“ਓਨੂੰ ਨਾ ਤੂੰ ਹੁਣ ਏਨਾ ਯਾਦ ਕਰਿਆ ਕਰ। ਮਰੇ ਨੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਿੱਤ ਹੁੰਦੇ। ਮੇਰੇ ਪੇਕੀਂ ਕਰਮੇ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਉਮਰੇ ਰੰਡੀ ਹੋ ਗਈ। ਨ੍ਹੇਰੇ ਸਵੇਰੇ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਮੜ੍ਹੀ ਤੇ ਜਾਇਆ ਕਰੇ। ਫੇਰ ਕਿਤੇ ਆਖਦੇ ਨੇ ਓਸ ਦੀ ਸੁਆਹ ਚੁੱਕ ਲਿਆਈ। ਬਸ ਫੇਰ ਆ ਵੜਿਆ ਉਹ ਘਰ ਭੂਤ ਬਣ ਕੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਮਹਿ ਕੀਲੇ ਉਤੇ ਬੰਨ੍ਹੀਓ ਈ ਰਹਿ ਗਈ। ਫਿਰ ਬੁੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਜਮ੍ਹਾ ਈ ਦਿੱਸਣੇ ਹਟ ਗਿਆ। ਅਖੀਰ ਓਸ ਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਖੱਲ੍ਹਾਂ ਖੁੰਜਿਆਂ 'ਚ ਖੜ੍ਹਾ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਹਾਰ ਕੇ ਸਿਆਣਾ ਸੱਦਿਆ। ਘਰ ਕੀਲਾਇਆ। ਪਹੋਏ ਜਾ ਕੇ ਗਤ ਕਰਾ ਕੇ ਆਈ। ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਜਾ ਕੇ ਓਸ ਨੇ ਪਿੱਛਾ ਛੱਡਿਆ। ਤਾਹੀਓਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਖਦੀਆਂ ਭਾਨੋ ਮਰਿਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਵੀ ਮਾੜਾ। ਓਹਨਾਂ ਬਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵੀ ਕਿਹੜਾ ਕੁਸ਼ ਵਸ ਰਹਿ ਜਾਂਦੈ। ਹਵਾ ਹੁੰਦੀਐ ਭਟਕਦੀ ਫਿਰੀ ਜਾਂਦੀ ਐ।”

“ਸਰਵਣ ਤਾਂ ਭਾਮੇਂ ਭੂਤ ਬਣ ਕੇ ਈ ਦਿਸਜੇ, ਦਿਸਜੇ ਸਹੀ ਕੇਰਾਂ ਬੇਬੇ।”

“ਫੇਰ ਤੂੰ ਗਈ ਗੰਗਾ?” ਸੰਤੀ ਨੇ ਗੱਲ ਫੇਰ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਮੋੜੀ।

“ਆਹੋ! ਗੰਗਾ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਮੈਂ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਜੀਊਣੀ ਹੋਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅੱਡ ਹੋ ਗਈ। ਅੱਡ ਹੋ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਰੱਜ ਕੇ ਕੜਾਹ ਪੂਰੀਆਂ ਖਾਧੀਆਂ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਮਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ 'ਚ ਨੀਤ ਰਹਿ ਜੇ ਤਾਂ ਅਗਲਾ ਓਹ ਜੀ ਜੂਨ 'ਚ ਈ ਜਾਂਦੈ। ਮਹਾਰਾਜ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਲਿਖਿਐ ਅੰਤ ਵੇਲੇ ਜੋ ਲੱਛਮੀ ਸਿਮਰੇ, ਸੱਪ ਦੀ ਜੂਨ ਪੈਂਦੈ। ਕੜਾਹ ਪੂਰੀਆਂ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਬਣਾਉਂਦੀ

ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਦੀ ਮਰੀ ਸੀ ਮੁੜ ਕੇ ਕੜਾਹ ਪੂਰੀਆਂ ਈ ਨੀ ਸੀ ਖਾਧੀਆਂ। ਫੇਰ ਮੈਂ ਬੱਤਾ ਪੀਤਾ। ਬੱਤਾ ਇਕ ਵਾਰੀ ਸਰਵਣ ਨਾਲ ਮੇਲੇ ਉਤੇ ਵੀ ਮੈਂ ਪੀਤਾ ਸੀ।”

“ਓਦਣ ਬੇਬੇ ਮੈਂ ਨਮੋਂ ਕੱਪੜੇ ਪਾਏ। ਜਿੱਦਣ ਦਾ ਸਰਵਣ ਮਰਿਆ ਸੀ ਮੈਂ ਨੀ ਸੀ ਨਮਾ ਕੱਪੜਾ ਅੰਗ ਨੂੰ ਲਾ ਕੇ ਦੇਖਿਆ।”

“ਫੇਰ ਦੂਰ ਬਾਈ ਗੰਗਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੰਢੇ ਤੁਰਦੀ ਗਈ। ਦੂਰ ਸਾਰੇ ਵਿਰਲਾ ਜਿਹਾ ਬਉਂ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਛਾਲ ਮਾਰ ਤੀ। ਖਬਰ ਨੀ ਕਿਮੋਂ, ਇਹ ਤੇਰਾ ਦਿਓਰ ਕਿਤੇ ਦੇਖਦਾ ਸੀ।”

“ਕੌਣ ਨਰੈਣ?” ਸੰਤੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਆਹੋ! ਏਸ ਨੇ ਰੋਲਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਦੋ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਭੁਬਕੀਆਂ ਮਾਰ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਕੱਢ ਲਿਆ।

“ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਛਪਾਹੀ ਖਬਰ ਨੀ ਕਿਧਰੋਂ ਆ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਬੜਾ ਈ ਡਰ ਗੀ। ਆਖੇ ਤੂੰ ਕੌਣ ਹੈਂ? ਕਿਉਂ ਮਰਨ ਲੱਗੀ ਸੀ ਚੱਲ ਠਾਣੇ।”

“ਮਾਰੇ ਡਰ ਦੇ ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਬੋਲ ਨਾ ਨਿਕਲੇ। ਬਸ ਕੰਬੀ ਜਾਮਾਂ।”

“ਫੇਰ ਏਸ ਨੂੰ ਖਬਰ ਨੀ ਕਿਮੋਂ ਅਹੁੜ ਗੀ, ਛਪਾਹੀ ਨੂੰ ਮਲਕ ਦੇ ਕੇ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਏਹਨੇ ਰੁਪਈਏ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ ਜੀ ਹੋਲਦਾਰ ਜੀ ਇਹ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਘਰੋਂ ਐ। ਬੱਸ ਪੈਰ ਤਿਲਕ ਗਿਆ ਸੀ।”

“ਛਪਾਹੀ ਤਾਂ ਬੇਬੇ ਦੇ ਰੁਪਈਏ ਲੈ ਕੇ ਚਲਿਆ ਗਿਆ, ਫੇਰ ਇਹ ਮੈਥੋਂ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਿਆ, “ਅਖੇ ਭਲੀਏ ਮਾਣਸੇ ਇਹ ਤੂੰ ਕੀ ਕਰਨ ਲੱਗੀ ਸੀ ਜੇ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੀ?”

“ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਭੈਅ ਜਾ ਲੱਗਿਆ ਬਈ ਜੇ ਭਲਾ ਸੱਚੀਓ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੀ।”

“ਗੱਲ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਅਹੁੜੇ ਨਾ ਬਸ ਰੋਈ ਜਾਮਾਂ।”

“ਅੱਖੇ ਵੇਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਰੋਣਾ ਈ ਔਂਦੇ ਹੋਰ ਕੀ।” ਸੰਤੀ ਨੇ ਅੱਟੀ ਲਾਹੁੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਘਰ ਦੇ ਕੀ ਆਖਣ” ਇਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ।

“ਘਰ ਦਾ ਮੇਰਾ ਕਿਹੜੈ, ਜੇ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਨੌਬਤ ਈ ਕਿਉਂ ਆਉਂਦੀ।”

“ਉਹ! ਸਹੁਰੀਏ ਤੂੰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵਰਗੀਓ ਈ ਔਂ। ਚੰਗਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਚੱਲ।

ਜਿਥੋਂ ਮੈਂ ਦੋ ਰੋਟੀਆਂ ਖਾਊਂਗਾ ਤੂੰ ਖਾ ਛੱਡਿਆ ਕਰੀਂ।”

“ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਬੇਬੇ ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਨੇ ਦਿੱਤੇ ਹੁਣ ਕੀ ਸੋਚਣੇ। ਬਸ ਏਨਾ ਹੀ ਪੁੱਛਿਆ, ਮੱਖਾਂ ਜੀ ਆਪਾਂ ਜੱਟ ਹੁੰਨੇ ਆਂ?”

“ਆਹੋ ਹੋਰ ਕੀ ਤੇਨੂੰ ਦਲਿਤ ਦਿੱਸਦਾ?” ਇਹ ਬੋਲਿਆ।

“ਤੇ ਬੇਬੇ ਸੰਤੀ, ਇਓਂ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਗਰ ਆ ਗੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਕਦੇ ਕਦੇ ਚਿੱਤ ‘ਚ ਆਉਂਦੀ ਐ ਬਈ ਏਦੂੰ ਤਾਂ ਓਥੇ ਈ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਸੀ।” ਭਾਨੋ ਨਵੇਂ ਖੋਸ ਦੇ ਦੋਨਾਂ ਪੱਲੜਾ ਨੂੰ ਵੱਟੇ ਹੋਏ ਮੋਟੇ ਧਾਗੇ ਨਾਲ ਸੀਉਂਦੀ ਬੋਲੀ।

“ਨਾ ਕੁਝੇ ਡੁੱਬ ਕਾਹਨੂੰ ਜਾਂਦੀ। ਖਬਰੇ ਰੱਬ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲੋਂ ਰਾਜੀ ਐ। ਨਾਲੇ ਜਿਨੇ ਸਾਹ ਕਿਸੇ ਨੇ ਲੈਣੇ ਨੇ ਓਨੇ ਤਾਂ ਹਰ ਗਿਲੇ ਲੈਣੇ ਨੇ।” ਸੰਤੀ ਨੇ ਸਲਾਰੀ ਨੂੰ ਸੰਵਾਰ ਕੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਲੈਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਕੀ ਲੈਣੇ ਬੇਬੇ ਇਹੋ ਜੇ ਸਾਹਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਵੀ ਛੱਡਿਆ ਤੇ ਖੱਟਿਆ ਵੀ ਕੀ?”

“ਭਾਨੋ ਬੰਦੇ ਦੇ ਕੀ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਐ, ਜਿਥੋਂ ਦਾ ਅੰਨ-ਜਲ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦੇ ਹਰ ਗਿਲੇ ਚੁਗਣਾ ਪੈਂਦੇ। ਤੇ ਭਾਨੋ ਖਬਰੇ ਕਿਸੇ ਜੀਅ ਨੇ ਹੀ ਆਉਣਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਭਾਗੀਂ ਬਚੀ ਹੋਮੇਂ।”

“ਲੈ, ਜੀ ਹੁਣ ਕਿੱਥੇ, ਬੇਬੇ ਬੈਠ ਕੇ ਤਾਂ ਉਠਿਆ ਨੀ ਜਾਂਦਾ ਤੇਰੇ ਅਮਲੀ ਤੋਂ।”

“ਉਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਐ, ਪਰ ਰੱਬ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ਹੁੰਦੇ, ਖਬਰੇ ਤੇਰੀ ਜੜ੍ਹ ਲਾਉਣੀ ਹੀ ਹੋਵੇ ਏਸ ਪਿੰਡ, ਤੂੰ ਨਰੈਣ ਦਾ ਜ਼ਰਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਿਆ ਕਰ।”

“ਤੂੰ ਤਾਂ ਕਮਲੀ ਐਂ ਬੇਬੇ ਕਦੇ ਸੁੱਕੇ ਦਰੱਖਤ ਵੀ ਹਰੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਫੂਕਿਆ ਤਾਂ ਪਿਆ ਉਹ ਅਮਲਾਂ ਦਾ।”

“ਕਿਸੇ ਸਾਧੂ ਸੰਤ ਦੀ ਮੰਨਤ ਈ ਮੰਨ ਲੈ। ਆਪਾਂ ਕਥਾ ਬਾਤਾਂ ‘ਚ ਸੁਣਦੇ ਆਂ, ਪਹਿਲੇ ਵੇਲਿਆਂ ‘ਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਲਾਦ ਨੀ ਸੀ ਹੁੰਦੀ, ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸੀ ਤੀਸੀਆਂ।”

“ਬੇਬੇ ਇਕ ਗੱਲ ਪੁੱਛਾਂ?”

“ਆਹੋ ਪੁੱਛ ਲੈ।”

“ਭਲਾ ਰੂਹਾਂ ਸੱਚੀਂ ਮੁੱਚੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ?”

“ਕਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦੇਖੀਆਂ ਨੇ। ਪਰ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਥੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੇ, ਝੂਠ ਤਾਂ ਨੀ ਹੋਣੀਆਂ।”

“ਕਈ ਵਾਰੀ ਨੂੰਰੇ ਸਵੇਰੇ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣੀ ਪੈੜ ਚਾਲ ਜੀ ਸੁਣਦੀ ਐ। ਖਬਰੇ ਨਰੈਣ ਦੇ ਈ ਕਿਸੇ ਬੱਡੇ ਬਡੇਰੇ ਦੀ ਰੂਹ ਫਿਰਦੀ ਹੋਵੇ।”

“ਤੂੰ ਇਉਂ ਕਰੀਂ ਏਸ ਚੰਦਰੇ ਨੇ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਐਤਕੀਂ ਸਰਾਧ ਜ਼ਰੂਰ ਖੁਆਈਂ। ਫੇਰ ਵੀ ਬੱਡੇ ਬਡੇਰੇ ਆਸ ਤਾਂ ਕਰਦੇ ਈ ਨੇ।” ਸੰਤੀ ਬੋਲੀ। ਭਾਨੋ ਨੇ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

“ਜੈ ਸੀਤਾ ਰਾਮ.....ਜੈ ਸੀਤਾ ਰਾਮ।” ਭਗਮੀ ਗਿਣਤੀ, ਹੱਥ ਚਿੱਪੀ, ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਜਟਾਂ, ਨੰਗੇ ਪੈਰ, ਇਕ ਸਾਧੂ ਨੇ ਭਾਨੋ ਦੇ ਦਰਾਂ ਮੂਹਰੇ ਆ ਅਲਖ ਜਗਾਈ।

“ਪਾ ਦੇ ਕੁਝੇ ਖੈਰ। ਵਸਦੇ ਘਰੋਂ ਸਵਾਲੀ ਨੀ ਕਦੇ ਖਾਲੀ ਮੋੜੀਦਾ।” ਸੰਤੀ ਨੇ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਟੇਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਆਟਾ ਪਾਉਂਦੀ ਭਾਨੋ ਜਾਣੀਂ ਧੰਧਕ ਜਿਹੀ ਗਈ। ਇਹ ਸਾਧ ਤਾਂ ਮੋਰਾਂਆਲੀ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਪਰ ਬਾਵੇ ਨੇ ਉਸ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਆਟਾ ਬਗਲੀ ਵਿਚ ਪੁਆ ਉਹ ਜੈ ਸੀਤਾ ਰਾਮ.....ਜੈ ਸੀਤਾ ਰਾਮ, ਕਰਦਾ ਅਗਲੇ ਘਰ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ।

“ਲਿਆ ਬੇਬੇ ਮੰਜਾ ਹੋਰ ਧੁੱਪੇ ਖਿੱਚ ਦਿਆਂ, ਛਾਉਂ ਆ ਗੀ।” ਆਟੇ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਝਾੜਦੀ ਮੁੜੀ ਆਉਂਦੀ ਭਾਨੋ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਬੱਸ ਚਲਦੀ ਆਂ, ਘਰ ਦੀ ਵੀ ਖਬਰ ਸਾਰ ਲਮਾਂ ਜਾ ਕੇ। ਰੋਟੀ ਦੇ ਕੇ ਆਈ ਸੀ। ਹਾਰੇ ‘ਚ ਦਾਲ ਧਰੀ ਹੋਈ ਐ, ਅਜੇ ਨੂਣ ਮਿਰਚ ਪੌਣੇ। ਸੋਚਿਆ ਹੁਲਦੇ ਨੇ ਪਏ ਚਾਰ ਗਲੋਟੇ ਈ ਟੇਰ ਲਾਂ। ਐਤਕੀਂ ਤਾਂ ਕੱਤਿਆ ਈ ਨੀ ਗਿਆ ਕੁਸ਼, ਖਬਰ ਨੀ ਇਕ ਤਾਣੀ ਵੀ ਨਾ ਬਣੇ। ਝੱਗੇ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਦੇ ਪਾਟੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।”

“ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਲੈ ਆਇਓ ਝੱਗਿਆਂ ਦਾ ਕੱਪੜਾ।”

“ਮੁੱਲ ਦਾ ਕੱਪੜਾ ਤਾਂ ਚਾਰ ਦਿਨ ਨੀ ਚਲਦਾ, ਉਈਂ ਹੁੰਦੇ ਸ਼ਕੀਨੀ ਜੋਗਰਾ ਈ। ਸੀਤੋ ਦੇ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਜੇਠ ਦਾ ਇਕ ਮੁੱਲ ਦਾ ਝੱਗਾ

ਸਮਾਇਆ ਸੀ, ਓਹੀ ਰੱਖਿਆ ਪਿਆ, ਬਈ ਕਿਤੇ ਬਾਹਰ ਅੰਦਰ ਜਾਣਾ ਪੈ ਜਾਂਦੇ।”

ਭਾਨੋ ਨੇ ਮੰਜਾ ਧੁੱਪੇ ਖਿੱਚ ਦਿੱਤਾ।

“ਲੈ ਵੇਖ ਭੋਰਾ ਕੋਈ ਜੂ ਲੀਖ ਤਾਂ ਨੀ? ਖੁਰਕ ਜੀ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ਐ?” ਸੇਤੀ ਨੇ ਸਿਰ ਨੇਗਾ ਕਰ ਕੇ ਭਾਨੋ ਮੂਹਰੇ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਫਰੋਲਣ ਲੱਗ ਪਈ ਤੇ ਨਾਲ ਈ ਮਲਕ ਮਲਕ ਇਹ ਗੀਤ ਛੋਹ ਦਿੱਤਾ:

ਉਡਦਾ ਵੇ ਜਾਵੀਂ ਕਾਵਾਂ, ਬਹਿੰਦੜਾ ਜਾਵੀਂ ਵੇ,

ਬਹਿੰਦੜਾ ਜਾਵੀਂ ਮੇਰੇ ਪੇਕੜੇ ਮੈਂ ਵਾਰੀ।

ਇਕ ਨਾ ਦੱਸੀਂ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਰਾਣੀ ਨੂੰ,

ਰੋਊਗੀ ਮੇਰੀਆਂ ਗੁੱਡੀਆਂ ਫੋਲ ਕੇ, ਮੈਂ ਵਾਰੀ।

ਇਕ ਨਾ ਦੱਸੀਂ ਮੇਰੇ ਬਾਬਲ ਰਾਜੇ ਨੂੰ,

ਰੋਊਗਾ ਭਰੀ ਕਚਹਿਰੀ ਛੋੜ ਕੇ, ਮੈਂ ਵਾਰੀ।

ਇਕ ਨਾ ਦੱਸੀਂ ਅੜਿਆ ਭੈਣ ਮੇਰੀ ਨੂੰ,

ਰੋਊਗੀ ਭਰਿਆ ਤਿੰਜਣ ਵੇਖ ਕੇ, ਮੈਂ ਵਾਰੀ।

ਇਕ ਨਾ ਦੱਸੀਂ ਅੜਿਆ ਭਾਬੇ, ਮੇਰੀ ਨੂੰ

ਖਿੜ ਖਿੜ ਹੱਸ ਪੇਕੇ ਜਾ ਕੇ, ਮੈਂ ਵਾਰੀ।

ਦੱਸੀਂ ਵੇ ਦੱਸੀਂ ਕਾਵਾਂ ਦੱਸੀਂ ਵੀਰ ਮੇਰੇ ਨੂੰ,

ਆਊਗਾ ਨੀਲਾ ਘੋੜਾ ਬੀੜ ਕੇ ਮੈਂ ਵਾਰੀ।

“ਕੁੜੇ ਭਾਨੋ ਤੂੰ ਤਾਂ ਬਲਾ ਈ ਸੁਹਣਾ ਗਾਉਨੀ ਐਂ। ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਭਾਨੋ ਜਿਹੜਾ ਥਾਉਂ ਨਹੀਂ ਫਰੋਲਿਆ ਉਹੀ ਚੰਗੈ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਤਾਂ ਬੱਗਾ ਜਾਣੀ ਮੇਰੇ ਕਾਲਜੇ 'ਤੇ ਆ ਬੈਠਦੈ। ਓਸ ਦੀ ਮੰਗ ਹੁਣ ਬੁੱਢਣ ਕੇ ਕੈਲੇ ਨੂੰ ਵਿਆਹੀ ਐ। ਓਸ ਬੀਹੀ ਕਿਹੜਾ ਲੰਘਿਆ ਜਾਂਦੈ। ਦੇਖ ਕੇ ਜਾਣੀ ਲਾਟ ਨਿਕਲਦੀ ਐ।”

“ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਮਰਜ਼ੀਆਂ ਨੇ ਬੇਬੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਕੀ ਅਖਤਿਆਰ ਐ। ਲੈ ਫੜ ਬਿਆਹੀ ਇਕ ਜੂ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਜੂ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਉਤੇ ਧਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਕਿਸੇ ਦਿਓਂ ਚੜ੍ਹਗੀ ਹੋਊ ਤਾਹੀਏਂ ਖਾਜ ਹੋਈ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।” ਸੇਤੀ ਨੇ ਜੂ ਮਾਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਲੈ ਬਸ ਹੋਰ ਨੀ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਉੱਠ ਕੇ ਪੰਪ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋਦਿਆਂ ਕਿਹਾ। ਸੇਤੀ ਨੇ ਗੁੱਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸਿਰ ਢੱਕ ਲਿਆ।

“ਕੁੜੇ ਭਾਨੋ ਤੇਰੇ ਪੀੜੇ ਦੇ ਕਿੰਗਰੇ ਡਿੱਗ ਪੇ?” ਸੇਤੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੁਕਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਆਹੋ ਬੇਬੇ ਇਹ ਪਤਾ ਈ ਨੀ ਲੱਗਿਆ ਕੇਹੜੇ ਵੇਲੇ ਡਿੱਗ ਪੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਆਪ ਤੋਂ ਵੱਜਿਆ ਹੋਊ ਕੁਸ਼। ਲਾਊਂਗੀ ਮਿੱਟੀ ਟੋਭੇ ਤੋਂ ਲਿਆ ਕੇ ਕਿਸੇ ਦਿਨ।”

“ਕੁੜੇ ਸੁਣਿਐ ਤੂੰ ਤਾਂ ਪਾਠ ਵੀ ਕਰਨ ਜਾਣਦੀ ਐਂ, ਕਦੇ ਸੁਣਾ ਦਿਆ ਕਰ ਭੋਰਾ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਉਈਂ ਡੰਗਰਾਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਂਗ ਜੂਨ ਕੱਟ ਤੀ।”

“ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੀ ਖਾਸੀ ਚੌਪ ਸੀ। ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਮੈਨੂੰ ਵੀ। ਫੇਰ ਓਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸਾਡੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਠ ਸਖਾ ਦੇ। ਭਾਈ ਜੀ ਰੋਜ਼ ਸੰਥਿਆ ਦੇ ਦਿੰਦਾ, ਮੂੰਹ ਜਵਾਨੀ ਮੈਂ ਯਾਦ ਕਰ ਕੇ ਸੁਣਾ ਦਿੰਦੀ। ਬਸ ਓਹੀ ਪਾਠ ਮੈਂ ਵੇਲੇ ਕੁਵੇਲੇ ਕਰ ਲੈਨੀ ਆਂ। ਪਰ ਬੇਬੇ ਹੁਣ ਤਾਂ ਖਬਰ ਨੀ ਕੀ ਰੱਬ ਦੀ ਮਾਰ ਵਗ ਗੀ ਪਾਠ ਵਿਚ ਜਾਣੀ ਚਿੱਤ ਈ ਨੀ ਲੱਗਦਾ। ਸੋਚੀਦੈ ਬਈ ਮਨਾ ਕੀ ਪਿਆ ਪਾਠ ਪੂਰ ਵਿਚ। ਹੁਣ ਕੀ ਰੱਬ ਝੋਲੀਆਂ ਭਰ ਦੂਗਾ। ਸਰਵਣ ਦੀ ਬਮਾਰੀ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਬੜੀਆਂ ਈ ਮੰਨਤਾਂ ਮੰਨੀਆਂ, ਪਰ ਇਕ ਨਾ ਵਰ ਆਈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਰੱਬ ਵੀ ਜਾਣੀ ਬੂਠਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।”

“ਇਉਂ ਨਾ ਕਹਿ ਕੁੜੇ ਕੀ ਪਤੈ ਓਸ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਦਾ, ਉਹ ਖਬਰੇ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲੋਂ ਰਾਜੀ ਐ।”

“ਲੈ ਬੇਬੇ ਉਹ ਹੋ ਲਵੇ ਰਾਜੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਜਿਹੜੀ ਹੋਊ ਦੇਖੀ ਜਾਊ।”

“ਨਹੀਂ ਭਾਨੋ ਓਸ ਡਾਢੇ ਤੋਂ ਸੱਤ ਵੇਲੇ ਡਰੀਏ। ਹੁਣ ਸੋਧਾਂ ਦੀ ਸੱਸ ਨੂੰ ਸਾਲ ਹੋ ਗਿਐ ਪਈ ਨੂੰ। ਨਾ ਮਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਐ ਨਾ ਜੀਊਂਦਿਆਂ ਵਿਚ ਐ। ਇਕ ਪਾਸਾ ਈ ਮਾਰਿਆ ਗਿਐ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਏਹੀ ਕਹਿਨੀ ਆਂ ਬਈ ਚੱਲਦੇ ਨੈਣ ਪਗਾਣੀ ਚੱਕ ਲੀ।”

ਭਾਨੋ ਉਠ ਕੇ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਲੀ ਵਿਚ ਦਾਲ ਪਾ ਲਿਆਈ ਤੇ ਚੁਗਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਸਮਾਇਆ ਸੀ, ਓਹੀ ਰੱਖਿਆ ਪਿਆ, ਬਈ ਕਿਤੇ ਬਾਹਰ ਅੰਦਰ ਜਾਣਾ ਪੈ ਜਾਂਦੇ।”

ਭਾਨੋ ਨੇ ਮੰਜਾ ਉੱਪੇ ਖਿੱਚ ਦਿੱਤਾ।

“ਲੈ ਵੇਖ ਭੋਰਾ ਕੋਈ ਜੂ ਲੀਖ ਤਾਂ ਨੀ? ਖੁਰਕ ਜੀ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ਐ?” ਸੰਤੀ ਨੇ ਸਿਰ ਨੰਗਾ ਕਰ ਕੇ ਭਾਨੋ ਮੂਹਰੇ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਫਰੋਲਣ ਲੱਗ ਪਈ ਤੇ ਨਾਲ ਈ ਮਲਕ ਮਲਕ ਇਹ ਗੀਤ ਛੋਹ ਦਿੱਤਾ:

ਉਡਦਾ ਵੇ ਜਾਵੀਂ ਕਾਵਾਂ, ਬਹਿੰਦੜਾ ਜਾਵੀਂ ਵੇ,

ਬਹਿੰਦੜਾ ਜਾਵੀਂ ਮੇਰੇ ਪੇਕੜੇ ਮੈਂ ਵਾਰੀ।

ਇਕ ਨਾ ਦੱਸੀਂ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਰਾਣੀ ਨੂੰ,

ਰੋਊਗੀ ਮੇਰੀਆਂ ਗੁੱਡੀਆਂ ਫੋਲ ਕੇ, ਮੈਂ ਵਾਰੀ।

ਇਕ ਨਾ ਦੱਸੀਂ ਮੇਰੇ ਬਾਬਲ ਰਾਜੇ ਨੂੰ,

ਰੋਊਗਾ ਭਰੀ ਕਚਹਿਰੀ ਛੋੜ ਕੇ, ਮੈਂ ਵਾਰੀ।

ਇਕ ਨਾ ਦੱਸੀਂ ਅੜਿਆ ਭੈਣ ਮੇਰੀ ਨੂੰ,

ਰੋਊਗੀ ਭਰਿਆ ਤ੍ਰਿਜਣ ਵੇਖ ਕੇ, ਮੈਂ ਵਾਰੀ।

ਇਕ ਨਾ ਦੱਸੀਂ ਅੜਿਆ ਭਾਬੋ, ਮੇਰੀ ਨੂੰ

ਖਿੜ ਖਿੜ ਹੱਸ ਪੇਕੇ ਜਾ ਕੇ, ਮੈਂ ਵਾਰੀ।

ਦੱਸੀਂ ਵੇ ਦੱਸੀਂ ਕਾਵਾਂ ਦੱਸੀਂ ਵੀਰ ਮੇਰੇ ਨੂੰ,

ਆਊਗਾ ਨੀਲਾ ਘੋੜਾ ਬੀੜ ਕੇ ਮੈਂ ਵਾਰੀ।

“ਕੁੜੇ ਭਾਨੋ ਤੂੰ ਤਾਂ ਬਲਾ ਈ ਸੁਹਣਾ ਗਾਉਨੀ ਐਂ। ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਭਾਨੋ ਜਿਹੜਾ ਥਾਉਂ ਨਹੀਂ ਫਰੋਲਿਆ ਉਹੀ ਚੰਗੈ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਤਾਂ ਬੱਗ ਜਾਣੀ ਮੇਰੇ ਕਾਲਜੇ 'ਤੇ ਆ ਬੈਠਦੈ। ਓਸ ਦੀ ਮੰਗ ਹੁਣ ਬੁੱਢਣ ਕੇ ਕੈਲੇ ਨੂੰ ਵਿਆਹੀ ਐ। ਓਸ ਬੀਹੀ ਕਿਹੜਾ ਲੰਘਿਆ ਜਾਂਦੈ। ਦੇਖ ਕੇ ਜਾਣੀ ਲਾਟ ਨਿਕਲਦੀ ਐ।”

“ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਮਰਜ਼ੀਆਂ ਨੇ ਬੇਬੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਕੀ ਅਖਤਿਆਰ ਐ। ਲੈ ਫੜ ਬਿਆਹੀ ਇਕ ਜੂ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਜੂ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਉਤੇ ਧਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਕਿਸੇ ਦਿਓ ਚੜ੍ਹਗੀ ਹੋਊ ਤਾਹੀਏਂ ਖਾਜ ਹੋਈ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।” ਸੰਤੀ ਨੇ ਜੂ ਮਾਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਲੈ ਬਸ ਹੋਰ ਨੀ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਉੱਠ ਕੇ ਪੰਪ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ। ਸੰਤੀ ਨੇ ਗੁੱਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸਿਰ ਢੱਕ ਲਿਆ।

“ਕੁੜੇ ਭਾਨੋ ਤੇਰੇ ਪੀੜੇ ਦੇ ਕਿੰਗਰੇ ਡਿੱਗ ਪੈ?” ਸੰਤੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਝਾਕਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਆਹੋ ਬੇਬੇ ਇਹ ਪਤਾ ਈ ਨੀ ਲੱਗਿਆ ਕੇਹੜੇ ਵੇਲੇ ਡਿੱਗ ਪੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਆਪ ਤੋਂ ਵੱਜਿਆ ਹੋਊ ਕੁਸ਼। ਲਾਊਂਗੀ ਮਿੱਟੀ ਟੇਭੇ ਤੋਂ ਲਿਆ ਕੇ ਕਿਸੇ ਦਿਨ।”

“ਕੁੜੇ ਸੁਣਿਐ ਤੂੰ ਤਾਂ ਪਾਠ ਵੀ ਕਰਨ ਜਾਣਦੀ ਐਂ, ਕਦੇ ਸੁਣਾ ਦਿਆ ਕਰ ਭੋਰਾ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਉਈਂ ਡੰਗਰਾਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਂਗ ਜੂਨ ਕੱਟ ਤੀ।”

“ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੀ ਖਾਸੀ ਚੌਪ ਸੀ। ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਮੈਨੂੰ ਵੀ। ਫੇਰ ਓਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸਾਡੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਠ ਸਖਾ ਦੇ। ਭਾਈ ਜੀ ਰੋਜ਼ ਸੰਥਿਆ ਦੇ ਦਿੰਦਾ, ਮੂੰਹ ਜਵਾਨੀ ਮੈਂ ਯਾਦ ਕਰ ਕੇ ਸੁਣਾ ਦਿੰਦੀ। ਬਸ ਓਹੀ ਪਾਠ ਮੈਂ ਵੇਲੇ ਕੁਵੇਲੇ ਕਰ ਲੈਨੀ ਆਂ। ਪਰ ਬੇਬੇ ਹੁਣ ਤਾਂ ਖਬਰ ਨੀ ਕੀ ਰੱਬ ਦੀ ਮਾਰ ਵਗ ਗੀ ਪਾਠ ਵਿਚ ਜਾਣੀ ਚਿੱਤ ਈ ਨੀ ਲੱਗਦਾ। ਸੋਚੀਦੈ ਬਈ ਮਨਾ ਕੀ ਪਿਆ ਪਾਠ ਪੂਰ ਵਿਚ। ਹੁਣ ਕੀ ਰੱਬ ਝੋਲੀਆਂ ਭਰ ਦੂਗਾ। ਸਰਵਣ ਦੀ ਬਮਾਰੀ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਬੜੀਆਂ ਈ ਮੰਨਤਾਂ ਮੰਨੀਆਂ, ਪਰ ਇਕ ਨਾ ਵਰ ਆਈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਰੱਬ ਵੀ ਜਾਣੀ ਝੂਠਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।”

“ਇਉਂ ਨਾ ਕਹਿ ਕੁੜੇ ਕੀ ਪਤੈ ਓਸ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਦਾ, ਉਹ ਖਬਰੈ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲੋਂ ਰਾਜ਼ੀ ਐ।”

“ਲੈ ਬੇਬੇ ਉਹ ਹੋ ਲਵੇ ਰਾਜ਼ੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਜਿਹੜੀ ਹੋਊ ਦੇਖੀ ਜਾਊ।”

“ਨਹੀਂ ਭਾਨੋ ਓਸ ਡਾਢੇ ਤੋਂ ਸੱਤ ਵੇਲੇ ਡਰੀਏ। ਹੁਣ ਸੋਧਾਂ ਦੀ ਸੱਸ ਨੂੰ ਸਾਲ ਹੋ ਗਿਐ ਪਈ ਨੂੰ। ਨਾ ਮਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਐ ਨਾ ਜੀਊਂਦਿਆਂ ਵਿਚ ਐ। ਇਕ ਪਾਸਾ ਈ ਮਾਰਿਆ ਗਿਐ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਏਹੀ ਕਹਿਨੀ ਆਂ ਬਈ ਚੱਲਦੇ ਨੈਣ ਪਰਾਣੀ ਚੱਕ ਲੀ।”

ਭਾਨੋ ਉਠ ਕੇ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਲੀ ਵਿਚ ਦਾਲ ਪਾ ਲਿਆਈ ਤੇ ਚੁਗਣ ਲੱਗ ਪਈ।

“ਨਰੈਣ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਮਹਾਂ ਦੀ ਦਾਲ ? ਇਕ ਦਿਨ ਖਬਰ ਨੀ ਆਖਦਾ ਸੀ ਅਖੇ ਮਾਂਹ ਵੇਅ ਕਰਦੇ ਨੇ।” ਸੰਤੀ ਨੇ ਅਟੇਰਨ ਬੋਹੀਏ ਵਿਚ ਰੱਖ ਮੰਜੇ ਤੋਂ ਉਠਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਹਾਂ ਸੱਚ ਇਹ ਤਾਂ ਖਾਂਦਾ ਨੀ ਮਹਾਂ ਦੀ ਦਾਲ। ਚੇਤਾ ਈ ਨੀ ਸੀ ਰਿਹਾ ਹੋਰ ਆਖਣੇ ਕਜੀਆ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਰਵਣ ਨੂੰ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਸੀ। ਤੀਏ ਦਿਨ ਆਖ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਮਾਂਹ ਧਰ ਲੈ।”

“ਓਸ ਨੂੰ ਨਾ ਤੂੰ ਬਹੁਤਾ ਯਾਦ ਕਰਿਆ ਕਰ ਹੁਣ। ਓਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੈਰੀ ਸੀ ਆਪਣੇ ਰਾਹ ਤੁਰ ਗਿਆ।” ਆਖਦੀ ਸੰਤੀ ਤੁਰ ਗਈ।

“ਓਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੈਰੀ ਸੀ ਆਪਣੇ ਰਾਹ ਤੁਰ ਗਿਆ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਮਹਾਂ ਦੀ ਦਾਲ ਮੋੜ ਕੇ ਤੋਲੇ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਸੋਚਿਆ।

ਭੜੋਲੀ ਵਿਚੋਂ ਮੋਠ ਬਾਲੀ ਵਿਚ ਪਾਏ ਤੇ ਚੁਗਣ ਬੈਠ ਗਈ।

6

ਸਿਆਲ ਲੰਘ ਗਿਆ।

ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਰਜਾਈਆਂ ਬਛੋਣੇ ਟੰਗਣਿਆਂ ਉਤੇ ਸਾਂਭ ਦਿੱਤੇ।

ਪਾਲੇ ਦੇ ਮਾਰੇ ਠੁਰ ਠੁਰ ਕਰਦੇ ਜੁਆਕ ਹੁਣ ਭੁੰਡਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਬੀਹੀ ਵਿਚ ਖੇਡਦੇ ਰਹਿੰਦੇ।

ਬੀਹੀ ਵਿਚਲਾ ਚੱਕੜ ਵੀ ਸੁੱਕਣ ਲੱਗਿਆ।

ਕਣਕਾਂ ਵਿਚ ਪੀਲੀ ਭਾਹ ਮਾਰਨ ਲੱਗੀ।

ਦਿਨ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

“ਆਪਾਂ ਐਤਕੀਂ ਇਕ ਸੀਰੀ ਰਲਾ ਕੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜੀ ਖੇਤੀਓਂ ਕਰ ਲੀਏ?” ਭਾਨੋ ਨੇ ਚਾਹ ਦੀ ਗੜਵੀ ਤੇ ਕੋਲੀ ਨਰੈਣ ਕੋਲ ਧਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਬਾਪੂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਚਾਰ ਹਲਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਬਉਂ ਨੀ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਦਾਣੇ ਪਉਣ ਨੂੰ। ਪਰ ਹੁਣ ਤੂੰ ਸਿਆਣੀ ਐਂ ਆਪ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਬਿਨਾਂ ਸੀਰੀ ਕਿਹੜਾ ਡੱਕਾ ਦੂਹਰਾ ਕਰਕੇ ਦਿੰਦੇ ਨੇ, ਤੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਈ ਐਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ

ਨੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਨੀ ਐਂ। ਨਾਲੇ ਆਪਣੇ ਕਿਹੜਾ ਜੁਆਕ ਰੋਂਦੇ ਨੇ ਮਗਰ। ਦੋ ਜੀਆਂ ਦੇ ਖਾਣ ਜੋਗੇ ਦਾਣੇ ਬਟਾਈ ਦੇ ਆ ਈ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।”

“ਬਟਾਈ ਆਲੇ ਵੀ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਕੀ ਦਿੰਦੇ ਨੇ। ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਬੇਈਮਾਨੀਆਂ ਵਧੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ। ਨੂੰਰੇ ਸਵੇਰੇ ਅਗਲਾ ਲਾਣ ਦੇ ਈ ਚਾਰ ਭਰੇ ਚੱਕ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿੜ 'ਚ ਸਿੱਟ ਲੈਂਦੇ।”

“ਉਹ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਐਂ। ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੁਣ ਬਲਦ ਖਰੀਦੋ। ਖੇਤੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਢਾਣਸ ਕਰੋ। ਫੇਰ ਸੀਰੀਆਂ ਦੇ ਮਗਰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਫਿੜੀ ਫਿੜੀ ਕਰਦੇ ਫਿਰੋ। ਪਰ ਕਾਹਦੀ ਖ਼ਾਤਰ। ਆਪਣੀਆਂ ਕੀ ਕੁੜੀਆਂ ਬਾਰੋਂ ਉਠਾਉਣ ਖੁਣੋਂ ਬੈਠੀਆਂ ਨੇ ਬਈ ਏਡੇ ਅੱਖੇ ਹੋਈਏ?”

“ਕੁੜੀਆਂ ਨਾ ਸਹੀ, ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਈ ਪੁੱਛਦੇ ਨੇ, ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਨੀ ਸਿਆਣਦਾ। ਉਤੋਂ ਬੁਢਾਪਾ ਆਉਂਦੇ ਤੁਰਿਆ, ਮਾਰੇ ਮਾਰ ਕਰਦਾ।”

“ਆਪੇ ਫਿਕਰ ਕਰੂ ਜੀਹਨੇ ਬਣਾਏ ਆਂ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਜਿਹੜਾ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹੈ ਗਹਾਂ ਨੀ ਦੇਉ ਤੇਰਾ ਖ਼ਿਆਲ ਐਂ? ਉਹ ਤਾਂ ਪੱਥਰ 'ਚ ਕੀੜੇ ਨੂੰ ਵੀ ਦਿੰਦੇ।”

“ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਬੁਰਕੀ ਤਾਂ ਆਪ ਈ ਚੱਕ ਕੇ ਪਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਐ।”

“ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਤੇਥੋਂ ਈ ਪੁਆ ਲਿਆ ਕਰਾਂਗੇ। ਮਖਾਂ ਤੂੰ ਇਹ ਖੁਰਲੀਆਂ ਕਾਸ ਤੋਂ ਢੋਣ ਲੱਗੀ ਪਈ ਐਂ ਅੱਜ?” ਗੰਧਾਲੇ ਨਾਲ ਖਲੇਪੜ ਲਾਹੁੰਦੀ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਨਰੈਣ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਬੱਡਿਆਂ ਬਡੇਰਿਆਂ ਦਾ ਕੁਸ਼ ਦੱਬਿਆ ਦਬਾਇਆ ਈ ਬਿਆ ਜੂ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਮਸ਼ਕਰੀ ਕੀਤੀ।

“ਬਾਪੂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਨੇ ਪਿਛਲੀ ਕੋਠੜੀ 'ਚੋਂ ਇਕ ਵਾਰੀ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਰੁਪਈਆਂ ਦੀ ਬਲੂਣੀ ਕੱਢੀ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ ਇਹ ਮੇਰੀ ਸੱਸ ਮਰਨ ਲੱਗੀ ਦੱਸ ਕੇ ਗਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਕਾਗਤਾਂ ਦੇ ਰੁਪਈਏ ਚੱਲੇ ਨੇ ਕੋਈ ਦੱਬ ਕੇ ਵੀ ਨੀ ਰੱਖ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਮਖਾਂ ਤੂੰ ਸੱਚੀਓਂ ਈ ਕਿਉਂ ਢਾਈ ਜਾਨੀ ਐ ਖੁਰਲੀਆਂ?”

“ਵੇਹਲੀ ਸੀ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਖੁਰਲੀਆਂ ਈ ਢਾਹ ਕੇ ਬਣਾ ਲੈਨੀ ਆਂ। ਮੁੜ

ਮੁੜ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਲਾਉਣ ਕਰ ਕੇ ਲਿਓੜ ਲਹਿਣ ਲੱਗ ਪੇ ਸੀ।”
“ਚੰਗੀਆਂ ਭਲੀਆਂ ਤਾਂ ਸੀ। ਪਰ ਤੇਰੀ ਵੀ ਹੱਡੀ 'ਚ ਚੈਨ ਨੀ। ਰਾਮ
ਕਰ ਲਿਆ ਕਰ ਦੇ ਘੜੀ, ਕੀ ਲੈ ਜਾਣੇ ਏਸ ਜੱਗ ਤੋਂ।”
“ਵੇਹਲੀ ਦਾ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਜੀ ਜਾ ਨੀ ਲੱਗਦਾ। ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸਗੋਂ ਚੰਗੀ
ਰਹਿੰਨੀ ਆਂ।”

“ਉਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਐ ਕੰਮ ਤਾਂ ਬੰਦੇ ਦੇ ਕਰਮ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਪਰ ਦੋ ਘੜੀ
ਰਾਮ ਵੀ ਚਾਹੀਦੇ।”

“ਅੱਜ ਕੱਪੜੇ ਲਾਹ ਜੀ, ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ; ਸੋਡਾ ਉਬਾਲਿਆ
ਪਿਆ।”

“ਅਜੇ ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਨੇ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੋੜ ਸਿਰ ਪਾਏ ਕਪੜਿਆਂ
ਵੱਲ ਝਾਕਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਹੱਡ ਮੈਲ ਪਈ ਹੋਈ ਵੇਰ ਨਿਕਲਦੀ ਨੀ।”

“ਕਿਧਰੇ ਨੀ ਹੱਡ ਮੈਲ ਪੈਂਦੀ।”

“ਪਿਛਲੀ ਵਾਰੀ ਹੇਠਲੀ ਜਾਕਟ ਵਿਚ ਹੱਡ ਮੈਲ ਦੀ ਥਾਂ ਜੂਆਂ ਵੀ
ਪੈਗੀਆਂ ਸੀ।”

“ਉਹ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਚੜ੍ਹਗੀਆਂ ਸੀ”, ਅਮਲੀ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਤੜਕੇ ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਨੁਾਨੀਆਂ, ਮੇਰੇ ਜੂਆਂ
ਕਿੱਥੇ?”

“ਉਂ ਇਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਮਾੜੀਓ ਐ ਭਾਨੋ।”

“ਕੀ?”

“ਤੜਕੇ ਉਠ ਕੇ ਨਹਾ ਕੇ ਜਿਹੜਾ ਤੂੰ ਪਾਠ ਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਨੀ
ਐਂ ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਰੱਬ ਲੈ ਜੂ ਸੁਰਗ 'ਚ ਤੇ ਮੈਂ 'ਕੱਲਾ ਨਰਕ' 'ਚ ਕੀ ਕਰੂੰ?”

“ਵਾਧੂ ਚਹੇਡਾਂ ਨਾ ਕਰ।”

“ਲੈ ਲੈ ਕੱਕੜੀਆਂ ਖਰਬੂਜ਼ੇ”, ਬਾਹਰ ਬੀਹੀ ਵਿਚ ਅਰੈਣ ਨੇ ਹੋਕਾ
ਦਿੱਤਾ।

“ਖਰਬੂਜ਼ੇ ਤਾਂ ਲੈ ਦੇ ਭਾਨੋ?” ਨਰੈਣ ਨੇ ਭਾਨੋ ਦਾ ਮਾਨੋ ਤਰਲਾ ਕੀਤਾ।

“ਤੂੰ ਕੋਈ ਜੁਆਕ ਐਂ?”

“ਹਾੜੇ ਹਾੜੇ ਲੈ ਦੇ?”

“ਭਾਨੋ ਸੇਰ ਕੁ ਦਾਣੇ ਪੱਲੇ ਵਿੱਚ ਪਾ ਮੁਸਕੜੀਏ ਹੱਸਦੀ ਖਰਬੂਜ਼ੇ ਲੈਣ
ਚਲੀ ਗਈ।

“ਕੁੜ੍ਹੇ ਭਾਨੋ ਐਂ?” ਦਾਣੇ ਤੱਕੜੀ ਦੇ ਪਲੜੇ ਵਿਚ ਪੁਆਉਂਦੀ ਸੈਰਾਂ
ਅਰੈਣ ਬੋਲੀ।

“ਆਹੋ”, ਭਾਨੋ ਨੇ ਬਿਨਾ ਸੈਰਾਂ ਵੱਲ ਤੱਕਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਕੁੜ੍ਹੇ ਰਾਜ਼ੀ ਤਾਂ ਹੈਂ? ਤੂੰ ਤਾਂ ਜਾਣੀ ਸੁਫਨਾ ਈ ਹੋਗੀ।”

“ਹੁਣ ਵੀ ਜਾਨੀ ਹੁੰਨੀ ਐਂ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਆਲੀ ਖਰਬੂਜ਼ੇ ਬੇਚਣ?” ਭਾਨੋ ਨੇ
ਝਕਦੀ ਝਕਦੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਆਹੋ।”

“ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਸੁੱਖ ਸਾਂਦ ਐ?”

ਸੈਰਾਂ ਸਮਝ ਗਈ ਭਾਨੋ ਕਿਹੜੇ ਘਰ ਦੀ ਸੁੱਖ ਸਾਂਦ ਪੁੱਛਦੀ ਏ।

“ਜਦ ਤੇਰਾ ਉਸ ਘਰ ਸੀਰ ਈ ਨਾ ਰਿਹਾ, ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਚੁੱਲ੍ਹੇ 'ਚ ਪਵੇ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁੱਖ ਸਾਂਦ”, ਸੈਰਾਂ ਦਾਣਿਆਂ ਬਰਾਬਰ ਖਰਬੂਜ਼ੇ ਜੋਖਦੀ ਬੋਲੀ।

“ਆਹੋ...ਉਹ ਤਾਂ...ਆਹੋ” ਭਾਨੋ ਜਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਕੁਝ
ਆਖ ਰਹੀ ਸੀ।

ਖਰਬੂਜ਼ੇ ਭਾਨੋ ਨੇ ਪੱਲੇ ਵਿਚ ਪੁਆ ਲਏ। ਪਿਛੋਂ ਇਕ ਚਿਬੜੀ ਹੋਰ ਟੋਕਰੇ
ਵਿਚੋਂ ਚੱਕ ਕੇ ਸੈਰਾਂ ਨੇ ਭਾਨੋ ਦੇ ਪੱਲੇ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤੀ।

ਭਾਨੋ ਉਸ ਵੱਲ ਝਾਕੀ ਤੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹੀ।

“ਲਵਾਏਂਗੀ ਹੱਥ?” ਸੈਰਾਂ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਟੋਕਰੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕਦਿਆਂ
ਕਿਹਾ।

“ਆਹੋ ਲੈ”, ਆਖ ਕੇ ਭਾਨੋ ਨੇ ਸੈਰਾਂ ਨੂੰ ਟੋਕਰਾ ਚੁਕਵਾ ਦਿੱਤਾ।

ਪਲ ਦੇ ਪਲ ਲਈ ਉਹ ਸੈਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੀ ਰਹੀ। ਫੇਰ ਖਰਬੂਜ਼ੇ
ਪੱਲੇ ਵਿਚ ਪਾਈ ਉਹ ਮੁੜ ਗਈ।

ਥਾਲੀ ਵਿਚ ਖਰਬੂਜ਼ੇ ਤੇ ਸਾਗ ਚੀਰਨੀ ਦਾਤੀ ਉਹ ਨਰੈਣ ਕੋਲ ਧਰ
ਕੇ ਆਪ ਮਿੱਟੀ ਮਿੱਧਣ ਜਾ ਲੱਗੀ।

“ਤੈਂ ਨੀ ਖਾਣੇ?” ਨਰੈਣ ਨੇ ਖਰਬੂਜ਼ਾ ਚੀਰਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਬਸ ਤੂੰ ਹੀ ਖਾ ਲੈ।”

“ਕਿਉਂ ਤੂੰ ਵੀ ਆ ਜਾ।”

“ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਚਿੱਤ ਜਿਹਾ ਨੀ ਮੰਨਦਾ।”

“ਚੰਗੇ ਤੇਰਾ ਚਿੱਤ ਜਿਹੜਾ ਕੁਸ਼ ਖਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਨੀ ਮੰਨਦਾ।”

“ਐਤਕੀਂ ਆਪਾਂ ਗੰਗਾ ਦੇ ਨਹਾਉਣ ਤੇ ਚੱਲੀਏ?” ਭਾਨੋ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿਧਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਗੱਲ ਕੀਤੀ।

“ਪਿਛਲੀ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਨੇ ਤੂੰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਐਤਕੀਂ ਜੇ ਮੇਰੇ ਲੀ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰੂੰਗਾ?”

“ਜੇ ਰੱਖਣੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਓਦੋਂ ਹੀ ਨਾ ਰੱਖ ਲੈਂਦੀ... ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਕੀ ਕਰਨੈ?”

“ਤੂੰ ਕੀ ਪਾਪ ਕੀਤੇ?” ਨਰੈਣ ਬੋਲਿਆ।

“ਕੀਤਾ ਈ ਹੋਊ ਕੋਈ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ 'ਚ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ....” ਅੱਗੋਂ ਭਾਨੋ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਈ।

“ਨਰੈਣ ਬਿੰਦ ਕੁ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਖਰਬੂਜ਼ਾ ਖਾਂਦਾ ਬੋਲਿਆ, “ਭਾਨੋ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਦੱਸ ਦਿਆ ਕਰ। ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਔਖੀ ਨਾ ਰਹੀਂ। ਹੋਰ ਆਪਾਂ ਕੀਹਨੂੰ ਦੇਣਾ ਐ।”

“ਕਦੇ ਬੀਬੀ ਕਰਤਾਰੀ ਕੋਲ ਵੀ ਜਾ ਆਇਆ ਕਰ। ਕੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੋਊ ਬਈ ਮੇਰਾ ਵੀ ਭਰਾ ਐ।”

“ਕਦੇ ਕਦੇ ਚਿੱਤ ਜਾ ਤਾਂ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਏਡੀ ਦੂਰ ਜਾਵੇ ਕਿਹੜਾ, ਉਹ ਤਾਂ ਜਾ ਵਸੀ ਬਾਰਾਂ ਪੱਤਣਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ। ਪੱਚੀ ਰੁਪਈਏ ਤਾਂ ਭਾੜੇ ਦੇ ਜਾਣ ਜਾਣ ਦੇ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਕਿਤੇ ਨੇੜੇ ਈ ਐ ਯੂ. ਪੀ.।”

“ਭੈਣ ਭਰਾਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੋਈ ਪੱਚੀ ਰੁਪਈਏ ਚੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਨਾਲੇ ਓਸ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਪੰਜ ਸੱਤ ਭਰਾ ਨੇ ਬਈ ਇਕ ਨੀ ਦੂਜਾ ਜਾ ਆਊ।”

“ਤੂੰ ਤਾਂ ਕਮਲੀ ਐਂ.... ਦੇਖ ਜਿਮੇਂ ਅੰਮਾਂ ਵੀ, ਬੇਬੇ ਵੀ, ਭੈਣ ਵੀ, ਧੀ ਵੀ ਤੇ ਭਾਨੋ ਵੀ ਸਭੇ ਕੁਝ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਈ ਸਮਝ ਲਿਆ, ਤਿਮੇਂ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਰਾਜੀ ਬਾਜੀ ਹੋਣੀ ਐਂ। ਜੇ ਜਾਓ ਈ ਨਾ ਆਪੇ ਅਗਲੇ ਉਡੀਕਣੋਂ ਹਟ ਜਾਂਦੇ ਨੇ”, ਨਰੈਣ ਨੇ ਉੱਠ ਕੇ ਖਰਬੂਜ਼ੇ ਦੀ ਫਾੜੀ ਭਾਨੋ ਦੇ ਕੋਲ ਰੱਖਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਪਰ ਜਾਓ ਕਾਹਤੋਂ ਨਾ? ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਟੁੱਟ ਕੇ ਬੈਠਣਾ ਹੋਇਆ?”

“ਚੱਲ ਤੂੰ ਕਹਿਨੀ ਐਂ ਤਾਂ ਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਧਾਰਾ ਦੇ ਆਊਂਗਾ।”

“ਤੈਨੂੰ ਪਤੈ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਜਦੋਂ ਧੀ ਹਉਕਾ ਭਰਦੀ ਐ ਘਰ ਦੇ ਚਾਰੇ ਖੁੱਜੇ ਹੋਲਦੇ ਨੇ।”

“ਬੋਡੇ ਘਰ ਤਾਂ ਫੇਰ ਭੂਚਾਲ ਆਇਆ ਈ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਣੈ।”

“ਕਿਉਂ?”

“ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦਿਨ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਹਉਕੇ ਲੈਂਦੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾਂ।”

“ਲੈ ਮੈਂ ਹਉਕੇ ਕਾਸਤੋਂ ਲੈਣੇ ਨੇ”, ਆਖਦੀ ਭਾਨੋ ਤੂੜੀ ਪਾ ਕੇ ਮਿੱਧੀ ਹੋਈ ਮਿੱਟੀ ਬਾਹਰਲੀ ਕੰਧ ਤੇ, ਜਿੱਥੇ ਲਿਓੜ ਲਹਿ ਗਿਆ ਸੀ, ਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਇਕ ਵੱਡਾ, ਪੀਹਣ ਲਈ ਧੋ ਕੇ ਸੁੱਕਣੀ ਪਾਈ ਕਣਕ ਆ ਖਾਣ ਲੱਗਿਆ।

“ਏਸ ਜੈ ਰੋਏ ਦੇ ਨੇ ਵੀ ਲਹੂ ਪੀ ਛੱਡਿਐ ਸਵੇਰ ਦਾ”, ਆਖਦੀ ਭਾਨੋ ਮਿੱਟੀ ਵਾਲੇ ਹੱਥੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਿਸ਼ਕੋਰਨ ਗਈ।

ਵੱਡਾ ਵੀਹੀ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਗਿਆ। ਮੁੜ ਕੇ ਝਾਕਣ ਲੱਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਮੁੜ ਆਉਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ।

ਭਾਨੋ ਫੇਰ ਉਸ ਨੂੰ ਭਜਾਉਣ ਗਈ। ਕਾਫ਼ੀ ਦੂਰ ਤੱਕ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਭੱਜੀ ਗਈ। ਵੀਹੀ ਲੰਘ, ਸੱਥ ਵਿਚਾਲੇ ਜਾ ਕੇ, ਉਹ ਝਿਜਕ ਕੇ ਖਲੋ ਗਈ। ਵਰਿਆਮੇ ਦੀ ਧਨ ਕੁਰ ਚਾਰਾ ਲਈ ਆਉਂਦੀ ਮਿਲੀ।

“ਕੁੜੇ ਭਾਨੋ ਅੱਜ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਘੱਗਰੇ ਤੋਂ ਸੱਥ ਵਿਚ ਤੁਰੀ ਫਿਰਦੀ ਐਂ? ਏਸ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਪੇਕਾ ਪਿੰਡ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਤਾਂ ਨੀ ਹੋ ਗੀ ਕਿਤੇ?”

ਉਸ ਪਲ ਭਾਨੋ ਦੇ ਗੱਲ ਸਮਝ ਵਿਚ ਨਾ ਆਈ।

“ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੀ ਆਂ ਅੰਮਾ।”

“ਜੀਉਂਦੀ ਵਸਦੀ ਰਹੁ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿਤੇ ਸਿੰਘ ਸਭੈਣ ਤਾਂ ਨੀ ਬਣ ਗੀ?”

“ਵੱਡੇ ਨੂੰ ਸ਼ਿਸ਼ਕੋਰਨ ਆਈ ਸੀ ਅੰਮਾ, ਪੀਹਣ ਜਾ ਖਾਣ ਲੱਗਿਆ ਸੀ। ਚੇਤਾ ਈ ਨੀ ਰਿਹਾ, ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਈ ਸੱਥ ਬਾਈਂ ਆ ਗੀ।”

“ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਰ ਸਾਲ ਛੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਨੂੰ ਏਸ ਧਰਤੀ ਨੇ ਕਾਮਣ ਪਾ ਲੈਣੈ ਫੇਰ ਆਪੇ ਚੇਤਾ ਰਹੂ ਸਭ ਕਾਸੇ ਦਾ।” ਧਨ ਕੁਰ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵੀ ਸਮਝ ਨਾ ਲੱਗੀ।
ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੱਲ ਛੋਹਣ ਖਾਤਰ ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਅੰਮਾਂ, ਬੀਬੀ ਫੇਰ ਤੋਰ ‘ਤੇ
ਕੌਲੂ?”

“ਆਹੋ ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਦੇ ਮੈਸਾਂ ਸੁਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ, ਹੋਰ ਰਹਿ ਜੇ ਦੇ
ਮਹੀਨੇ, ਮਾੜੀ ਜੀ ਹੱਡਾਂ ‘ਚ ਪੈ ਜੇ, ਜ਼ਹਿਮਤ ਤੋਂ ਉੱਠੀ ਐ, ਪਰ ਅਗਲਿਆਂ
ਦੇ ਵੀ ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਲਾਣੇ ਦਾ ਕੰਮ ਐ। ਚਾਰ ਦਿਨ ਹੋ ਗੇ ਸੀ ਬੈਠੇ ਨੂੰ,
ਪਰਾਹੁਣੇ ਨੂੰ।”

“ਚੇਗਾ, ਧੀਆਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਹੀ ਸ਼ੌਹਦੀਆਂ ਨੇ”, ਭਾਨੋ ਨੇ ਕਿਹਾ।
ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਸੰਗ ਜਿਹੀ ਆ ਗਈ।

ਉਹ ਕਾਹਲੇ ਪੈਰ ਪੁੱਟਦੀ ਧੰਨ ਕੁਰ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਗਈ।

ਸਾਹਮਣਿਆਂ ਆਉਂਦੇ, ਚਾਗਾ ਵੱਢ ਕੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਦਾਤੀ ਤੇ ਰੱਸੀ
ਲਈ ਖੇਤ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਲਾਭੇ ਕੇ ਇਦਰ ਨੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਅੱਖ ਮਾਰੀ।

‘ਫਿੱਟਿਆ ਹੋਇਆ’, ਭਾਨੋ ਨੇ ਜੀ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਦੀ
ਹੋਰ ਕਾਹਲੀ ਹੋ ਕੇ ਲੰਘ ਗਈ।

ਕਾਹਲੀ ਤੁਰਦੀ ਦੇ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰ ਨੂੰ ਠੋਹਕਰ ਵੱਜੀ। ਅੰਗੂਠੇ ਦਾ ਕੱਚਾ
ਨਹੁੰ ਲਹਿ ਗਿਆ। ਲਹੂ ਸਿੱਮ ਆਇਆ।

ਬਿਨਾਂ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤਿਆਂ ਭਾਨੋ ਘਰ ਆ ਪਹੁੰਚੀ। ਇਕ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ
ਕੀਤਾ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦੇਵੇ ਕਿ ਲਾਭੇ ਕੇ ਇਦਰ ਨੇ ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਅੱਖ ਮਾਰੀ ਸੀ।
‘ਭਲਾ ਇਹ ਕੀ ਕਰ ਲੂ’ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

ਘਰ ਆ ਕੇ ਉਹ ਖੁਰਲੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ। ‘ਕੌਲੂ ਥਾਈਂ
ਮਿੱਟੀ ਨੇ ਸੁੱਕ ਜਾਣੈ’, ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਉਹ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਣ ਤੱਕ ਮਿੱਟੀ ਲਾਉਂਦੀ
ਰਹੀ।

ਮਿੱਟੀ ਲਾ ਕੇ ਹਟੀ, ਹੱਥ ਪੈਰ ਧੋਤੇ।

ਹਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਦਾਲ ਘੋਟੀ।

ਆਟਾ ਗੁੰਨਿਆ।

ਧਾਰ ਕੱਢੀ। ਦੁੱਧ ਤੱਤਾ ਕੀਤਾ।

ਰੋਟੀ ਲਾਹੁਣ ਲਈ ਤਵਾ ਧਰਿਆ ਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚੇਤਾ ਆਇਆ,
‘ਦੁਪਹਿਰੇ ਖੂਹ ਉਤੇ ਕੱਪੜੇ ਧੋਣ ਗਈ ਨਰੈਣ ਦੀ ਪੱਗ ਤਾਂ ਉਥੇ ਹੀ ਭੁੱਲ

ਆਈ ਹਾਂ। ਖ਼ਬਰੇ ਵਾੜੇ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਡਿੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਸਾਹਮਣੇ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ
ਜ਼ਰੂਰ ਦਿਸ ਪੈਂਦੀ’, ਭਾਨੋ ਨੇ ਸੋਚਿਆ।

‘ਕੋਈ ਲੈ ਹੀ ਨਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।’

‘ਨਾ ਵੀ ਲੈ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਵੇਰ ਥਾਈ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਲੈ ਜੂ।’

‘ਹੁਣੇ ਚੱਕ ਲਿਆਮਾ ਫੇਰ ਤਾਂ ਬਾਹਲਾ ਨੌਰਾ ਹੋ ਜੂ’, ਸੋਚਦੀ ਭਾਨੋ ਨੇ
ਛਟੀਆਂ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰੇ ਖਿੱਚ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਆਟੇ ਉਤੇ ਪੋਣਾ ਦਿੱਤਾ।
ਘੱਗਰਾ ਪਾਇਆ, ਬਾਰ ਭੇੜਿਆ ਤੇ ਖੂਹ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਈ।

ਪਿੰਡ ਦਾ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਵਾਲਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਲੰਘ ਕੇ ਛਪੜੀ ਕੋਲ ਇਕ
ਵਾਰੀ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਪਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਆ ਰਿਹਾ
ਹੋ।

ਉਸ ਨੇ ਮੁੜ ਕੇ ਦੇਖਿਆ। ਪਰ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਦਿਸਿਆ।
ਛਪੜੀ ਲੰਘ, ਮੜੀਆਂ ਦੇ ਕੋਲ ਦੀ ਉਹ, ਖੂਹ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਪਹੀ ਪੈ
ਗਈ।

ਖੂਹ ਦੀ ਵਾੜ ਦੇ ਪਰਲੇ ਪਾਸਿਆਂ ਜਦੋਂ ਉਹ ਨਰੈਣ ਦੀ ਪੱਗ ਲੈ ਕੇ
ਮੁੜੀ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਖੰਘੂਰਾ ਮਾਰਿਆ।

ਭਾਨੋ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਡਰ ਗਈ।

“ਕੋਈ ਨੀ ਭਾਬੀ ਮੈਂ ਆਂ”, ਜਾਗਰ ਨੇ ਉਸ ਵੱਲ ਆਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਨੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇਖਿਆ।

“ਡਰ ਨਾ ਭਾਬੀ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕੁਸ਼ ਨੀ ਆਖਦਾ। ਸਹੁ ਐ ਗਊ ਦੀ।”

ਭਾਨੋ ਚੁੱਪ ਰਹੀ।

“ਅਜੇ ਗੁੱਸਾ ਤੇਰਾ ਹਟਿਆ ਨੀ?”

ਭਾਨੋ ਨੇ ਫੇਰ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਆਖਿਆ।

“ਤੇਰੀ ਸਹੁ ਭਾਬੀ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਬਈ ਨਰੈਣ ਬਾਈ ਨੇ ਤੈਨੂੰ
ਕੁੱਟਿਐ, ਜੀ ਕਰੇ, ਜਾਣੀ ਹੱਡੀਆਂ ਚੱਬ ਜਾਂ ਓਸ ਦੀਆਂ।”

“.....”

“ਭਾਬੀ, ਭਾਮੇਂ ਜਾਨ ਵੀ ਲੈ ਲੈ, ਪਰ ਰੱਬ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਉਂ ਗੁੱਸੇ ਨਾ

ਹੋ।" ਜਾਗਰ ਨੇ ਰੋਣਹਾਕਾ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ।

"ਜਾਗਰਾ ਤੂੰ ਤਾਂ ਸਰਵਣ ਦਾ ਆੜੀ ਸੀ", ਭਾਨੋ ਨੇ ਨਹੋਰਾ ਦਿੱਤਾ।

"ਤਾਹੀਓਂ ਤਾਂ ਭਾਬੀ ਤੇਰਾ ਏਨਾ ਖਿਆਲ ਰਹਿੰਦੈ। ਧਰਮ ਨਾਲ ਮੈਂ ਸੱਚ ਕਹਿਨਾਂ ਤੇਰੀ ਖਾਤਰ ਮੈਂ ਜਾਨ ਵੀ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਆਂ।"

"ਹਾਂ ਬਬੇਰਾ ਰਹਿੰਦੈ, ਜਾਗਰਾ, ਰੱਬ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਔਖਾ ਵੇਲਾ ਦਿਖਾਵੇ ਨਾ।"

"ਤੂੰ ਮੁੱਠੇ ਤਾਂ ਕੱਢ, ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਖਾਤਰ ਸਭ ਕੁਸ਼ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਆਂ।"

"ਹਾਂ, ਮੈਂ ਜਾਣਦੀ ਆਂ ਤੈਨੂੰ।"

"ਤੂੰ ਸੱਚ ਨੀ ਮੰਨਣਾ, ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਈ ਜਿੱਦਣ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਮੇਰਾ ਜਾਣੀ ਕਾਲਜਾ ਜਾ ਖੁੱਸਿਆ। ਬਈ ਮਨਾਂ ਕਿੱਥੇ ਨਰੈਣ ਅਮਲੀ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਇਹ।"

".....।"

"ਤੂੰ ਭਾਬੀ ਬੁਰਾ ਨਾ ਮਨਾਈਂ ਹੁਣ ਤੇਰੀ ਕੋਈ ਜੂਨ ਤਾਂ ਨੀ।"

"ਤੂੰ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਤੀ ਹੋਈ ਐ?"

"ਹੁਣ ਤਾਂ ਲਹਿ ਗੀ ਤੈਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ। ਕਿੱਦਣ ਦਾ ਮੈਂ ਵੇਲਾ ਤਕਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਬਈ ਕਿਤੇ ਕੱਲੀ ਟੱਕਰੋਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰਾਂ।"

"ਆਹੋ ਗੱਲ ਕਰੋ", ਭਾਨੋ ਨੇ ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਪੈਰ ਪੁੱਟਦਿਆਂ ਹਰਖ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

"ਇਉਂ ਨੀ ਭਾਬੀ, ਗੱਲ ਕਰ ਕੇ ਜਾ", ਜਾਗਰ ਨੇ ਭਾਨੋ ਦੇ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣੋਂ ਰੋਕਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

"ਕੀ ਗੱਲ, ਦੱਸ?" ਭਾਨੋ ਨੇ ਖਿੜ ਕੇ ਕਿਹਾ।

"ਚੱਲ ਕਿਧਰੇ ਭੱਜ ਚੱਲੀਏ।"

"ਤੂੰ ਕਮਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਜਾਗਰ?"

"ਮਿਰਜ਼ੇ ਵਾਂਗੂੰ ਭਾਮੋਂ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਮਰਵਾ ਦੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਦਗਾ ਨੀ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆ।"

"ਐਸੀ ਨੀ ਚਹੇਡਾਂ ਕਰੀਦੀਆਂ", ਭਾਨੋ ਨੇ ਗੱਲ ਟਾਲਣ ਦੀ ਸੋਚੀ।

"ਚਹੇਡਾਂ ਕਿਹੜਾ ਕੰਜਰ ਕਰਦੈ। ਮੇਰੇ ਨਾਨਕਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਮੁੰਡਾ ਬੰਬਈ ਟਰੱਕ ਵਾਹੁੰਦੈ, ਓਥੇ ਚਲੇ ਚੱਲਾਂਗੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਲੱਗੂ।"

"ਨਹੀਂ ਜਾਗਰਾ ਤੂੰ ਸੈਂਤ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਐਰ ਗੈਰ ਤੀਮੀ ਸਮਝ ਲਿਆਏ", ਭਾਨੋ ਨੇ ਉਦਾਸ ਸੁਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ।

"ਐਰ ਗੈਰ ਤੀਮੀ ਲਈ ਕੌਣ ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਾਰ ਛੱਡਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੈ। ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਸਚੀਓਂ ਮੋਹ ਜਾ ਹੋ ਗਿਆ।"

"ਇਹ ਗੱਲ ਭੂਠ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਏਸ ਪਿੰਡੋਂ ਅਰਥੀ ਹੀ ਨਿਕਲੂ", ਭਾਨੋ ਨੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ।

"ਚੰਗਾ ਜਿਸੇਂ ਤੇਰੀ ਰਜਾ, ਪਰ ਏਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੁੱਸੇ ਤਾਂ ਨਾ ਰਹੁ।"

"ਮੇਰਾ ਕਾਹਦਾ ਗੁੱਸਾ ਐ ਜਾਗਰਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ।"

"ਤੂੰ ਕਹੋਂ ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦਿੰਨਾਂ। ਜੇ ਨਾ ਮਾਰਾਂ ਤਾਂ ਜੱਟ ਦਾ ਪੁੱਤ ਨੀਂ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਪੁੱਤ ਆਖੀਂ।"

"ਪਰ ਕਾਹਤੋਂ?"

"ਤੂੰ ਜੋ ਗੁੱਸੇ ਐ।"

ਭਾਨੋ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹੀ।

"ਜੇ ਗੁੱਸੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਪੁਛ ਲਾਂ, ਫੇਰ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦੋਂ ਕੱਲੀ ਟਕਰੇਗੀ?"

"ਪੁੱਛ ਲੈ?" ਭਾਨੋ ਨੇ ਬੇਚੈਨੀ ਨਾਲ ਵਾਰੇ ਵਾਰੀ ਪੈਰ ਚੁੱਕਦਿਆਂ ਰਖਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

"ਇਉਂ ਈ ਤੁਰ ਜਾਣੈ ਜੱਗ ਤੋਂ?"

ਭਾਨੋ ਨੇ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

"ਧੀਆਂ ਪੁੱਤ ਨੀ ਚਾਹੀਦੇ।" ਜਾਗਰ ਨੇ ਭਾਨੋ ਦਾ ਪੋਲੇ ਜਿਹੇ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਕਿਹਾ।

ਇੱਕ-ਇਕ ਭਾਨੋ ਦਾ ਜਾਗਰ ਗਲ ਲੱਗ ਕੇ ਰੋਣ ਨੂੰ ਜੀ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਜਾਗਰ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾ ਖਿੱਚਿਆ।

"ਓਸ ਅਮਲੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਖਾਲੀ ਜਾਮੋਂ ਜੱਗ ਤੋਂ, ਭਲਕੇ ਉਹ ਮਰ ਗਿਆ ਤੇਰਾ ਕੌਣ ਆਪਣਾ ਹੋਊ?" ਜਾਗਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

"ਨਹੀਂ ਜਾਗਰਾ ਨਹੀਂ।" ਭਾਨੋ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਪਿਛਾਂਹ ਖਿੱਚਦਿਆਂ

ਕਿਹਾ।

“ਚੰਗਾ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਐ ਭਾਬੀ, ਪਰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਮਿਲ ਤਾਂ ਲਿਆ ਕਰ। ਹੋਰ ਕੀ ਲੈ ਜਾਣੈ ਏਸ ਜਹਾਨ ਤੋਂ।” ਜਾਗਰ ਨੇ ਹਉਕਾ ਭਰ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਚੰਗਾ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਮਰੀ ਹੋਈ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਿਹਾ।

“ਖਾਹ ਸਹੁ ਸਰਵਣ ਦੀ ਬਈ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਏਸੇ ਵੇਲੇ ਏਥੇ ਈ ਆ ਕੇ ਮਿਲੋਗੀ।”

“ਸਰਵਣ ਦੀ....।” ਇਕ ਪਲ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਧੱਕਾ ਜਿਹਾ ਵਜਿਆ।

“ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ ਧਰਮ ਰਿਹਾ ਭਾਬੀ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਉਗਲ ਨੀ ਲਾਉਂਦਾ ਪਰ ਮਿਲ ਤਾਂ ਲਿਆ ਕਰ।”

“ਚੰਗਾ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਕਾਹਲੀ ਪੈ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਖਾਹ ਫੇਰ ਸਹੁ, ਸਹੁ ਖਾਧੇ ਬਿਨਾਂ ਨੀ ਮੈਂ ਜਾਣ ਦੇਣਾ।”

“ਚੰਗਾ ਸਹੁ।”

“ਸਰਵਣ ਦੀ ਨਾ?”

“ਆਹੇ।”

ਨੇਰੇ ਵਿਚ ਇਕੱਲੀ, ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਲੇ ਰਾਹ ਵੱਲ ਤੱਕਦੀ, ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜੇ ਆਉਂਦੀ ਭਾਨੋ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ, ‘ਮੈਂ ਸਰਵਣ ਦੀ ਬੁਠੀ ਸਹੁ ਕਾਹਨੂੰ ਖਾਣੇ ਸੀ।’

7

ਦਿਨ ਦਾ ਛਿਪਾ।

ਉਤੋਂ ਘਟਾ ਟੋਪ ਹੋਇਆ ਬੱਦਲ।

ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਡਿੱਗਦੀ ਕਣੀ ਨਾਲ ਉੱਡੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੋ।

ਭਿੱਜੀ ਭਿੱਜੀ ਤੁਰੀ ਆਉਂਦੀ ਆਥਣ।

ਭਾਨੋ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਮੂਹਰੇ ਬੈਠੀ ਰੋਟੀਆਂ ਲਾਹ ਰਹੀ ਸੀ।

ਬਿੰਦੇ ਝੋਟੇ ਆਉਂਦੇ ਹਵਾ ਦੇ ਬੁੱਲੇ ਨਾਲ ਗਿੱਲੇ ਗੋਹਿਆਂ ਦੀ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਅੱਗ ਕਦੇ ਬਲ ਪੈਂਦੀ ਕਦੇ ਬੁਝ ਜਾਂਦੀ।

ਆਟਾ ਤਿੜਕਿਆ।

ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ‘ਕੋਈ ਪਰਾਹੁਣਾ ਆਉ।’

‘ਪਰ ਸਾਡੇ ਕੀਹਨੇ ਆਉਣੈ’ ਉਸ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਸੋਚ ਲਿਆ।

ਗੱਲ ਅਜੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਰਤਾਰੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਝੋਲਾ ਫੜੀ ਬਾਰ ਆ ਵੜੀ।

ਕਰਤਾਰੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਛਾਂਟਮਾਂ, ਕੱਦ ਨਰੈਣ ਵਾਂਗ ਹੀ ਮਧਰਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਚੰਗੀ ਰੋਣਕ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਰਜਦੇ ਖਾਂਦੇ ਘਰ ਦੀ ਨੂੰਹ ਧੀ ਹੋਵੇ। ਛੀਂਟ ਦੀ ਸਲਵਾਰ, ਚਿੱਟੀ ਲਿਲਣ ਦੀ ਕਮੀਜ਼ ਤੇ ਉਤੇ ਬੂਟੀਆਂ ਵਾਲੀ ਵੈਲ ਦੀ ਚੁੰਨੀ ਲਈ ਹੋਈ ਸੀ।

ਭਾਨੋ ਵੱਲ ਦੇਖ ਏ ਉਹ ਇਕ ਪਲ ਸ਼ਸ਼ੋਪੰਜ ਜਿਹੀ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹੀ।

ਜੁੱਤੀ ਕੋਲੇ ਕੋਲ ਲਾਹ, ਝੋਲਾ ਸੰਦੂਖ ਉਤੇ ਧਰ ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਕੁੜੇ ਸਾਊ ਤੂੰ ਕਿੱਥੋਂ ਐਂ ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਤੂੰ ਸਿਆਣ ਵਿਚ ਨੀ ਆਈ?”

“ਮੈਂ.....ਮੈਂ ਬੀਬੀ, ਭਾਨੋ ਆਂ”, ਭਾਨੋ ਨੇ ਕਰਤਾਰੀ ਦਾ ਨਰੈਣ ਨਾਲ ਮੜ੍ਹਗਾ ਮਿਲਦਾ ਦੇਖ ਕਿਹਾ, ਤੇ ਉਠ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ।

“ਜੀਉਂਦੀ ਵਸਦੀ ਰਹਿ। ਰੱਬ ਤੈਨੂੰ ਭਾਗ ਲਾਵੇ। ਬੁੱਢ ਸੁਹਾਗਣ ਹੋਵੇ। ਰੱਬ ਤੈਨੂੰ ਬੱਚਾ ਦੇਵੇ। ਨਰੈਣ ਰਾਜੀ ਐ?”

“ਹਾਂ, ਰਾਜੀ ਐ, ਕਈ ਵਾਰ ਤੇਰੀਆਂ ਬੀਬੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦੈ”, ਭਾਨੋ ਨੇ ਤੌੜੀ ਵਿਚੋਂ ਦੁੱਧ ਕੱਢ ਕੇ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਮਿੱਠਾ ਪਾ ਕੇ, ਛੱਨਾ ਕਰਤਾਰੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਲਿਆ ਧਰਿਆ।

“ਕੁੜੇ ਸਾਊ ਦੁੱਧ ਦੀ ਤਾਂ ਏਨੀ ਲੋੜ ਨੀ ਸੀ।” ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਕਰਤਾਰੀ ਨੇ ਛੱਨਾ ਆਪਣੇ ਝੋਨੇ ਦੇ ਲੜ ਉਤੇ ਧਰ ਲਿਆ ਤੇ ਘੁੱਟ ਘੁੱਟ ਕਰ ਕੇ ਪੀਣ ਲੱਗੀ।

“ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਯੂਪੀ ਕਾਹਦੇ ਬਗ ਗੇ ਭੈਣ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣੋਂ ਵੀ ਰਹਿਗੇ। ਨਰੈਣ ਕੋਹੜੀ ਏਡਾ ਘੋਲੀ ਐ, ਇਉਂ ਨੀ ਬਈ ਕਦੇ ਕਾਟ ਈ ਪਾ ਦੇ। ਹੁਣ ਵੀ ਕਦੋਂ ਦੀ ਤਕਾਉਂਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਘਰਾਂ ਦੇ ਖਲਜਗਣ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕਿਹੜਾ ਹੁੰਦੈ।”

“ਇਹ ਤਾਂ ਤੂੰ ਬਾਹਲਾ ਈ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਬੀਬੀ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਸਬਜ਼ੀ ਲਈ ਆਲੂ ਛਿੱਲਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਕੁੜੇ ਸਾਊ, ਬੀਬੇ ਆਪਣੀ ਬੀਬੀ ਮੰਗੀ ਐ ਗੁਆਰੇ, ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ

ਸੀ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਏਥੇ ਪਰਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਕੋਣ ਐ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਨੀ ਆਪਣੇ ਪੇਕੀ ਜਾ ਕੇ ਦੇ ਦੂ ਚਾਰ ਭੁਆਟਣੀਆਂ। ਉਹ ਆਪ ਤਾਂ ਆਖਦਾ ਸੀ ਲਾਟਮਾਜਰੇ ਈ ਚਲਦੇ ਆਂ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕੀ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਦੇ ਭਾਂਡੀ ਪੈਂਦੇ ਫਿਰਾਂਗੇ। ਚੰਗਾ ਮਾੜਾ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਦਾ ਘਰ ਈ ਚੰਗੇ।”

“ਜੀ ਸਦਕੇ ਬੀਬੀ। ਹੋਰ ਭੈਣ ਭਾਈ ਹੁੰਦੇ ਈ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਨੇ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਆਲੂਆਂ ਦੀ ਸਬਜ਼ੀ ਨੂੰ ਤੜਕਾ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਕੁੜੇ ਬਹੁ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਤੂੰ ਸਹੁਨਰੀ ਲਗਦੀ ਐਂ।” ਕਰਤਾਰੀ ਨੇ ਘਰ ਦੀ ਕਾਇਆ ਪਲਟੀ ਦੇਖਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹੀ।

“ਕਿਹੜੇ ਥਉਂ ਨੇ ਪੇਕੇ ਤੇਰੇ?”

“ਭੜੀ ਕੇ ਕੋਟਲੇ ਸੀ?” ਭਾਨੋ ਨੇ ਨਿਮੋਝੂਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਿਹਾ।

“ਚਲ ਕੋਈ ਨੀ ਬੰਦੇ ਦੇ ਕੀ ਵੱਸ ਐ, ਜਿਮੇਂ ਲਿਖਿਐ ਤਿਮੇਂ ਭੋਗਣੈ।”

ਕਰਤਾਰੀ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰਲੀ ਗੱਲ ਸਮਝਦਿਆਂ ਆਖਿਆ।

ਤੜਕਾ ਲਾ ਕੇ ਭਾਨੋ ਸ਼ੱਕਰ ਛਾਣਨ ਬੈਠ ਗਈ।

“ਕੁੜੇ ਬਹੁ ਮਿੱਠੇ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕੋਈ ਓਪਰੀ ਆਂ, ਤੂੰ ਰਹਿਣ ਦੇ।”

“ਲੈ ਬੀਬੀ, ਤੇਰੇ ਬਹਾਨੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਖਾ ਲਾਂ ਗੇ।”

“ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਕੋਈ ਝੰਗਾ ਚੁੰਨੀ ਈ ਲੈ ਆਉਂਦੀ।”

“ਲੈ ਬੀਬੀ, ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਦਈਦੇ ਕਿ ਲਈਦੇ।”

“ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਦਈਦਾ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਐ ਲੈਣ ਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਈ ਹੁੰਦੇ।”

“ਕੋਈ ਨਾ ਜੀਊਂਦੇ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਕੇ ਬਥੇਰੇ।” ਕਹਿੰਦੀ ਭਾਨੋ ਆਟਾ ਗੁੰਨ੍ਹਣ ਲੱਗ ਪਈ।

‘ਚਲੋ ਜਿਮੇਂ ਵੀ ਐ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਦਾ ਘਰ ਤਾਂ ਵਸਿਆ।’ ਕਰਤਾਰੀ ਨੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੋਚਿਆ।

ਭਾਨੋ ਤੋਂ ਕਰਤਾਰੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਚਾਅ ਕਿਹੜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

“ਲੈ ਅੱਜ ਤਾਂ ਕਰਤਾਰੀ ਆਈ ਬੈਠੀ ਐ, ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਾਂ।” ਆਥਣੇ ਬਾਰ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਨਰੈਣ ਬੋਲਿਆ।

“ਜੀਊਂਦਾ ਵਸਦਾ ਰਹਿ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਕਦੇ ਵੱਤੀ ਨੀ ਵਾਹੁੰਦਾ, ਹਾਰ ਕੇ ਆਪ ਈ ਆਈਦੇ।”

“ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਈ ਅਗਲਾ ਬੁੜ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ, ਨੇੜੇ ਨਾ ਤੇੜੇ ਜਾ ਰਹੀ ਭਈਆਂ ਦੇ ਦੇਸ ‘ਚ।”

“ਵੇ ਭਰਾ ਤਾਂ ਨਦੀਆਂ ਚੀਰ ਮਿਲਦੇ ਨੇ। ਹਾਅ ਖੜ੍ਹੀ ਐ ਯੂਪੀ।”

“ਕੋਈ ਨਾ ਬੀਬੀ ਹੁਣ ਆਮਾਗੇ ਅਸੀਂ।” ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਗੱਲ ਅਹੁੜਦੀ ਨਾ ਦੇਖ ਭਾਨੋ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਜਮ ਜਮ ਆਓ ਮੈਂ ਵੀ ਅਗਲੇ ਦੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਮਾਰਨ ਜੋਗੀ ਹੋਮਾਂ ਬਈ ਹੈਗੇ ਮੇਰੇ ਵੀ ਕੋਈ।”

“ਕਰਤਾਰੀ ਨੂੰ ਚਾਹ ਚੂਹ ਦਿੱਤੀ ਕਰ ਕੇ?” ਨਰੈਣ ਨੇ ਭਾਨੋ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਤੇਰਾ ਭਾਈਓ ਦੇਊਗਾ ਆ ਕੇ ਕਰ ਕੇ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਮਸ਼ਕਰੀ ਕੀਤੀ।

“ਘਰ ਦੀ ਮੁਖਤਿਆਰਨ ਤਾਂ ਤੂੰ ਐਂ। ਭਾਈ ਤਾਂ ਆਪ ਬਚਾਰਾ ਤੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਕੰਨੀ ਝਾਕਦਾ ਰਹਿੰਦੇ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਕਰਤਾਰੀ ਦੇ ਕੋਲ ਮੰਜੇ ਉਤੇ ਬੈਠਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਉਂ ਤਾਂ ਰਾਜੀ ਐਂ ਨਰੈਣ?”

“ਆਹੋ ਤੂੰ ਦੱਸ? ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਐ?”

“ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰ ਐ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਏਸ ਖ਼ਾਤਰ ਆਈ ਆਂ, ਵਿਆਹ ਐ ਬਈ ਬੀਬੇ ਦਾ। ਤੇਰੇ ਘਰ ਕਰਨੈ। ਅੱਜ ਸਵਾ ਮਹੀਨੈ। ਗੁਆਰੇ ਐ, ਫ਼ੌਜ ‘ਚ ਨੌਕਰ ਐ ਪਰਾਹੁਣਾ। ਉਂ ਘਰ ਵੀ ਚੰਗਾ। ਚਲਦਾ ਪੁਰਜਾ ਐ। ਹਰੀਏ ਨੇ ਕਰਾਇਐ ਸਾਕ।” ਕਰਤਾਰੀ ਨੇ ਇਕੋ ਸਾਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ।

“ਚੰਗਾ ਚੰਗਾ, ਤਾਂ ਤਾਂ ਫੇਰ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਲੱਭੂ ਮਿਲਣਗੇ ਖਾਣ ਨੂੰ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਮੂੰਹ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਬੀਬੇ ਦਾ ਬਾਪੂ ਤਾਂ ਦਸ ਕੁ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਆਊਗਾ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਤਿਆਰੀ ਕਰਵਾ ਲਾਂ। ਪਿੱਛੇ ਘਰ ਵੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ‘ਕੱਲਾ ਨੀ ਛੱਡਿਆ ਜਾਂਦਾ।”

ਇਹ ਸਵਾ ਮਹੀਨਾ ਭਾਨੋ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਅੱਖ ਦੇ ਫੇਰ ਵਿਚ ਲੰਘ ਗਿਆ।

ਕਦੇ ਪੀਹਣ ਛੰਡ। ਕਦੇ ਦਾਲਾਂ ਦਲ। ਕਦੇ ਪਾਂਡੂ ਫੇਰ। ਕਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਲਕੇ ਤੁਕੇ
ਨੂੰ ਜਾਹ। ਕਦੇ ਤਿਓਰ ਜੋੜ। ਕਦੇ ਚੁਰਾਂ ਪਟਵਾ। ਕਦੇ ਥਉਂ ਥਾਈਂ ਕੰਮ
ਸੰਭਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਰ ਖਰਕਣ ਦੀ ਕਿਹੜਾ ਵਿਹਲ ਸੀ।

ਕਰਤਾਰੀ ਹਰਤੇ ਕਰਤੇ ਆਖਦੀ “ਭਾਬੀ ਤੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਈਂ ਕੁਲ
ਜਾਣਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਹੋਣਾ ਸੀ ਕਿਤੇ ਏਨਾ ਕੰਮ।”

ਭਾਨੋ ਤਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਜਿਵੇਂ ਬੱਕਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ
ਸੋਦੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉੱਠ ਖੜੋਦੀ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕਦੇ ਆਹ ਕਰ, ਕਦੇ
ਔਹ ਕਰ। ਅੱਡੀ ਕਿਹੜਾ ਭੋਇ ਤੇ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਫੇਰ ਸਤਿਆਮਾਨ ਨੇ ਕਦੇ
ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਇਆ।

ਮੇਲ ਆ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਜੇਵ ਆਈ। ਫੇਰੇ ਹੋ ਗਏ। ਭਾਨੋ ਦੀ ਤਾਂ ਕੰਮ
ਧੰਦੇ ਵਿਚ ਸੁਰਤ ਭੁੱਲੀ ਪਈ ਸੀ। ਨਵਾਂ ਸੂਟ ਪਾਈ ਉਹ ਭੱਜੀ ਨੱਠੀ ਸਾਰੇ
ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਫਿਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸੁੱਖ ਸਾਂਦ ਨਾਲ ਕੁੜੀ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਈ। ਕਰਤਾਰੀ ਨੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ
ਵਧਾਈਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰ ਕੇ ਮੇਲਣਾਂ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਇਕ
ਜਾਣੀ ਨੇ ਮੱਲੇ ਮੱਲੀ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਨੱਚਣ ਲਾ ਦਿੱਤਾ।

ਬੱਕੀ ਟੁੱਟੀ ਭਾਨੋ ਵਿਚ ਖ਼ਬਰ ਨੀ ਕਿੱਥੋਂ ਲੋਹੜੇ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਆ ਗਿਆ।
ਉਸ ਨੇ ਨੱਚ ਨੱਚ ਧਰਤੀ ਪੱਟ 'ਤੀ। ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਜਾਣੀ ਉਸ ਦਾ
ਅੰਦਰ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਮੁੱਕਣ ਵਿਚ ਕਿਹੜਾ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ।

ਨੱਕੇ ਛੱਡੂਗੀ ਕਣਕ ਦੇ ਤੇਰੇ

ਰੱਖ ਲੈ ਕੁਆਰੀ ਬਾਬਲਾ

ਤੇਰੀ ਵੇ ਸਹੇੜ ਬਾਬਲਾ

ਸਾਥੋਂ ਹਾਏ ਨਿੰਦਿਆ ਨਾ ਜਾਵੇ

ਸਹੁਰਾ ਸਾਡਾ ਵਣਜ ਕਰੇ

ਟਿੱਡੀਆਂ ਦੀ ਹੇੜ ਲਿਆਇਆ, ਸ਼ਾਵਾ।

ਇਕ ਟਿੱਡੀ ਮਰ ਵੀ ਗਈ

ਨੌਂ ਸੌ ਘਾਟਾ ਪਾਇਆ, ਸ਼ਾਵਾ।

ਇਕ ਟਿੱਡੀ ਸੂ ਵੀ ਪਈ

ਜੀਹਨੇ ਮਰਦਾ ਟੱਬਰ ਬਚਾਇਆ, ਸ਼ਾਵਾ।

ਟਿੱਡੀਆਂ ਦਾ ਮੈਂ ਦੁੱਧ ਰਿੜਕਾਂ,

ਠਾਣੇਦਾਰ ਲੱਸੀ ਨੂੰ ਆਇਆ, ਸ਼ਾਵਾ।

ਰੱਬ ਨੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਕੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਬੱਸ ਲੋਹੜਾ ਮਾਰਦੀ ਸੀ।

“ਮੇਰੀ ਭਾਬੀ ਤਾਂ ਡੱਬੀ 'ਚ ਪਾ ਕੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਐ।” ਦੇਖ ਦੇਖ ਖੁਸ਼

ਹੁੰਦੀ ਕਰਤਾਰੀ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦਾ ਮੇਲ ਵੀ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਚਾਰ ਕੁ
ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ ਕਰਤਾਰੀ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਟੱਬਰ ਵੀ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ
ਗਿਆ।

“ਭਾਬੀ ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਰੂਰ ਆਇਓ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਮੇਰੀ ਸਹੁੇ ਲੱਗੇ”, ਤੁਰਨ
ਲੱਗੀ ਕਰਤਾਰੀ ਨੇ ਭਾਨੋ ਦੇ ਗੱਲ ਮਿਲਦਿਆਂ ਫੇਰ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ।

“ਆਹੋ ਬੀਬੀ ਹੋਰ ਸਾਡਾ ਜਾਣ ਆਉਣ ਨੂੰ ਥਉਂ ਈ ਕਿਹੜੈ।” ਭਾਨੋ
ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਹੱਥ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਨਰੈਣ ਲੜ ਤਾਂ ਨੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਤੇਰੇ ਨਾਲ? ਜੀ 'ਚੋਂ ਨੀ ਮਾੜਾ,
ਸੁਭਾ ਦਾ ਈ ਤੱਤਾ ਐ।” ਕਰਤਾਰੀ ਨੇ ਜਾਂਦੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਏਸ ਨਾਲ ਲੜ ਕੇ ਮੈਂ ਮਰਨੈਂ ਕੁੜ੍ਹੇ?” ਨਰੈਣ ਨੇ ਹੱਸਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਚੰਗਾ ਬੀਬੀ ਜੀਉਂਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਐਤਕੀਂ ਸੰਧਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਅਸੀਂ ਦੋਮੇ
ਆਮਾਂਗੇ।”

“ਜ਼ਰੂਰ ਆਇਓ ਕਦੇ ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਦਿਆਂ ਦੇ ਚਉ ਲਾਡ ਕਰਾਂ।”

“ਨਹੀਂ ਸੁੱਖ ਰੱਖੋ ਜ਼ਰੂਰ ਆਮਾਂਗੇ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਸੁਏ ਕੋਲੋਂ ਕਰਤਾਰੀ ਨੂੰ ਫੇਰ
ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਮੁੜਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਕਰਤਾਰੀ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੀ ਰਹੀ। ਨਰੈਣ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਨੂੰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੱਕ ਛੱਡਣ ਚਲਿਆ ਗਿਆ।

ਭਾਨੋ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਈ।

ਕਦੇ ਪੀਹਣ ਛੇਡ। ਕਦੇ ਦਾਲਾਂ ਦਲ। ਕਦੇ ਪਾਂਡੂ ਫੇਰ। ਕਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਲਕੇ ਭੁਕੇ
ਨੂੰ ਜਾਹ। ਕਦੇ ਤਿਓਰ ਜੋੜ। ਕਦੇ ਚੁਰਾਂ ਪਟਵਾ। ਕਦੇ ਥਉਂ ਥਾਈਂ ਕੰਮ
ਸੰਭਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਰ ਖਰਕਣ ਦੀ ਕਿਹੜਾ ਵਿਹਲ ਸੀ।

ਕਰਤਾਰੀ ਹਰਤੇ ਕਰਤੇ ਆਖਦੀ “ਭਾਬੀ ਤੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਈਂ ਭੁਲ
ਜਾਣਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਹੋਣਾ ਸੀ ਕਿਤੇ ਏਨਾ ਕੰਮ।”

ਭਾਨੋ ਤਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਜਿਵੇਂ ਬੱਕਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ
ਸੋਦੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹਦੀ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕਦੇ ਆਹ ਕਰ, ਕਦੇ
ਔਹ ਕਰ। ਅੱਡੀ ਕਿਹੜਾ ਭੋਇ ਤੇ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਫੇਰ ਸਤਿਆਮਾਨ ਨੇ ਕਦੇ
ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਇਆ।

ਮੇਲ ਆ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਜੰਵ ਆਈ। ਫੇਰੋ ਹੋ ਗਏ। ਭਾਨੋ ਦੀ ਤਾਂ ਕੰਮ
ਧੰਦੇ ਵਿਚ ਸੁਰਤ ਭੁੱਲੀ ਪਈ ਸੀ। ਨਵਾਂ ਸੂਟ ਪਾਈ ਉਹ ਭੱਜੀ ਨੱਠੀ ਸਾਰੇ
ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਫਿਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸੁੱਖ ਸਾਂਦ ਨਾਲ ਕੁੜੀ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਈ। ਕਰਤਾਰੀ ਨੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ
ਵਧਾਈਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰ ਕੇ ਮੇਲਣਾਂ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਇਕ
ਜਣੀ ਨੇ ਮੱਲੇ ਮੱਲੀ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਨੱਚਣ ਲਾ ਦਿੱਤਾ।

ਬੱਕੀ ਟੁੱਟੀ ਭਾਨੋ ਵਿਚ ਖਬਰ ਨੀ ਕਿੱਥੋਂ ਲੋਹੜੇ ਦਾ ਜੋਰ ਆ ਗਿਆ।
ਉਸ ਨੇ ਨੱਚ ਨੱਚ ਧਰਤੀ ਪੱਟ 'ਤੀ। ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਜਾਣੀ ਉਸ ਦਾ
ਅੰਦਰ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਮੁੱਕਣ ਵਿਚ ਕਿਹੜਾ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ।

ਨੱਕੇ ਛੱਡੂਗੀ ਕਣਕ ਦੇ ਤੇਰੇ

ਰੱਖ ਲੈ ਕੁਆਰੀ ਬਾਬਲਾ

ਤੇਰੀ ਵੇ ਸਹੇੜ ਬਾਬਲਾ

ਸਾਥੋਂ ਹਾਏ ਨਿੰਦਿਆ ਨਾ ਜਾਵੇ

ਸਹੁਰਾ ਸਾਡਾ ਵਣਜ ਕਰੇ

ਟਿੱਡੀਆਂ ਦੀ ਹੇੜੁ ਲਿਆਇਆ, ਸ਼ਾਵਾ।

ਇਕ ਟਿੱਡੀ ਮਰ ਵੀ ਗਈ

ਨੌਂ ਸੌ ਘਾਟਾ ਪਾਇਆ, ਸ਼ਾਵਾ।

ਇਕ ਟਿੱਡੀ ਸੂ ਵੀ ਪਈ

ਜੀਹਨੇ ਮਰਦਾ ਟੱਬਰ ਬਚਾਇਆ, ਸ਼ਾਵਾ।

ਟਿੱਡੀਆਂ ਦਾ ਮੈਂ ਦੁੱਧ ਰਿੜਕਾਂ,

ਠਾਣੇਦਾਰ ਲੱਸੀ ਨੂੰ ਆਇਆ, ਸ਼ਾਵਾ।

ਰੱਬ ਨੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਕੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਬੱਸ ਲੋਹੜਾ ਮਾਰਦੀ ਸੀ।

“ਮੇਰੀ ਭਾਬੀ ਤਾਂ ਡੱਬੀ 'ਚ ਪਾ ਕੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਐ।” ਦੇਖ ਦੇਖ ਖੁਸ਼
ਹੁੰਦੀ ਕਰਤਾਰੀ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦਾ ਮੇਲ ਵੀ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਚਾਰ ਕੁ
ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ ਕਰਤਾਰੀ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਟੱਬਰ ਵੀ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ
ਗਿਆ।

“ਭਾਬੀ ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਰੂਰ ਆਇਓ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਮੇਰੀ ਸਹੁੰ ਲੱਗੇ”, ਤੁਰਨ
ਲੱਗੀ ਕਰਤਾਰੀ ਨੇ ਭਾਨੋ ਦੇ ਗੱਲ ਮਿਲਦਿਆਂ ਫੇਰ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ।

“ਆਹੋ ਬੀਬੀ ਹੋਰ ਸਾਡਾ ਜਾਣ ਆਉਣ ਨੂੰ ਥਉਂ ਈ ਕਿਹੜੇ।” ਭਾਨੋ
ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਹੱਥ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਨਰੈਣ ਲੜ ਤਾਂ ਨੀ ਪੈਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਤੇਰੇ ਨਾਲ? ਜੀ 'ਚੋਂ ਨੀ ਮਾੜਾ,
ਸੁਭਾ ਦਾ ਈ ਤੱਤਾ ਐ।” ਕਰਤਾਰੀ ਨੇ ਜਾਂਦੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਏਸ ਨਾਲ ਲੜ ਕੇ ਮੈਂ ਮਰਨੋਂ ਕੁੜ੍ਹੇ?” ਨਰੈਣ ਨੇ ਹੱਸਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਚੰਗਾ ਬੀਬੀ ਜੀਉਂਦੇ ਰਹੋ ਤਾਂ ਐਤਕੀਂ ਸੰਧਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਅਸੀਂ ਦੋਮੇ
ਆਮਾਂਗੇ।”

“ਜ਼ਰੂਰ ਆਇਓ ਕਦੇ ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਦਿਆਂ ਦੇ ਚਉ ਲਾਡ ਕਰਾਂ।”

“ਨਹੀਂ ਸੁੱਖ ਰੱਖੋ ਜ਼ਰੂਰ ਆਮਾਂਗੇ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਸੂਏ ਕੋਲੋਂ ਕਰਤਾਰੀ ਨੂੰ ਫੇਰ
ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਮੁੜਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਕਰਤਾਰੀ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੀ ਰਹੀ। ਨਰੈਣ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਨੂੰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੱਕ ਛੱਡਣ ਚਲਿਆ ਗਿਆ।

ਭਾਨੋ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਈ।

ਕਰਤਾਰੀ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਤੋਰ ਕੇ ਆ ਕੇ ਭਾਨੋ ਦਾ ਘਰ ਵੜਨ ਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਚਿੱਤ ਕਰੇ। ਭਾਂ ਭਾਂ ਕਰਦਾ ਘਰ ਜਾਣੀ ਖਾਣ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ।

ਉਹ ਸੰਤੀ ਵੱਲ ਅਹੁਲੀ।

“ਤੁਰ ਗੀ ਕਰਤਾਰੀ?” ਸੰਤੀ ਨੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਪੀਹੜੀ ਦਿੰਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਆਹੋ ਆਖਰ ਜਾਣਾ ਈ ਸੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ।”

“ਉਂ ਆਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੀ ਆਖਣੈ, ਪਰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ੋ ਭਾਨੋ ਤੇਰੀ ਜੰਮਣ ਵਾਲੀ ਦੇ। ਏਡੇ ਵੱਡੇ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਦੂ ਨੀ ਨਿਕਲਣ ਦਿੱਤੀ ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਓਂ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਏਨ੍ਹਾਂ ਅਮਲੀਆਂ ਦੇ ਟੱਬਰ ਤੋਂ ਕੀ ਸੁਆਹ ਲੁੱਟਣੀ ਸੀ।”

“ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਬੇਬੇ ਸਭ ਦਾ ਰੱਬ ਹੁੰਦੇ, ਆਪਾਂ ਕੀ ਕਰਨ ਜੋਗੇ ਆਂ।”

“ਮਖਾਂ ਕੁੜੇ ਰੱਬ ਵੀ ਤਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਥਾਣੀ ਈ ਕਰਦੇ, ਹੋਰ ਓਸ ਦੇ ਕਿਹੜਾ ਹਲ ਚਲਦੇ ਨੇ।”

“ਉਂ ਬੇਬੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਕੁਸ਼ ਨੀ, ਬਿੰਦ 'ਚ ਪਰਾਈਆਂ ਹੋ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ।”

“ਸੋਸਾਰ ਦੀ ਇਹੋ ਗੀਤ ਐ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੀ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਐ।”

“ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਤੁਰਨ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪੀ, ਆਖਦੇ ਨੇ ਸਰਵਣ ਵੀ ਰੋ ਪਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਹੁਣ ਥਾਈਂ ਛੇੜਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ।”

“ਤੂੰ ਕਾਹਤੋਂ ਹਰਤੇ ਕਰਤੇ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਐਂ ਉਸ ਨੂੰ। ਮਰ ਗਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਕੋਹੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆ ਕੇ ਸਾਰ ਈ ਨਾ ਲੈਣੀ ਹੋਈ ਕਦੇ।”

“ਉਂ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਗੱਲ ਸਿਆਣੀ ਐ ਬੇਬੇ, ਪਰ ਜਾਣੀ ਚੰਦਰਾ ਭੁੱਲਦਾ ਜਾ ਨੀ।”

“ਐਤਕੀ ਪੰਚਮੀ 'ਤੇ ਪਟਿਆਲੇ ਚੱਲਾਂਗੇ ਮੇਲੇ, ਓਥੇ ਆਖਦੇ ਨੇ ਪੰਜ ਪੰਚਮੀਆਂ ਕੋਈ ਨਾਵੇ, ਸੁੱਖ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਐ।”

“ਆਪਾਂ ਨੇ ਕੀ ਸੁੱਖ ਸੁੱਖਣੀ ਐ ਬੇਬੇ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਦਾਣੇ ਭਨੌਣ ਲਈ

ਛੱਲੀਆਂ ਭੋਰ ਰਹੀ ਸੰਤੀ ਦੇ ਗੋਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਛੱਲੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਦੋ ਟੁੱਕ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਕਿਉਂ ਕੁੜੇ, ਆਪਾਂ ਸੁਖ ਕੇ ਆਮਾਂਗੇ ਬਈ ਅਗਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਈਏ ਇਕ ਬੂਜਾ ਤੇਰੀ ਗੋਦੀ ਹੋਵੇ। ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੁੜੇ ਕਿਸੇ ਦਾਈ ਦੂਈ ਨੂੰ ਤਾਂ ਦਖੋਣਾ ਸੀ।”

“ਕੀ ਲੈਣੈ ਬੇਬੇ ਏਨ੍ਹਾਂ ਕਜੀਆਂ ਤੋਂ।”

“ਮਖਾਂ ਨਹੀਂ ਕੁੜੇ, ਭਾਨੋ ਜੜ ਮੁਨਿਆਦ ਬਿਨਾਂ ਤਾਂ ਤੀਮੀ ਜਿਹੇ ਜੀ ਜੱਗ ਤੇ ਆਈ ਜਿਹੇ ਜੀ ਨਾ ਆਈ। ਕੀ ਮੁੱਲ ਐ ਓਸ ਦਾ।”

“ਆਪਣਾ ਜੱਗ ਤੇ ਆਉਣਾ ਤਾਂ ਸਸਤੇ ਭਾ ਈ ਗਿਆ ਬੇਬੇ।”

“ਕਿਸਮਤ ਐ ਆਪੋ ਆਪਣੀ। ਜੇ ਬੀਜਿਆ ਸੋਈ ਵੱਢਣੈ। ਅਖ਼ੀਰ ਮਾਂ ਨੇ ਜਾਏ ਪੰਜ ਪੁੱਤ ਕਰਮ ਨੇ ਦਿੱਤੇ ਵੰਡ।”

“ਜੇ ਜਾ ਵੱਢਾ ਰੱਬ ਕਿਤੇ ਟੱਕਰ ਜੇ ਉਂ ਓਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਾਂ ਤਾਂ ਸਹੀ ਬਈ ਏਡਾ ਕੀ ਮੈਂ ਭੁੰਨ ਕੇ ਬੀਜਿਐ।”

“ਰੱਬ ਕਾਹਨੂੰ ਟਕਰਦੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ। ਆਪ ਦਾ ਭੇਤ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਈ ਨੀ। ਸਾਰੇ ਜੀ ਸੰਸੇ ਨੇ ਜਿਮੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰੀ ਚੱਲੇ।”

“ਭਾਨੋ ਵੇਹਲੀ ਐਂ? ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਤਾਂ ਫੋਲੀਂ ਜਰਾ ਕੋਈ ਜੂ ਜਾਂ ਈ ਨਾ ਹੋਵੇ ਖਾਜ ਜੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।” ਬਚਨੀ ਨੇ ਗਿੱਲੇ ਵਾਲੀਂ ਭਾਨੋ ਦੇ ਅੱਗੇ ਬੈਠਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਨੇ ਅੱਧੀ ਭੋਰੀ ਹੋਈ ਛੱਲੀ ਗੋਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਹੱਥ ਝਾੜ ਕੇ ਬਚਨੀ ਦਾ ਸਿਰ ਫਰੋਲਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਸੰਤੀ ਘੁਟੀ ਵੱਟੀ ਜਿਹੀ ਬੈਠੀ ਛੱਲੀਆਂ ਭੋਰਦੀ ਰਹੀ।

“ਕੁਸ਼ ਨੀ ਤੇਰੇ ਸਿਰ 'ਚ ਤਾਂ।” ਸਾਰਾ ਸਿਰ ਫਰੋਲ ਕੇ ਭਾਨੋ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਅੱਛਾ! ਚਲ ਜੀਉਂਦੀ ਰਹਿ ਭਰਮ ਜਿਹਾ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।” ਕਹਿੰਦੀ ਬਚਨੀ ਸੰਤੀ ਵੱਲ ਝਾਕ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਈ।

“ਕਾਹਨੂੰ ਫੋਲਣਾ ਸੀ ਤੂੰ ਸਿਰ।” ਬਚਨੀ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਸੰਤੀ ਨੇ ਤਿਉੜੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਕਿਹਾ।

“ਲੈ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਬੇਬੇ।”

“ਤੇਨੂੰ ਨੀ ਪਤਾ ਇਹ ਤਾਂ ਸਿਆਣਿਆਂ ਤੋਂ ਤਾਗੇ ਤਵੀਤ ਕਰੋਂਦੀ

ਫਿਰਦੀ ਐ। ਪਿੱਛੇ ਜੇ ਸਤਮਾਹਾਂ ਮੁੰਡਾ ਹੋ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ ਨਾ।”

“ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨੀ ਹੋ ਚੱਲਿਆ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਥੰਧੇ ਹੱਥ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਘਸਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਕਾਹਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਵੇ ਕੁਝ, ਤੈਂ ਤਾਂ ਜੱਗ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਅਜੇ ਦੇਖਿਆ ਈ ਕੀ ਐ।”

“ਬੇਰਾ ਕੁਝ ਦੇਖ ਲਿਆ ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਾਣੀ ਰੱਬ ਚੱਕ ਲੇ।”

“ਲੈ ਸੁਣ ਲੈ ਅਖੇ ਕੌਹ ਨਾ ਚੱਲੀ ਬਾਬਾ ਤਿਹਾਈ।”

“ਧਰਮ ਨਾਲ ਬੇਬੇ ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਉਂ ਲੱਗਦੇ ਜਿਹੇਂ ਸਾਰੇ ਈ ਕੋਹ ਲੰਘ ਆਈ ਹਾਂ ਬਸ ਇਕ ਔਧਾ ਈ ਕੋਹ ਰਹਿੰਦੇ।”

“ਕਦੇ ਕਦੇ ਉਈਂ ਚਿੱਤ ਓਦਰ ਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦੇ ਕੋਈ ਨੀ। ਤੂੰ ਵੀ ਸੱਚੀ ਐਂ ਇਕਵਾਸੀ ਤਾਂ ਰੋਟੀ ਵੀ ਜਲ ਜਾਂਦੀ ਐ।”

“ਡੋਗਰ ਜੀਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਬਾਪੂ ਜਾਣੀ ਸਾਮਰਤੱਖ ਅੱਖਾਂ ਮੂਹਰੇ ਆ ਖੜ੍ਹਦੇ, ਜਿਹੇਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ ਨਿੱਜੜੀਏ ਤੂੰ ਵੀ ਧੋਖਾ ਦੇ ਗੀ। ਖਬਰ ਨੀ ਕਿਮੇਂ ਠੇਡੇ ਖਾਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੋਊ।”

“ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਭੋਗਣੀਆਂ ਨੇ। ਓਸ ਦੀ ਕਿਸਮਤ 'ਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਾਂ ਦਾ ਸੁਖ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੀ ਅਖਤਿਆਰ ਐ।”

“ਕੋਲ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਦੁਖ ਦੇ ਸੁਖ ਦੇ ਪਾਣੀ ਤਾਂ ਫੜਾਉਂਦੀ ਸੀ ਹੁਣ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਮਰੇ ਦੀ ਵੀ ਖਬਰ ਨੀ ਕਰਨੀ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਨਾ ਮੇਰੀ ਸਾਊ ਏਨਾ ਨੀ ਓਦਰੀ ਦਾ ਮੈਂ ਆਖ ਦੂਂਗੀ ਜੇਨੂੰ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਬਈ ਕਿਤੇ ਜਾਂਦਾ ਆਉਂਦਾ ਪਤਾ ਸਤਾ ਲੈਂਦਾ ਆਵੇ।”

“ਕਾਹਨੂੰ ਬੇਬੇ। ਮੁੜ ਕੇ ਘਾਉ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਉਚੇੜਨੇ ਨੇ। ਓਸ ਖਾਤਰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮਰ ਮੁੱਕ ਗੀ ਆਂ।”

“ਭਾਨੋ ਤੂੰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵਾਂਗੂੰ ਕਿਸੇ ਤੱਤੇ ਥਉਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਲਈ ਹੋਈ ਐ।”

“ਪ੍ਰਾਲੰਭਦ ਐ ਬੇਬੇ ਆਪ ਆਪਣੀ।”

“ਆਹੋ ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਈ ਗੱਲ ਮੁਕਦੀ ਐਂ। ਉਂ ਜੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਬਨੌਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਬਨੌਣ ਵਿਚ ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨੀ ਰੱਖੀ। ਕਾਮੀ ਏਡੀ ਬਈ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਈ ਲਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਨੀ ਐਂ। ਅਕਲ ਸ਼ੁਰੂਰ ਦੇਣ ਲੱਗੇ ਨੇ ਕੋਈ

ਰੋਥਾ ਨੀ ਰੱਖੀ। ਬਸ ਚੱਜ ਦੇ ਲੇਖ ਲਿਖਣੇ ਈ ਭੁੱਲ ਗਿਆ।”

“ਅਨਪੜ੍ਹ ਸੀ ਨਾ ਜਿਹੋ ਜੇ ਮਰਜੀ ਲਿਖੀਂ ਗਿਆ। ਪੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਓਸ ਵੇਲੇ ਅੱਖਰ ਉਠਾਲ ਕੇ ਗੱਲ ਸਾਫਾ ਨਾ ਪਾ ਲੈਂਦੀ ਓਸ ਦੇ ਬਈ ਮੈਂ ਕੀ ਤੇਰੀ ਚੁਗੀ ਮਿੱਧੀ ਐ।”

“ਭਾਨੋ ਜੇ ਬੁਰਾ ਨਾ ਮਨਾਏ ਤਾਂ ਇੱਕ ਗੱਲ ਆਖਾਂ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਦੀ ਸੁਣੀ ਐ ਜਾਣੀ ਢਿੱਡ ਰਿੱਝੀ ਜਾਂਦੇ। ਸੋਚਿਆ ਸੀ, ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰੂੰਗੀ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਤਾਂ ਜਾਣੀ ਰਿਹਾ ਨੀ ਜਾਂਦਾ।” ਸੰਤੀ ਨੇ ਗੁੱਲ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਮੂਹਰੇ ਸੁਟਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਉਤਾਵਲੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਉਸ ਵੱਲ ਤੱਕਣ ਲੱਗੀ।

“ਬੀਬੇ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਹਰੀਆ ਮਾਰਿਆ ਆਇਆ ਸੀ ਨਾ। ਕਰਤਾਰੀ ਦੇ ਪਹਾਹੁਣੇ ਦਾ ਭਾਈ। ਓਸ ਦੀ ਇਕ ਸਾਲੀ ਐ। ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਲਜਾਂਦਾ ਨੀ ਕਈ ਸਾਲ ਹੋਏ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੁਣ ਅਗਲਿਆਂ 'ਚ ਈ ਨੁਕਸ ਕੱਢਦੇ ਨੇ, ਪਰ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਚੰਗੀ ਨੀ ਸੁਣੀਂਦੀ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਸੱਤਮੇਂ ਮਹੀਨੇ ਮਗਰੋਂ ਸਾਬਤ ਸਬੂਤ ਮੁੰਡਾ ਜੰਮ ਪਿਆ ਸੀ। ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਛੱਡਦੇ ਨੇ, ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾ ਲਿਆ। ਮੁੰਡਾ ਮਰ ਗਿਆ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਹੋ ਕੇ, ਪਰ ਅਗਲਿਆਂ ਨੇ ਮੁੜ ਵੱਤੀ ਨੀ ਵਾਹੀ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦੱਸਾਂ ਭਾਨੋ ਹਰੀਆ ਮਾਰਿਆ, ਬਹਿਜੇ ਓਸ ਦੀ ਬੇੜੀ, ਤੇਰਾ ਜੇਠ ਦੱਸਦਾ ਸੀ ਨਰੈਣ ਨਾਲ ਗੰਢ ਤੁੱਪ ਜੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਅਖੇ ਭਾਨੋ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਹੁਣ ਬਾਈਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਦੇ ਸਾਲ ਹੋ ਗੇ ਘਰ ਵਸਦੀ ਨੂੰ। ਛੀ ਸੌ 'ਚ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਕਰ ਗਿਐ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਲੱਗਦਾ ਤੇਰਾ ਭਰਿਆ ਭਕੁੰਨਿਆਂ ਘਰ ਦੇਖ ਕੇ ਓਸ ਚੰਦਰੇ ਦੀ ਨੀਤ ਫਿੱਟ ਗੀ। ਨਰੈਣ ਦੇ ਤਾਂ ਵਟਾਈ ਵਾਲੇ ਦਸ ਮਣ ਦਾਣੇ ਨੀ ਸੀ ਪੱਲੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਹੁਣ ਤੂੰ ਆਪ ਸੁਰਤ ਰਖਦੀ ਐਂ ਤਾਂ ਸੁਖ ਨਾਲ ਛੱਤ ਬਾਈਂ ਦਾਣਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੋਰੀਆਂ ਹੀ ਬੋਰੀਆਂ ਚਿਣੀਆਂ ਪਈਆਂ ਨੇ। ਨਾਲੇ ਉਂ ਵੀ ਤਾਂ ਨਰੈਣ ਬੰਦਾ ਬਣਾ 'ਤਾ ਤੂੰ ਆ ਕੇ ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਅੱਖ ਈ ਨੀ ਸੀ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ।”

ਭਾਨੋ ਡੋਰ ਡੋਰ ਹੋਈ ਸੰਤੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵੱਲ ਤੱਕਦੀ ਰਹੀ।

ਫੇਰ ਜਿਵੇਂ ਕੁੱਝ ਚੇਤੇ ਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਉਹ ਇਕ ਦਮ ਹੀ ਉੱਠ ਕੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ।

“ਭਾਨੋ ਮੇਰਾ ਨਉਂ ਨਾ ਲਈਂ ਹਾੜੇ ਮੇਰੀ ਧੀ ਐਮੀ ਹੋਰ ਨਰੈਣ ਮੇਰੇ ਝਾਟੇ

ਨੂੰ ਚਿਬੜ੍ਹਗਾ ਨਾਲੇ ਤੇਰਾ ਜੇਠ ਕਜੀਆ ਕਰੂਗਾ ਬਈ ਗੱਲ ਗਹਾਂ ਕਰ 'ਤੇ।
ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਤਾਂ ਜਾਣੀ ਰਿਹਾ ਨੀ ਗਿਆ।”

ਭਾਨੋ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਈ।

“ਭਾਨੋ ਤੈਨੂੰ ਸਹੁੰ ਲੱਗੇ ਜੇ ਗੱਲ ਕਰੇਂ।” ਸੰਤੀ ਨੇ ਪਿਛੋਂ ਫੇਰ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ।

ਭਾਨੋ ਨੇ ਬਾਰ ਨਾਲੋਂ ਜਿੰਦਗਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਘਗਰਾ ਲਾਹਿਆ।
ਘੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਲੱਗੀ। ਘੜਾ ਤਾਂ ਖਾਲੀ ਪਿਆ ਸੀ।

9

ਹੋਰਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਰਗਾ ਹੀ ਦਿਨ।

ਪਹੁ ਛੁੱਟੀ।

ਦੁੱਧਾਂ ਪੁੱਤਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜਾਗੀਆਂ।

ਸੋਘਿਆਂ ਵਿਚ ਦੀ ਧੁੰਏਂ ਨਿਕਲਣ ਲੱਗੇ।

ਮਧਾਣੀਆਂ ਖੜਕੀਆਂ।

ਦੋ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਮੈਸ ਰਿਹੀ ਤਾਂ ਨਰੈਣ ਦੀ ਅੱਖ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈ।

ਉਸ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਨਾ ਦੀਵਾ ਡੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਨਾ ਚਾਹ ਧਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਮਹਿ ਦੀ ਧਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੱਢੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਰਿੰਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਭਾਨੋ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਕਦੇ ਇਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ।

‘ਬੱਕ ਗੀ ਵਿਆਹ ’ਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀ।’ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਆਇਆ।

“ਭਾਨੋ ਉੱਠ, ਦਿਨ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ।” ਉਸ ਨੇ ਭਾਨੋ ਦੀ ਬਾਂਹ ਹਲੂਣ ਕੇ ਆਖਿਆ।

ਭਾਨੋ ਹੜ ਬੜਾ ਕੇ ਉੱਠ ਬੈਠੀ। ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਉਸ ਨੇ ਦੀਵਾ ਡੰਗਿਆ। ਅੱਗ ਬਾਲ ਕੇ ਚਾਹ ਧਰੀ। ਦੁੱਧ ਪਰੁੰਨਿਆਂ।

ਚਾਰ ਕੁ ਗੋੜੇ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਅੱਜ ਜੀ ਤੂੰ ਨੀ ਰਿੜਕ ਲੱਗਾ ਦੁੱਧ, ਮੇਰੀਆਂ ਤਾਂ ਬਾਹਾਂ ਜਾਣੀ ਕੰਮ ਜਾ ਨੀ ਕਰਦੀਆਂ।”

66 / ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ

“ਬਾਹਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਦੋਸ਼ ਐ, ਬੋੜਾ ਟੁੱਟ ਟੁੱਟ ਮਰੀ ਐਂ ਵਿਆਹ ’ਚ। ਏਡਾ ਕੀ ਕਿਸੇ ਸਹੁਰੇ ਤੋਂ ਅਨਾਮ ਲੈਣਾ ਸੀ। ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਚਾਹ ਕਰਦੇ। ਅਮਲ ਦਾ ਭੋਰਾ ਲੈ ਕੇ ਮੈਂ ਦੇ ਦਿੰਨਾ ਚਾਹ ਗੋੜੇ।”

ਭਾਨੋ ਉੱਠ ਕੇ ਧਾਰ ਕੱਢਣ ਜਾ ਲੱਗੀ। ਮੱਝ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਬੂਥੀ ਭਾਨੋ ਵੱਲ ਮੋੜੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਾਂਗ ਮੱਝ ਦੇ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਇਕ ਦੇ ਧਾਰਾਂ ਮਾਰਨ ਦਾ ਅੱਜ ਖਬਰੇ ਚੇਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ, ਉਹ ਚੁੱਪ ਕੀਤੀ ਧਾਰ ਕੱਢਦੀ ਰਹੀ। ਹਾਰ ਕੇ ਮੱਝ ਨੇ ਲੱਤ ਜਿਹੀ ਮਾਰੀ। ਸਾਰੀ ਬਾਲਟੀ ਮੁਧ ਗਈ। ਭਾਨੋ ਭੇਵੱਤਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋਈ।

“ਫੁੱਟੇ ਹੋਏ ਨੇ ਤੇਰੇ ਦੀਦੇ ਸਾਰਾ ਦੁੱਧ ਭੁਲ੍ਹਾ ਤਾ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਮੰਜੇ ਤੋਂ ਉਠਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਗੁਨਾਹਗਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਮੂਹਰੇ ਆ ਬੈਠੀ ਤੇ ਪਤੀਲੀ ਵਿਚ ਚਾਹ ਤੇ ਗੁੜ ਪਾਇਆ।

ਨਰੈਣ ਨੇ ਮੋਗਰੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਪੰਜ ਸੱਤ ਖਾਸੀਆਂ ਕਰਾਰੀਆਂ, ਮੱਝ ਦੀਆਂ ਟੰਗਾਂ ਉਤੇ ਲਾਈਆਂ।

ਭਾਨੋ ਵਿਚ, ਉੱਠ ਕੇ ਹਟਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਜਿਵੇਂ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਉਸ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚਾਹ ਵੀ ਮਾਰੂ ਹੀ ਪੀਤੀ।

ਭਾਨੋ ਨੇ ਖਿੰਡਦੇ ਹੱਡਾਂ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਧੰਦਾ ਮੁਕਾਇਆ।

ਫੇਰ ਉਹ ਨਰੈਣ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਸੰਦੂਕ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਸੰਦੂਕ ਵਿਚ ਦੋ ਖੱਦਰ ਦੀਆਂ ਫੁਲਕਾਰੀਆਂ ਸਨ। ਇਕ ਨੀਲੇ-ਚਿੱਟੇ ਡੱਬਿਆਂ ਦੀ ਦਰੀ ਸੀ। ਦੋ ਕੁ ਕੁੜਤੀਆਂ, ਝੋਨੇ ਪਏ ਸਨ। ਇਕ ਸੂਫ ਦਾ ਅਧੋਰਾਣਾ ਜਿਹਾ ਘੱਗਰਾ ਸੀ। ਚਾਰ ਕੁ ਘਰ ਬੁਣੇ ਫਿੱਟ ਚੁੱਕੇ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਨਾਲੇ ਸਨ। ਇਕ ਬੋਹੀਆ ਸੀ। ਬੋਹੀਏ ਵਿਚ ਇਕ ਛੀਂਟ ਦੀ ਲੀਰ ਦੇ ਲੜ ਇਕ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਤਵੀਤ ਸੀ। ਇਕ ਸਿੱਪੀ ਸੀ। ਇਕ ਕਾਲਾ ਮਣਕਾ ਸੀ। ਇਕ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਨਹੁੰਦਰ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਜੁਆਕ ਦੇ ਗਲ ਪਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖੀਆਂ ਹੋਣ।

ਭਾਨੋ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸੰਦੂਕ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੰਵਾਰ ਸੰਵਾਰ ਕੇ ਦੇਖਦੀ ਰਹੀ। ਫੇਰ ਜਿਵੇਂ ਕੱਢੀਆਂ ਸਨ ਓਵੇਂ ਮੋੜ ਕੇ ਸੰਦੂਕ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਸੰਦੂਕ ਨੂੰ ਮੁੜ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੰਦਰਾ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੁੱਜੀ ਕੋਠੀ ਵਿਚ

67 / ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ

ਹੀ ਕੁੱਜੇ ਵਿਚ ਧਰ ਦਿੱਤੀ ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਦੋ ਹੋਰ ਵੀ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਭੁੱਜੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ।

“ਲਈ ਲੋ ਕੋਈ ਤੱਕਲਾ, ਸੂਆ, ਸੂਈ, ਝਰਨੀ, ਛਾਨਣਾ, ਚਿਮਟਾ, ਖੁਰਚਣਾ।” ਬਾਹਰ ਬੀਹੀ ਵਿਚ ਗੱਡੀਆਂ-ਵਾਲੀ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ।

“ਆ ਜਾ ਕੁਝੇ ਏਧਰ ਆ ਜਾ।” ਭਾਨੋ ਦੇ ਦਰ ਵੜਦੀ ਸੰਤੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਕ ਮਾਰੀ।

“ਭਾਨੋ ਘਰ ਈ ਐਂ?” ਕਹਿੰਦੀ ਸੰਤੀ ਉਸ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਜਾ ਖੜ੍ਹੀ।

“ਆਹੋ ਬੇਬੇ ਆ ਜਾ”, ਭਾਨੋ ਨੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਕੇ ਸੰਤੀ ਲਈ ਮੰਜਾ ਡਾਹੁੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਪੰਜਣੀਆਂ ਤੱਕ ਦੀ ਕਾਲੀ ਘੱਗਰੀ ਪਾਈ, ਪੈਰੋਂ ਨੰਗੀ, ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਗਿਟਕੜਿਆਂ ਵਾਲੀ, ਉਤੇ ਠੋਕੀ ਹੋਈ ਚੁੰਨੀ ਲਈ ਗੱਡੀਆਂ ਵਾਲੀ ਸਿਰ ਉਤੇ ਗੰਢ ਚੁੱਕੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਇਕ ਚਿਮਟਾ, ਖੁਰਚਣਾ ਫੜੀ ਅੰਦਰ ਆ ਵੜੀ।

“ਕਿਸੇ ਦਿੱਤੇ ਖੁਰਚਣਾ?” ਸੰਤੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਦੋ ਸੋਰ ਦਾਣਿਆਂ ਕੀ ਹੋਰ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਮਣ ਪੋਣ ਲੈਣੇ ਲੰਬੜਦਾਰਨੀ।” ਗੱਡੀਆਂ-ਵਾਲੀ ਨੇ ਗੰਢ ਲਾਹ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਧਰਦਿਆਂ ਭੁੱਜੇ ਬੈਠ ਕੇ ਖੁਰਚਣਾ ਸੰਤੀ ਨੂੰ ਫੜਾਇਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਦੋ ਸੋਰ ਨਾ ਪੰਜ ਸੋਰ, ਤੇਰੇ ਭਾ ਦੀ ਲੁੱਟ ਪਈ ਐਂ, ਭਾਅ ਤਾਂ ਦੇਖ ਦਾਣਿਆਂ ਦਾ।”

“ਬੇਬੇ ਥਮ ਪਾਈਆ ਘਾਟ ਦੇ ਦੀਂ।”

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੋਰ ਇਕ ਦੇਉਂ। ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਐਂ ਦੇਣੇ ਦੇਜਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਹ ਚੁੱਕ।” ਸੰਤੀ ਨੇ ਖੁਰਚਣਾ ਉਸ ਵੱਲ ਸੁੱਟਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਨਾ ਬਾਗੀ ਨਾ ਮਾਰੀ ਚੱਲ ਤਮ ਡੂਢ ਸੋਰ ਦਈ ਦੇ।”

“ਨਾ ਪੂਰਾ ਇਕ ਸੋਰ।”

“ਚਲ ਲੈ ਤੂੰ ਸਵਾ ਸੋਰ ਦੇ।” ਗੱਡੀਆਂ ਵਾਲੀ ਨੇ ਖੁਰਚਣਾ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾਇਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਕੋ ਗੱਲ ਆਖਤੀ ਬਈ ਸੋਰ ਇਕ ਦਾਣੇ ਦੇਉਂ ਮਰਜ਼ੀ ਐਂ ਲੈ ਲੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਬੇਬੇਰੀਆਂ ਆ ਜਾਣਗੀਆਂ ਤੇਰੀਆਂ ਭੈਣਾਂ।”

“ਚਲ ਤੂੰ ਲੈ, ਏਕ ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਦਈਦੇਗੀ।”

“ਆਹੋ ਇਹ ਮੰਨੀ। ਨਾਲ ਲੱਸੀ ਵੀ ਪਿਆ ਦੂ।” ਆਖ ਸੰਤੀ ਖੁਰਚਣਾ ਫੜੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਈ।

“ਥਮ ਵੀ ਲੋ ਲੋ ਕੋਈ ਚਿਮਟਾ, ਝਾਰਨਾ।” ਗੱਡੀਆਂ ਵਾਲੀ ਨੇ ਗੰਢ ਚੁੱਕਦਿਆਂ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਅਗਲੀ ਵਾਰੀ ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਆਈ ਫੇਰ ਲਊਂਗੀ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਆਖਿਆ।

“ਅਗਲੀ ਵਾਰੀ ਕੀ ਰਾਮ ਜਾਨੈ ਕੌਨ ਹੋਗਾ ਕੌਨ ਨਾ ਹੋਗਾ ਤੂੰ ਇਬਈ ਲੋ ਲੋ।”

“ਨਾ ਭੈਣੇ ਕੁਸ਼ ਨੀ ਚਾਹੀਦਾ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਉਠਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਹੱਥ ਚੁੱਕ ਕੇ ਹਾਤ ਹਾਤ ਕਰ ਕੇ ਥਮਲੇ ਉਤੇ ਬੈਠੇ ਬੋਲਦੇ ਕਬੂਤਰਾਂ ਨੂੰ ਉਡਾਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਘਰ ਵਿਚ ਕਬੂਤਰ ਬੋਲਦੇ ਮਾੜੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਇਹ ਉਜਾੜ ਭਾਲਦੇ ਨੇ।

ਆਥਣੇ ਉਹ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਬੈਠੀ ਉਹ ਪਾਠ ਸੁਣਦੀ ਰਹੀ। ਫੇਰ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦਾ ਵਗਲੂ ਸੰਭਰਿਆ। ਹਲਟੀ ਦੇ ਔਲੂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲਟੀਆਂ ਭਰ ਭਰ ਬੂਟਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੀ ਰਹੀ।

“ਮੇਰੀ ਕੋਠੜੀ ਵੀ ਸੰਭਰ ਜਾਇਆ ਕਰ ਭਾਈ।” ਅੱਧ-ਖੜ੍ਹ ਜਿਹੇ ਭਾਈ ਨੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਤੋਂ ਵਗਲੂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦਿੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਚੰਗਾ ਬਾਬਾ ਜੀ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆਂ ਪਰਸ਼ਾਦ ਲੈਂਦਿਆਂ ਆਖਿਆ।

“ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਐਂ ਵਿਆਹ 'ਚ ਬਾਹਲਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਬੱਕ ਗੀ।” ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤੁਰੀ ਆਉਂਦੀ ਦੇਖ ਬਚਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਿਹਾ।

“ਨੀ ਬਚਨੀ ਮੇਰਾ ਜਾਣੀ ਕੁਸ਼ ਚਿੱਤ ਜਾ ਨੀ ਰਾਜੀ। ਖ਼ਬਰ ਨੀ ਭਖਜੀ ਹੋ ਗੀ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਨਵੀਂ ਜੁੱਤੀ ਕਾਰਨ ਪਏ ਛਾਲਿਆਂ ਕਰ ਕੇ ਲੰਗੜਾਉਂਦਿਆਂ ਦੱਸਿਆ।

“ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਲੱਗਦੈ ਤੇਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਲੱਗ ਗੀ ਕਿਸੇ ਦੀ। ਕੰਮ ਵੀ ਤਾਂ ਤੂੰ

ਚੌਹ ਤੀਸੀਆਂ ਜਿੰਨਾ ਕੀਤੇ। ਪਰ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦੱਸਾਂ ਕੋਈ ਅਨਾਮ ਨੀ ਦੇ ਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਸਭ ਤੁਰਦੇ ਨੇਣ ਪਰੈਣਾਂ ਦੇ ਈ ਲਾਗੂ ਨੇ। ਤੂੰ ਮਾਤ੍ਰ ਦਾਸ ਦੀ ਗੁਫਾ 'ਚ ਜਾ ਕੇ ਹਥੋਲਾ ਕਰਾ ਆ ਫੇਰੇ 'ਚ ਰਾਮ ਆ ਜੂ। ਮੇਰੀ ਵੀ ਕੁੜੀ ਦੀਆਂ ਇਕ ਵਾਰੀ ਜਿਉਂ ਆਈਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੁਖਣ ਹਟਣ 'ਚ ਕਿਹੜਾ ਆਉਣ। ਫੇਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਬਈ ਕੁੜੀ ਕੰਨੀ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਝਾਕ ਹੋਗੀ ਐ। ਚਾਰ ਡੰਗ ਹਥੋਲਾ ਕਰਵਾਇਆ, ਅੱਖਾਂ ਚਰਾਗਾਂ ਅੰਗੂ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਕੁੜੀ ਦੀਆਂ। ਉਂ ਤਾਂ ਆਪ ਏਹ ਡਾਕਦਾਰ ਦਿਓਂ ਦਾਹੂ ਵੀ ਲਿਆਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਪਤੈ ਰਾਮ ਬਾਵੇ ਦੇ ਹਥੋਲੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਇਆ ਸੀ।”

“ਲੈ ਆਪੇ ਆ ਜੂ ਰਾਮ ਕੀ ਹੁੰਦੇ ਆਪਾਂ ਨੂੰ।” ਕਹਿੰਦੀ ਭਾਨੋ ਨੇ ਬਚਨੀ ਦਾ ਪੰਪ ਗੇੜ ਕੇ ਓਕ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿੰਨਾ ਸਾਰਾ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ।

“ਤੂੰ ਗਲਾਸ ਲੈ ਲੈ।” ਬਚਨੀ ਨੇ ਸੰਨ੍ਹੀ ਰਲਾਉਂਦੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਬਸ ਕੋਈ ਨੀ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਕੁੜਤੀ ਦੀਆਂ ਕੁਹਣੀਆਂ ਤੱਕ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਪਾਣੀ ਨਚੋੜਦੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਈ।

ਘਰ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਘੱਗਰਾ ਲਾਹ ਕੇ ਟੰਗਣੇ ਉਤੇ ਧਰਿਆ। ਸੰਦੂਕ ਹੇਠਾਂ ਜੁੱਤੀ ਖੋਲ੍ਹੀ। ਹਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਦਾਲ ਘੋਟੀ। ਰੋਟੀ ਲਾਹੀ।

ਫਿਰ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਕਾਲਜੇ ਵਿਚ ਬੋਹ ਜਿਹੀ ਪਈ। ਉਸ ਨੇ ਕੋਲੀ ਵਿਚ ਦਾਲ ਪਾਈ ਤੇ ਹੱਥ ਉੱਤੇ ਈ ਦੋ ਰੋਟੀਆਂ ਧਰ ਕੇ ਖਾਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਅੱਜ ਤਾਂ ਬੁਰਕੀ ਜਾਣੀ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਫੁਲਦੀ ਸੀ। ਅੱਧੀ ਕੁ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਬਾਕੀ ਦੀ ਡੂਢ ਰੋਟੀ ਉਸ ਨੇ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਉੱਠ ਕੇ ਹੱਥ ਧੋ ਲਏ।

ਫਿਰ ਖਬਰੇ ਉਸ ਦੇ ਕੀ ਚਿੱਤ ਆਈ, ਚੱਕੀ ਉਤੇ ਮਹਿੰ ਦਾ ਦਾਣਾ ਦਲਣ ਬੈਠ ਗਈ।

ਅੱਗੇ ਨਾ ਕਦੇ ਪਿੱਛੇ, ਪਰ ਅੱਜ ਭਾਨੋ ਦਾਣਾ ਦਲ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਛੱਡ ਪਰੇ ਭਾਨੋ ਮਸ਼ੀਨ ਤੇ ਦਲਾ ਲਿਆਮਾਂਗੇ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਾਣਾ ਦਲਦੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ।

ਖਬਰੇ ਚੱਕੀ ਦੇ ਖੜਕੇ ਵਿਚ ਗੱਲ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਸੁਣੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਗੋਲੀ ਨਹੀਂ....ਉਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾਣਾ ਦਲਦੀ ਰਹੀ।

“ਭਾਨੋ ਅੱਜ ਤੈਨੂੰ ਹੋ ਕੀ ਗਿਆ?” ਨਰੈਣ ਨੇ ਚੱਕੀ ਦਾ ਹੱਥਾ ਫੜਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਭਖ ਜੀ ਹੋਗੀ ਸੀ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਪਸੀਨਾ ਆ ਕੇ ਰਾਮ ਆ ਜੂਗਾ।”

“ਆਪਦੀਓ ਡਾਕਦਾਰੀ ਘੋਟਣ ਬੈਠ ਜਾਨੀਐਂ। ਭਖ ਜੀ ਹੋਗੀ ਤਾਂ ਚੱਕੀ ਪੀਹਣ ਬੈਠ ਜੋ। ਦੇਖ ਤਾਂ ਮੂੰਹ ਜਿਮੇਂ ਦੱਬ ਕੇ ਕੱਢੀ ਹੁੰਦੀ ਐ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਉਠਾਲਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਐਂ ਨੀ ਮੈਨੂੰ ਕੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ। ਬੋਲੋੜਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਵੀ ਲੋੜ ਨੀ।”

“ਲੋੜ ਨੀ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਯਤੀਮ ਆਂ ਯਤੀਮ, ਜੀਹਦਾ ਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਅੰਮਾ ਨਾ ਬਾਬਾ। ਤੂੰ ਪੈ ਜਾ ਲੀੜਾ ਲੈ ਕੇ ਮੈਂ ਜੇਹੂ ਨਾਈ ਤੋਂ ਪੁੜੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਔਨਾ। ਚਾਹ ਧਰ ਲੈ ਕੈੜੀ ਜੀ ਫੇਰੇ 'ਚ ਰਾਮ ਆ ਜੂ।” ਆਖਦਾ ਨਰੈਣ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ।

“ਚੂੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾ ਲਓ ਚੂੜੀਆਂ।” ਬਾਹਰ ਬੀਹੀ ਵਿਚ ਮੁਨਿਆਰੇ ਨੇ ਹੋਕਾ ਦਿੱਤਾ।

ਭਾਨੋ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ। ਚੂੜੀਆਂ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸੱਦ ਲਿਆ। ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਚੂੜੀਆਂ ਪਸੰਦ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਭਾਅ ਬਣਾਉਂਦੀ ਰਹੀ। ਫੇਰ ਆਪ ਹੀ, ਖਬਰ ਨੀ ਕੀ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਉੱਠ ਕੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਚੱਲ ਰਹਿਣ ਦੇ ਵੇ ਭਾਈ ਜੀਊਂਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਕਦੇ ਫੇਰ ਦੇਖੀ ਜਾਊ।”

ਮੁਨਿਆਰਾ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਹੀ ਵਾਲਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਬੀਹੀ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਜਾ ਵੜੀ। ਬਾਰ ਭੇੜ ਲਿਆ। ਬੁੜ ਬੁੜ ਕਰਦੇ ਮੁਨਿਆਰੇ ਨੇ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਚੂੜੀਆਂ ਗੁੱਛਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਈਆਂ ਤੇ ਡੱਗੀ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ “ਚੂੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾ ਲਓ” ਦਾ ਹੋਕਾ ਦਿੰਦਾ ਅਗਾਂਹ ਤੁਰ ਗਿਆ।

ਚੜ੍ਹਦੇ ਛਿਪਦੇ ਦਿਨ।

ਦਿਨ ਦੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਤੁਰੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਰਾਤਾਂ।

ਇਹ ਸਭ ਭਾਨੇ ਦੇ ਕੋਲ ਕੋਲ ਦੀ ਲੰਘੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।
 ਭਾਨੇ ਜਿੱਥੇ ਬੈਠਦੀ, ਸੁੰਨਿਆਂ ਵਾਂਗ ਬੈਠੀ ਰਹਿੰਦੀ।
 ਜਿੱਧਰ ਬਾਕਦੀ ਬਾਕੀ ਜਾਂਦੀ।
 ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਹੁਣ ਉਹ ਦੇ ਵੇਲੇ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਈ।
 ਬੈਠੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਪਾਠ ਸੁਣਦੀ ਰਹਿੰਦੀ।
 ਕਦੇ ਕੁਝ ਸੁਣ ਜਾਂਦਾ ਕਦੇ ਕੁਝ ਨਾ ਵੀ ਸੁਣਦਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਬੀੜ ਸੰਤੋਖਦਿਆਂ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਦੇਖਿਆ
 ਭਾਨੇ ਵਾਗਲਾ ਸੰਭਰ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬੜੀ ਓਦਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ
 ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਗਾ ਰਹੀ ਸੀ; ਮਿੱਤਰ 'ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਹਾਲ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ,
 ਮਿੱਤਰ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ।'

ਬੀੜ ਸੰਤੋਖ ਕੇ ਭਾਈ ਜੀ ਆਪਣੀ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਭਾਨੇ
 ਦਾ ਉਸ ਪਾਸੇ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਵਾਗਲਾ ਸੰਭਰ ਉਹ ਕੋਠੜੀ ਸੰਭਰਨ ਗਈ।

ਭਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਓਥੇ ਦੇਖ ਮੁੜ ਹੀ ਚੱਲੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਕੇ
 ਕਿਹਾ, "ਸੰਭਰ ਜਾ ਭਾਈ", ਤੇ ਆਪ ਗੁਟਕਾ ਲੈ ਕੇ ਮੰਜੇ ਉਤੇ ਬੈਠ ਗਏ।
 ਗਰਦ ਪੈਣ ਦੇ ਡਰੋਂ ਭਾਨੇ ਨੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕੋਠੜੀ ਸੰਭਰੀ। ਸੰਭਰ ਕੇ
 ਸੂਹਣ ਬਾਹਰ ਲਿਆ ਧਰੀ। ਹਲਟੀ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋਤੇ।

"ਪਰਸਾਦ ਲੈ ਜਾ ਕੁੜੇ", ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਹਾਕ ਮਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੇ ਮੁੜ ਆਈ।

"ਤੇਰਾ ਗੁਰੂ ਘਰ ਨਾਲ ਖਾਸਾ ਈ ਪ੍ਰੇਮ ਲਗਦੇ।"

ਭਾਨੇ ਚੁੱਪ ਰਹੀ।

"ਹੋਰ ਕੀ ਲੈ ਜਾਣੈ ਜੱਗ ਤੋਂ", ਗੁਟਕਾ ਰੁਮਾਲ ਵਿੱਚ ਵਲ੍ਹੇਟਦਿਆਂ
 ਆਪ ਹੀ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।

"ਤੂੰ ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਅਮਲੀ ਦੇ ਘਰੋਂ ਐਂ ਨਾ?"

"ਹਾਂ ਜੀ।"

"ਬੱਚਾ ਹੈ ਕੋਈ?"

"ਨਹੀਂ ਜੀ।"

"ਅੱਛਾ ਮਨ ਲਾ ਕੇ ਕਰਿਆ ਕਰ ਸੇਵਾ ਰੱਬ ਦੇ ਘਰ ਕਾਹਦਾ ਘਾਟਾ।"

ਭਾਨੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹੀ।
 "ਮੈਂ ਤੇਨੂੰ ਇਕ ਬਾਣੀ ਦਸਦਾਂ। ਕੋਤਰ ਸੋ ਵਾਰੀ ਨਿੱਤ ਪਾਠ ਕਰਿਆ
 ਕਰ, ਸਭ ਕੰਮ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਲਿਖ ਦਿਆਂ।"

"ਜੀ ਪੜ੍ਹਨਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਨੀ, ਤੁਸੀਂ ਮੂੰਹ ਜਵਾਨੀ ਈ ਦੱਸ
 ਦਿਓ।"

"ਚੰਗਾ ਸੁਣ ਬਾਣੀ ਐ, 'ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਪੁਰਖ ਵਿਧਾਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਮਨ ਕੀ
 ਪੂਰੇ।'

"ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਪੁਰਖ ਵਿਧਾਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਮਨ ਕੀ ਪੂਰੇ। ਕਹਿ ਤਾਂ ਪੰਜ
 ਵਾਰੀ।"

ਭਾਨੇ ਨੇ ਪੰਜ ਵਾਰੀ ਕਿਹਾ, "ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਪੁਰਖ ਵਿਧਾਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਮਨ
 ਕੀ ਪੂਰੇ।"

"ਲੈ ਪਰਸਾਦ ਲੈ", ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਗੁਟਕਾ ਆਲੇ ਵਿਚ
 ਰੱਖ ਪੀਪੀ ਵਿਚੋਂ ਪਤਾਸਿਆਂ ਦੀ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਭਾਨੇ ਵੱਲ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੇ ਬੁੱਕ ਅੱਡ ਦਿੱਤੀ।

ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਪਤਾਸੇ ਉਸ ਦੀ ਬੁੱਕ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜ
 ਲਈ।

"ਗੁਰੂ ਦੱਛਣਾ ਨੀ ਦੇਣੀ?" ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਦਾੜ੍ਹੀ ਮੁੱਛਾਂ ਦੇ ਵਿਚੀਂ
 ਮੁਸਕ੍ਰਾਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੇ ਹੱਕੀ ਬੱਕੀ ਰਹਿ ਗਈ।

ਹੱਥ ਖਿੱਚੇ ਤਾਂ ਪਰਸਾਦ ਡੁਲ੍ਹਦਾ ਸੀ।

ਬਾਹਰ ਖੂਹੀ ਉਤੇ ਡੋਲ ਖੜਕਿਆ।

ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਭਾਨੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ।

"ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਨੂੰ ਪਰਖਦਾ ਸੀ। ਸੇਵਾ ਨਾ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਛੱਡ ਦੇਈਂ। ਹੋਰ
 ਏਸ ਜੱਗ ਤੋਂ ਕੀ ਲੈ ਜਾਣੈ", ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਭਾਨੇ ਨੂੰ
 ਮਗਰੋਂ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੇ ਬਿਨਾਂ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆਂ ਹੀ ਤੁਰ ਪਈ।

"ਸਤਿਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ", ਪਿੱਛਿਓਂ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਉੱਚੀ ਸਾਰੀ
 ਆਖਿਆ।

ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜੀ ਆਉਂਦੀ ਭਾਨੋ ਦੇ ਇਕ ਮੋਟੀ ਸਾਰੀ ਸੂਲ ਪੈਰ ਵਿਚ ਲੱਗੀ। ਸੂਲ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਖਿੱਚ ਕੇ ਕੱਢੀ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਮੈਲੇ ਦੀ ਤਤੀਰੀ ਵਗ ਪਈ।

ਝੋਨੇ ਨਾਲੋਂ ਲੀਰ ਪਾੜ ਕੇ ਭਾਨੋ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਉੱਤੇ ਬੰਨ੍ਹੀ। ਲੰਗੜਾਉਂਦੀ ਲੰਗੜਾਉਂਦੀ ਉਹ ਘਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਈ।

ਘਰ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਦਾਲ ਧਰੀ। ਰੋਟੀ ਲਾਹੀ। ਥਾਂ ਸੰਭਰਿਆ।

ਪੀਹਣ ਕਰਨ ਲਈ ਜਦੋਂ ਭੜੋਲੀ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਨੇ ਕਣਕ ਕੱਢੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਸਰੀ ਹੀ ਸੁਸਰੀ ਲੱਗੀ ਪਈ ਸੀ।

ਅੱਜ ਨਰੈਣ ਜਦੋਂ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਬੈਠਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਥਾਲੀ ਵਗਾਹ ਕੇ ਮਾਰੀ। “ਨੂਣ ਨਾਲ ਜ਼ਹਿਰ ਕੀਤੀ ਪਈ ਐ ਦਾਲ”, ਉਸ ਨੇ ਖਿਝ ਕੇ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਨੇ ਆਪ ਭੋਰਾ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲਾ ਕੇ ਵੇਖੀ, ਸੱਚੀਂ ਦਾਲ ਤਾਂ ਲੂਣ ਨਾਲ ਕੌੜੀ ਹੋਈ ਪਈ ਸੀ।

“ਖਬਰ ਨੀ ਭੁੱਲ ਕੇ ਦੇ ਵਾਰੀ ਪੈ ਗਿਆ”, ਉਸ ਨੇ ਖਬਰੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖਬਰੇ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ।

“ਕਹੋ ਜੀ ਤਾਂ ਸ਼ੱਕਰ ਵਿਚ ਥੋਧਾ ਪਾ ਦਿਆਂ?” ਭਾਨੋ ਨੇ ਵਿਚਾਰੀ ਜਿਹੀ ਹੋ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਕੱਚੇ ਮਿੱਠੇ ਨਾਲ ਤੈਨੂੰ ਪਤੈ ਮੇਰੇ ਮਸੂੜੇ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਨੇ”, ਨਰੈਣ ਨੇ ਓਸੇ ਖਿਝ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

“ਚੰਗਾ ਬੇਬੇ ਸੰਤੀ ਦਿਓ ਲਿਆ ਦਿੱਨੀ ਆਂ”, ਆਖ ਭਾਨੋ ਕੌਲੀ ਚੁੱਕ ਸੰਤੀ ਦਿਓਂ ਦਾਲ ਮੰਗਣ ਤੁਰ ਪਈ।

“ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੀ ਆਂ ਬੇਬੇ ਕੀ ਧਰਿਐ ਤੂੰ ਅੱਜ?” ਭਾਨੋ ਨੇ ਘਿਓ ਤੱਤਾ ਕਰਦੀ ਸੰਤੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੁਝੇ ਅੱਜ ਮਿੱਸੀਆਂ ਪਾਣੀ ਹੱਥੀਆਂ ਈ ਲਾਹੀਆਂ ਨੇ। ਆਪ ਤਾਂ ਏਹ ਅੱਜ ਸ਼ਹਿਰ ਗਿਆ ਹੋਇਐ। ਤੇ ਬਾਕੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿਸ ਕਾਸੇ ਨਾਲ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਦਿਓ, ਉਹ ਨੀ ਬਚਾਰੇ ਸਤਿਆਮਾਨ ਕੁਸ਼ ਆਖਦੇ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਆਪੇ ਗੰਢੇ ਗੁੰਢਿਆਂ ਨਾਲ ਖਾ ਲੈਣਗੇ। ਧਰੇ ਵੀ ਨਿੱਤ ਕਾਹਦੀ ਜਾਂ ਛੋਲਿਆਂ ਦੀ ਦਾਲ ਐ ਜਾਂ ਕੱਦੂ ਨੇ।”

“ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਤਾਂ ਅੱਜ ਦਾਲ ਵਿਚ ਨੂਣ ਈ ਬਹੁਤਾ ਪੈ ਗਿਆ ਹੁਣ

ਕਜੀਆ ਕਰਦੈ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਬੇਬੇ ਨੇ ਕੁਸ਼ ਧਰਿਆ ਹੋਊ।”

“ਬਹਿ ਜਾ।”

“ਚੱਲਦੀ ਆਂ”, ਆਖ ਭਾਨੋ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਲੀ ਕੌਲੀ ਲੈ ਕੇ ਮੁੜ ਆਈ।

ਏਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਨਰੈਣ ਅਮਲੀ ਨੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਉਤੇ ਚਾਹ ਧਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

“ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਚਾਹ ਨਾਲ ਈ ਖਾ ਲਾਂ ਗੇ ਜਰਾ ਕੈੜੀ ਰੱਖ ਦੀ”, ਉਸ ਨੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਮੂਹਰਿਓਂ ਉਠਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਨੇ ਕਾੜੂ ਕਾੜੂ ਕੇ ਅੱਧੇ ਸੁੱਧੀ ਦਾ ਦੁੱਧ ਪਾ ਕੇ ਚਾਹ ਬਣਾਈ। ਪਰ ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਮਾਰ ਲਾਹੁਣ ਲੱਗੀ ਤੋਂ ਪਤੀਲੀ ਹੱਥੋਂ ਛੁੱਟ ਗਈ। ਤੱਤੀ ਚਾਹ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਉਤੇ ਵੀ ਪੈ ਗਈ।

ਨਰੈਣ ਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਧੌਲਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮੋਰਾਂ 'ਚ ਧਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਨਾਸਾਂ ਫੰਕਾਰਦਾ ਬੋਲਿਆ, “ਸਾਲੀ ਕੰਜਰ ਦੀ ਸੁਰਤ ਖਨੀ ਕਿਥੇ ਗਈ ਰਹਿੰਦੀ ਐ। ਇਹ ਆਪ ਦੀ ਮਾਂ ਡੋਲ੍ਹਣ ਵਾਸਤੇ ਬਣਾਈ ਸੀ।”

ਭਾਨੋ ਨੇ ਸੜਦੇ ਸੜਦੇ ਪੈਰਾਂ ਉਤੇ ਆਪਣੇ ਜਾਣੇ ਤਾਂ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਪਾਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਮੱਚਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਪੱਤਝੜ ਦੀ ਰੁੱਤ।

ਗੁੱਥੀਆਂ ਵਗਦੀਆਂ ਲੋਆਂ।

ਵੇਲੇ ਕਵੇਲੇ ਉਠਦੇ, ਘੁੰਮਦੇ ਘੋਰੀਆਂ ਖਾਂਦੇ ਵਾ ਵਰੇਲੇ।

ਕਉਂ ਅੱਖ ਨਿਕਲਦੀ ਧੁੱਪ।

ਕੰਧ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਕੱਪੜਾ ਵਿਛਾਈ ਸਿਆਲਾਂ ਦੀ ਪਈ ਕਪਾਹ ਵੇਲਦੀ ਭਾਨੋ ਬਿੰਦੇ ਝੋਟੇ ਬੱਕ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

“ਕੁਝੇ ਭਾਨੋ ਕਿਹੜੀ ਰੁੱਤੇ ਵੇਲਣਾ ਡਾਹ ਲਿਆ?” ਬਚਨੀ ਨੇ ਕੰਧ ਉਤੇ ਦੀ ਹੀ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮਹਿੰ ਲਈ ਵੜੇਮੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸੀ ਬਚਨੀ”, ਵੇਲਣਾ ਥੰਮ੍ਹ ਕੇ ਪਾਣੀ

ਪੀਣ ਉੱਠੀ ਭਾਨੋ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਪਿਛਲੀ ਨਾਲੋਂ ਇਹ ਮਹਿੰ ਬੋਝੀ ਚੰਗੀ ਐ। ਨਾਲੇ ਮਗਰ ਕੱਟੀ ਐ, ਚਾਹੁੰ ਸਾਲਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਮਹਿੰ ਬਣੀ ਲੈ”, ਬਚਨੀ ਨੇ ਕੰਧ ਉਤੇ ਲੀੜੇ ਸੁੱਕਣੇ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਚਹੂੰ ਸਾਲਾਂ ਨੂੰ ਖਬਰੇ ਕਿਹੜੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਰਜਾ ਹੋਣੀ ਐ ਬਚਨੀ।”

“ਸਾਲਾਂ ਜਾਂਦਿਆਂ ਦਾ ਨੀ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਅੱਖ ਦੇ ਫੇਰ 'ਚ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਸਾਡੀ ਬੁੜ੍ਹੀ ਮਰੀ ਨੂੰ ਚੋਥਾ ਸਾਲ ਲਗ ਗਿਆ। ਜਾਣੀ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਗੱਲ ਲਗਦੀ ਐ। ਫੈਂ-ਫੈਂ ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਐਥੇ।”

“ਬੇਦਾ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਦਾ ਬੁਲਬੁਲਾ ਐ। ਐਮੀਓ ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕਰਦਾ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਦਾ ਰਹਿੰਦੈ”, ਭਾਨੋ ਨੇ ਮੁੜ ਕੇ ਵੇਲਣੇ ਉਤੇ ਬੈਠਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਆਹੋ ਭੈਣੇ ਮਰਨਾ ਸੱਚ ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੂੜ”, ਕਹਿੰਦੀ ਬਚਨੀ ਕੱਪੜੇ ਸੁੱਕਣੇ ਪਾ ਕੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਮੁੜ ਗਈ।

ਇਨੇ ਨੂੰ ਨਰੈਣ ਬਾਹਰੋਂ ਆ ਗਿਆ।

ਚਿਲਮ ਭਰ ਕੇ ਭਾਨੋ ਦੇ ਕੋਲ ਹੀ ਬੈਠ ਗਿਆ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਚਿਲਮ ਪੀਂਦਾ ਰਿਹਾ।

ਫਿਰ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹੱਥੁ ਜਿਹਾ ਆ ਗਿਆ।

ਚਿਲਮ ਪਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਸਾਡੀ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਪੁੰਝਦਾ ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਭਾਨੋ ਕੱਪੜੇ ਤਾਂ ਧੋ ਲਿਆ ਕਰ ਕਦੇ। ਅੱਗੇ ਮੈਨੂੰ ਚਹੇਡਾਂ ਕਰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਹੁਣ ਆਪ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਘੋਰੀ ਹੋ ਗੀ।”

“ਅੱਛਾ? ਮੇਰੇ ਕੱਪੜੇ ਬਹੁਤੇ ਮੈਲੇ ਹੋਗੇ?” ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਪੜਿਆਂ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰ ਕੇ ਆਖਿਆ।

“ਮੱਖਾਂ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਤੂੰ ਓਪਰੀ ਓਪਰੀ ਜੀ ਕੀ ਤੁਰੀ ਫਿਰਦੀ ਰਹਿਨੀ ਐਂ ਜਿਮੋਂ ਪਰਾਹੁਣੀ ਆਈ ਹੋਮੋਂ?”

“ਨਹੀਂ ਤਾਂ.....ਨਹੀਂ ਤਾਂ.....” ਭਾਨੋ ਨੇ ਕਪਾਹ ਵੇਲਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦੈ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆ ਤਾਂ ਗਈ, ਪਰ ਜੀ ਤੇਰਾ ਅਜੇ ਵੀ ਪਿੱਛੇ ਈ ਪਿਆ।”

“ਪਿੱਛੇ ਮੇਰਾ ਕੌਣ ਐ ਜੀ?” ਭਾਨੋ ਨੇ ਬੇਦਿਲੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

“ਫੇਰ ਓਦਰੀ ਕੇਹੜੀ ਗੱਲੋਂ ਰਹਿਨੀ ਐਂ, ਖਾਣ ਦਾ ਨੀ ਘਾਟਾ। ਪੀਣ

ਦਾ ਨੀ ਘਾਟਾ।”

“ਨਹੀਂ ਤਾਂ.....ਨਹੀਂ ਤਾਂ.....” ਭਾਨੋ ਨੇ ਵੇਲਣੇ ਨੂੰ ਮਸਾਂ ਗੋੜਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਭਾਨੋ?”

“ਹਾਂ।”

“ਮੱਖਾਂ ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੁੱਸੇ ਐਂ? ਚੱਜ ਨਾਲ ਗੱਲ ਜੀ ਨੀ ਕਰਦੀ।”

“ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਗੁੱਸੇ ਕੀਹਦੇ ਨਾਲ ਹੋਣੇ।”

ਕੁਝ ਪਲ ਚੁੱਪ ਵਰਤੀ ਰਹੀ।

ਨਰੈਣ ਉਠ ਕੇ ਖੜੇ ਗਿਆ।

ਫਿਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਸੋਚ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ।

ਅਸਮਾਨ ਉਤੇ ਕੋਈ ਕੋਈ ਬੱਦਲ ਦਿਸਿਆ।

“ਖ਼ਬਰ ਨੀ ਵਰ੍ਹ ਈ ਪਵੇ ਰਾਤ ਬਾਈ”, ਨਰੈਣ ਨੇ ਖ਼ਬਰੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਨੋ ਨੂੰ।

ਭਾਨੋ ਨੇ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

“ਭਾਨੋ?”

“ਹਾਂ।”

“ਚੱਲ ਕੁਸ਼ ਨੀ”, ਆਪ ਨਰੈਣ ਨੇ ਫੇਰ ਚਿਲਮ ਚੁੱਕ ਲਈ ਤੇ ਪੀਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਭਾਨੋ ਨੇ ਵੇਲਣਾ ਥੰਮ੍ਹ ਦਿੱਤਾ।

“ਭਾਨੋ?” ਨਰੈਣ ਨੇ ਚਿਲਮ ਵਿਚੋਂ ਠੰਢੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਅੱਗ ਇਕ ਪਾਸੇ ਡੋਲ੍ਹਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਹਾਂ”

“ਆਪਣੀ ਬੀਬੇ ਦੇ ਵਿਆਹ 'ਚ ਹਰੀਆ ਆਇਆ ਸੀ ਨਾ।

“ਆਹੋ”, ਭਾਨੋ ਨੇ ਕਪਾਹ ਵਿਚ ਹੱਥ ਫੇਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਓਸ ਦੀ ਇੱਕ ਸਾਲੀ ਐ। ਦੇਖੋਂ ਨਾ ਭਾਨੋ ਰੱਬ ਨੂੰ ਜਾਨ ਦੇਣੀ ਐ, ਭਾਮੇ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਗੰਗਾ ਜਲੀ ਚਕਾ ਲੈ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਨੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪਿੱਠ ਦੇਣੀ। ਦੇਖੋਂ ਨਾ, ਘਰ ਦੀ ਮੁਖਤਿਆਰਨ ਤੂੰ ਹੀ ਰਹੋਗੀ ਭਾਮੇ ਗੂਠਾ ਲਵਾ ਲੈ। ਦੇਖੋਂ ਨਾ ਭਾਨੋ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਬੁੜ੍ਹੇ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਵੀ

ਤਾਂ ਚਾਹੀਦੇ ਬੱਸ ਇਕ ਜੁਆਕ ਦੀ ਖਾਤਰ ਐ ਸਭ ਕੁਸ਼। ਮੈਂ ਓਸ ਨੂੰ ਸਾਫ਼
ਆਖ 'ਤਾ ਸੀ ਬਈ ਜੇ ਭਾਨੇ ਮੰਨੂਗੀ ਤਾਂ ਐਂ।"

ਭਾਨੇ ਨੇ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

ਉਹ ਨਹੁੰ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਵੱਜੀ ਛਿਲਤ ਕੱਢਣ ਬੈਠ
ਗਈ।

"ਭਾਨੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਮਰ ਜੀ ਲੰਘਾ ਲੀ ਸੀ। ਤੈਂ ਆਪ ਈ ਆ ਕੇ ਏਹ
ਸਹੁਰੇ ਮੋਹ ਜੇ ਜਗਾ 'ਤੇ।"

ਭਾਨੇ ਨੇ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

"ਦੇਖ ਨਾ ਭਾਨੇ ਜੇ ਇਕ ਜੁਆਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਬਸ ਨਉਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ
ਆਪਣਾ ਫੇਰ ਨੀ ਸੀ ਕਦੇ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸੋਚਣੀ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਵੀ ਮੈਂ ਗਊ
ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾਂ ਬਈ ਚੱਲੂਗੀ ਤੇਰੀਓ ਘਰ ਵਿਚ।"

ਭੱਜੇ ਜਾਂਦੇ ਬੱਦਲ ਜਿਵੇਂ ਬਿੰਦ ਹੀ ਬਿੰਦ ਖਲੋ ਗਏ। ਦੂਰ ਕਿਤੇ ਡੂੰਘਾ
ਜਿਹਾ ਘੋਰਿਆ।

ਮੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਦੋ ਚਾਰ ਕਣੀਆਂ ਡਿੱਗੀਆਂ।

"ਉੱਠੀਏ?" ਨਰੈਣ ਨੇ ਭਾਨੇ ਵੱਲ ਤੱਕ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

"ਹੋਰ ਦੇਖ ਲੈਨੇ ਆਂ ਬਿੰਦ ਖਬਰੇ ਬੱਦਲ ਲੰਘ ਈ ਜਾਵੇ।"

12

ਬਦਲਦੀ ਰੁੱਤ

ਢਲਦੀ ਦੁਪਹਿਰ।

ਰੁੱਖੀ ਜੇਹੀ ਹਵਾ।

ਓਦਰਿਆ-ਓਦਰਿਆ ਜੀ। ਭਾਨੇ ਸੰਤੀ ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਸੀ।

"ਬੇਬੇ ਸੰਤੀ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਰਾਤ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅਜੇ ਰੋਟੀ ਲਾਹ ਕੇ ਈ ਹਟੀ
ਸੀ। ਖਾਸਾ ਨੁਰਾ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਸੀ ਉਂ ਤਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਜਾਣੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਬੀਹੀ
ਵਿਚੋਂ ਹਾਕ ਮਾਰੀ।"

"ਮੈਂ ਨਾ ਬੇਬੇ ਸੰਤੀ ਝੱਟ ਦੇ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆਈ। ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਜਿਮੇਂ ਕੋਈ

78 / ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ

ਬੁਲਾਉਂਦੈ, ਪਰ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨੀ ਸੀ।"

"ਮੈਂ ਸੋਚਾਂ ਬਈ ਮਨਾ, ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਭੋਜਲ ਜਾ ਕਿਉਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿਤੇ?"

"ਉਈਂ ਭਾਨੇ ਤੈਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਿਆ ਹੋਣੈ, ਨਾਲੇ ਅਗਲੀ ਪਿਛਲੀ

ਮੱਤ, ਇਉਂ ਹਾਕ ਪਈ ਤੇ ਜਾਈਦਾ ਨੀ ਹੁੰਦਾ।"

"ਫੇਰ ਨਾਂ ਬੇਬੇ ਰਾਤ ਸੁਫਨੇ 'ਚ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਜਾਣੀ

ਨ ਕਹਿੰਦੀ ਐ ਕੁਝੇ ਭਾਨੇ ਮਰ ਗੀ ਕੁਝੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਟੋਲਦੀ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਪਾਣੀ
ਪਿਆ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਾਹਲੀਓ ਤਿਹਾਈ ਆਂ।"

"ਫੇਰ ਪਿਆਤਾ ਤੋਂ ਪਾਣੀ?" ਸੰਤੀ ਨੇ ਚਟਨੀ ਕੁੱਟਦੀ ਨੇ ਸੋਟਾ ਪਰ੍ਹਾਂ
ਰੱਖਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ।

"ਲੈ ਕਾਹਨੂੰ, ਓਦੋਂ ਈ ਮੁਰਗੇ ਨੇ ਬਾਂਗ ਦੇ 'ਤੀ ਤੇ ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਖੁਲ੍ਹ
ਗੀ।"

"ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ। ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਕੁਸ਼ ਖੁਆਉਣਾ ਪਿਆਉਣਾ ਤਾਂ ਬਾਹਲਾ
ਈ ਮਾੜਾ ਹੁੰਦੈ।"

"ਬੇਬੇ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ, ਆਪ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਸੁਫਨੇ 'ਚ ਮਿਲ ਕੇ ਨਾ
ਜੀ ਜਾਣੀ ਰਾਜ਼ੀ ਜਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਚੰਦਰੀ ਜਿੱਦਣ ਦੀ ਮਰੀ ਸੀ ਕਦੇ ਕਿਹੜਾ
ਵਖਾਈ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।"

"ਕਿਉਂ ਨੀ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਹੋਊ ਅੰਦਰ ਤਾਂ ਭੁਜਦਾ ਈ ਹੋਊ ਫੇਰ ਵੀ ਮਾਂ
ਸੀ।"

"ਲੈ ਸੱਚ ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਰੁਪਈਆ ਮੋੜਨ ਆਈ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਓਦਨ
ਪਾਂਧੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇਥੋਂ ਲੈ ਕੇ।" ਭਾਨੇ ਨੇ ਗੀਝੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਲੀਰ ਦੇ ਲੜ
ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਇਕ ਦਾ ਨੋਟ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦਿੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

"ਲੈ ਆ ਜਾਂਦਾ ਰੁਪਈਆ ਕਿਹੜਾ ਕਿਧਰੇ ਭੱਜ ਚੱਲਿਆ ਸੀ।" ਰੁਪਈਆ
ਫੜਦਿਆਂ ਸੰਤੀ ਬੋਲੀ।

"ਬਹਿ ਜਾ ਭਾਨੇ।"

"ਚਲਦੀ ਆਂ ਬੇਬੇ, ਦੇਖ ਤਾਂ ਉਪਰੋਂ ਕਿਹੋ ਜੀ ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰਰੀ ਚੜ੍ਹੀ
ਆਉਂਦੀ ਐ। ਮੋਘਾ ਵੀ ਢਕਣੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅੰਦਰ ਪੈ ਜੂ ਸਾਰਾ ਮਿੱਟੀ ਘੱਟਾ।"

"ਏਸ ਰੱਬ ਨੇ ਖਬਰ ਨੀ ਕੀ ਕਰਨੈ। ਏਸ ਰੁੱਤ ਦੀ ਨੂੰਰੀ ਤਾਂ ਉਈਂ ਮਾਰ
ਲੂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ।"

79 / ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ

“ਚਲ ਓਸ ਕਰਤੇ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਐ।” ਆਪ ਭਾਨੋ ਤੁਰ ਪਈ।
 ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਹੀ ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ ਨ੍ਹੇਰੀ ਚੜ੍ਹੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ।
 ਪਹਿਲੇ ਧਰਤੀ ਉਤਲਾ ਪੱਤ-ਪੱਤ ਉੱਡਿਆ। ਫਿਰ ਬਾਰ ਬਾਰੀਆਂ
 ਖੜਕਣ ਲੱਗੇ ਤੇ ਫਿਰ ਤਾਂ ਹੱਥ ਨੂੰ ਹੱਥ ਮਾਰਿਆਂ ਕਿਹੜਾ ਦਿਸਦਾ ਸੀ।
 ਜੜਾਕ ਜੜਾਕ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਟਾਹਣੇ ਟੁੱਟਣ ਲੱਗੇ।
 ਚਲਦੇ ਖੂਹ ਥੋਮ ਗਏ। ਰਾਹੀਂ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੀ ਓਟ ਲੱਭਣ ਲੱਗੇ। ਜਾਨਵਰਾਂ
 ਨੇ ਚੀਕ-ਚਿਹਾੜਾ ਪਾ ਛੱਡਿਆ ਸੀ।
 ਬੜੇ ਲੋਕ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਚਿਤਾਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੁਆਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ
 ਇਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ।
 ਭਾਨੋ ਕੋਠੇ ਉਤੇ ਮੋਘਾ ਢਕਣ ਚੜ੍ਹੀ। ਮੋਘਾ ਢਕ ਕੇ ਬੋਚ ਬੋਚ ਕੇ ਪੈਰ
 ਧਰਦੀ ਉਹ ਬਨੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਗੋੜਾ ਜਿਹਾ ਖਾ ਕੇ ਧੜਮ ਦੇ ਕੇ ਵਿਹੜੇ
 ਵਿਚ ਆ ਡਿੱਗੀ।
 ਡਿੱਗ ਕੇ ਪਲ ਦੇ ਪਲ ਲਈ ਉਹ ਉੱਠ ਬੈਠੀ। ਫੇਰ ਗੁੰਮ ਸੁੰਮ ਜਿਹੀ ਹੋ
 ਕੇ ਓਥੇ ਹੀ ਲੁੜਕ ਗਈ।
 “ਨੀ ਬੋਬੇ ਖਨੀ ਭਾਨੋ ਡਿੱਗ ਪੀ।” ਬਚਨੀ ਨੇ ਉੱਚੀ ਦੇ ਕੇ ਸੰਤੀ ਨੂੰ
 ਹਾਕ ਮਾਰੀ ਤੇ ਆਪ ਆ ਕੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ।
 ਸੰਤੀ ਨੱਠੀ ਆਈ। ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਮਸਾਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮੰਜੇ ਉਤੇ
 ਪਾਇਆ। ਸਿਰ ਵਿਚੋਂ ਖੂਨ ਵਗ ਰਿਹਾ ਸੀ।
 ਸੰਤੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿਰ ਦੀ ਚਾਦਰ ਪਾੜ ਕੇ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਲੋਗੜ ਰੱਖ
 ਕੇ ਪੱਟੀ ਬਨ੍ਹੀ। ਪਰ ਬਿੰਦ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਸਾਰੀ ਲਹੂ ਨਾਲ ਭਿੱਜ ਗਈ।
 ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ।
 ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੇ ਭਗਤੂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਡਾਕਟਰ ਲੈ ਆਉਣ ਲਈ ਭਜਾ
 ਦਿੱਤਾ।
 ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਘਿਓ ਪਾ ਕੇ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਇਆ ਗਿਆ।
 ਉਹ ਨਾ ਹੋ ਕਰਦੀ ਸੀ ਨਾ ਥੂ ਬੱਸ ਨਿਢਾਲ ਜਿਹੀ ਪਈ ਸੀ।
 ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਆਉਣ ਤੱਕ ਭਾਨੋ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਸਾਰਾ ਲੋਗੜ
 ਮੈਲੇ ਨਾਲ ਭਿੱਜ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ।
 “ਕਿੱਥੇ ਮੋਘਾ ਢਕਣ ਚੜ੍ਹਗੀ ਬਦਲਿਆਂ ਵਾਲੀ।” ਸੰਤੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ

ਠਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹੱਥ ਘੁਟੀਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।
 “ਡਾਕਟਰ ਜੀ ਭਾਮੋ ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਘਰ ਬਾਰ ਲੱਗ ਜੇ ‘ਕੇਰਾਂ ਭਾਨੋ ਨੂੰ
 ਬਚਾ ਲੋ।’ ਨਰੈਣ ਨੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤਰਲਾ ਪਾਇਆ।
 ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਤਾਕਤ ਦਾ ਸੂਆ ਲਾ ਦਿੱਤਾ।
 ਬਿੰਦ ਕੁ ਮਗਰੋਂ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਜਾਣੀ ਸੁਰਤ ਜੇਹੀ ਆ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਅੱਖਾਂ
 ਉਘੋੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ।
 “ਬੋਬੇ ਪਾਣੀ।” ਉਸ ਨੇ ਸੰਤੀ ਦੇ ਹੱਥ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।
 ਸੰਤੀ ਨੇ ਚਮਚਾ ਪਾਣੀ ਦਾ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਇਆ।
 ਫੇਰ ਉਸ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਨਰੈਣ ਉਤੇ ਆ ਟਿਕੀ।
 “ਬਾ ਖਰੂ...ਬਾਖਰੂ...” ਭਾਨੋ ਨੇ ਹਟਕੋਰਾ ਜਿਹਾ ਲੈ ਕੇ ਕਿਹਾ।
 ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਇਕ ਤਾਕਤ ਦਾ ਸੂਆ ਹੋਰ ਲਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, “ਇਸ
 ਕੋ ਹਸਪਤਾਲ ਲੈ ਚਲੋ।”
 ਭਾਨੋ ਨੇ ਸੁਰਤ ਜਿਹੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ।
 ਉਸ ਨੂੰ ਗੱਡੇ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਹਸਪਤਾਲ ਲੈ ਗਏ।
 ਜ਼ਖਮ ਨੂੰ ਟਾਂਕੇ ਲਾਏ। ਪੱਟੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹੀਆਂ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਹੱਡ ਪੈਰ ਟੋਹ ਟੋਹ
 ਕੇ ਦੇਖੇ। ਦਵਾਈ ਪਿਲਾਈ। ਵਾਰਡ ਵਿਚ ਬੈੱਡ ਉੱਤੇ ਪਾ ਦਿੱਤੀ।
 ਡੇਢ ਮਹੀਨਾ ਉਹ ਹਸਪਤਾਲ ਪਈ ਰਹੀ। ਨਰੈਣ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਪਿੰਡੋਂ
 ਪਤਲਾ-ਪੋਲਾ ਕੁਝ ਭਾਨੋ ਦੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦੁੱਧ-ਚਾਹ ਲੈ ਕੇ ਅੱਪੜਦਾ।
 “ਤੂੰ ਜੀ ਰੋਜ਼ ਨਾ ਖੇਚਲ ਕਰਿਆ ਕਰੋ। ਕਦੇ ਰਾਮ ਵੀ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰ।
 ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਹੱਥ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਈ ਚਾਹ-ਚੂਹ ਮੰਗਾ ਲੂੰ।” ਭਾਨੋ ਆਖਦੀ।
 “ਨਹੀਂ ਭਾਨੋ ਖੇਚਲ ਕਾਹਦੀ ਐ।”
 “ਤੂੰ ਜੀ ਰੋਟੀ ਲਾਹੁੰਦਾ ਵੀ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੋਏਂਗਾ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਫ਼ਿਕਰਮੰਦ
 ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ।
 “ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਨੀ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਮਲਮੀ ਜੀ ਜੀਭ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਤੇ ਜਾਣ
 ਲਈ ਉਹ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ।
 ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਤੀ ਵੀ ਮਿਲਣ ਆਈ। ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਜਿਵੇਂ
 ਉਹ ਕੁਝ ਕਹਿੰਦੀ ਕਹਿੰਦੀ ਜਕ ਗਈ ਸੀ।
 ਡੇਢ ਮਹੀਨੇ ਮਗਰੋਂ ਜਦੋਂ ਭਾਨੋ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਬੈਠ ਬੈਠ ਕੇ

ਪਿੰਡ ਅਪੜੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਹਰੀਏ ਦੀ ਸਾਲੀ ਭਾਗਵੰਤੀ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਮੂਹਰੇ ਬੈਠੀ ਰੋਟੀ ਲਾਹ ਰਹੀ ਸੀ।

ਭਾਨੋ ਅਲਾਣੀ ਮੰਜੀ ਉਤੇ ਟੇਢੀ ਹੋ ਗਈ।

“ਚਾਹ ਧਰਾਂ?” ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਭਾਨੋ ਦੀ ਥਾਂ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਪੀਣੀ ਐ ਭਾਨੋ?” ਨਰੈਣ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਨਹੀਂ”, ਭਾਨੋ ਬੋਲੀ!

ਕੁਝ ਪਲ ਚੁੱਪ ਵਰਤੀ ਰਹੀ।

ਫੇਰ ਭਾਨੋ ਨੇ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਲਈ, ਉੱਠ ਕੇ ਪੀੜ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਗਲਾਸ ਚੁੱਕਿਆ।

“ਮੈਂ ਦੇ ਦਿਨੀ ਆਂ ਪਾਣੀ”, ਕਹਿੰਦੀ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਗਲਾਸ ਫੜ ਲਿਆ ਤੇ ਬਚਨੀ ਦੇ ਪੰਪ ਤੋਂ ਸੱਜਰਾ ਪਾਣੀ ਲੈਣ ਚਲੀ ਗਈ।

ਭਾਨੋ ਨੇ ਨਰੈਣ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ।

ਨਰੈਣ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਨੀਵੀਂ ਪਾ ਲਈ।

ਪਾਣੀ ਲੈ ਕੇ ਭਾਗਵੰਤੀ ਝੱਟ ਦੇ ਕੇ ਮੁੜ ਆਈ।

“ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਜੀ ਤੂੰ ਏਥੇ ਬੈਠਾ ਕੀ ਕਰਦੇਂ ਤੂੰ ਜਾ ਕੇ ਹੱਟੀਓਂ ਸਾਬਣ ਦੀ ਗਾਚੀ ਈ ਲਿਆ ਦੇ”, ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦਾ ਗਲਾਸ ਫੜਾਇਆ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ।

ਨਰੈਣ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਕਹੇ ਉਠ ਕੇ ਸਾਬਣ ਲੈਣ ਤੁਰ ਪਿਆ।

“ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਜੀ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਲਿਆਈਂ ਸਾਬਣ ਦੀ ਗਾਚੀ ਜਿਸ 'ਚੋਂ ਨਾਲੇ ਮੁਸ਼ਕ ਵੀ ਸੁਹਣਾ ਆਉਂਦਾ ਹੋਵੇ”, ਪਿੱਛਿਓਂ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ।

“ਕੋਠੀ 'ਚ ਮੇਰੇ ਦੋ ਕੁ ਲੀੜੇ ਪਏ ਸੀ?” ਭਾਨੋ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੱਲ ਦੇ ਮੈਲੇ ਲੀੜਿਆਂ ਵੱਲ ਤੱਕ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਉਹ.....ਉਹ ਤਾਂ ਪਾਟੇ ਜੇ ਸੀ। ਗ੍ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਸਾਂਹਸੀਆਂ ਦੀ ਬੁੜੀ ਨੂੰ ਪੁੰਨ ਕਰ 'ਤੇ ਸੀ। ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਕੁੜਤੀ ਪਾ ਕੇ ਧੋ ਲੀਂ ਲੀੜੇ!” ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਬਮਲੇ ਉਤੋਂ ਸੋਟੀ ਨਾਲ ਅਧਬਣੇ ਚਿੜੀ ਦੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਨੂੰ ਡੇਗਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਜਾ ਵੱਢੀ ਨਿੱਤ ਡੱਕੇ ਖਿਡਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਐ।”

“ਵਿਚ ਆਂਡੇ ਨਾ ਹੋਣ ਕਿਤੇ”, ਭਾਨੋ ਬੋਲੀ।
“ਜੇ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਚਿੜੀ ਦੇ ਈ ਹੋਣਗੇ ਤੇਰੇ ਤਾਂ ਨੀ”, ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਮਸ਼ਕਰੀ ਕੀਤੀ। ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਾ ਅਹੁੜਿਆ।
“ਪੀੜ੍ਹੀ ਭਾਹ ਕੇ ਨਮਾਂ ਪਾ ਲਿਆ?” ਭਾਨੋ ਨੇ ਪੀੜ੍ਹੇ ਵੱਲ ਝਾਕਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਆਹੋ ਘੁੰਗੀਆਂ ਵਾਲਾ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਕੋਣ ਬਣੇਦੈ?”
ਨਰੈਣ ਸਾਬਣ ਦੀਆਂ ਦੋ ਟਿੱਕੀਆਂ ਲੈ ਆਇਆ। ਇਕ ਉਸ ਨੇ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਦੂਸਰੀ ਭਾਨੋ ਦੇ ਕੋਲ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ।
“ਜਾਹ ਜਾਂਦੀ ਰਹਿ ਨਪੁੱਤੇ ਦੀਏ”, ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਦਰਾਂ ਮੂਹਰੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਕੁੱਤੀ ਦੇ ਵਗਾਹਮਾਂ ਖੁਰਚਣਾ ਮਾਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।
ਖੁਰਚਣਾ ਲੱਗਣ ਉਤੇ ਡੱਬੀ ਕੁੱਤੀ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਤੁਭਕੀ। ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਈ। ਦੋ ਕੁ ਕਦਮ ਜਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਗਈ ਫਿਰ ਮੁੜ ਪਈ। ਫਿਰ ਦਰਾਂ ਮੂਹਰੇ ਹੀ ਆ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋਈ।

ਕੁੱਤੀ ਨੂੰ ਉਥੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹੀ ਦੇਖ ਕੇ ਭਾਗਵੰਤੀ ਕਚੀਚੀ ਲੈ ਕੇ ਉੱਠੀ ਤੇ ਦਾਲ ਘੋਟਣਾ ਹੀ ਚੁੱਕ ਕੁੱਤੀ ਦੇ ਲੱਕ ਵਿਚ ਦੇ ਮਾਰਿਆ। ਉਹ ਚਊਂ ਚਊਂ ਕਰਦੀ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਨੱਠ ਤੁਰੀ।

“ਕਾਹਨੂੰ ਮਾਰਦੀ ਐਂ ਦਰਵੇਸ਼ਨੀ ਨੂੰ। ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਕੂਕ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਦਰਗਾਹੇ ਸੁਣੀਂਦੀ ਐਂ”, ਭਾਨੋ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੇਮਲੂਮੇ ਜਿਹੇ ਕੰਬਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਚੁੰਨੀ ਹੇਠ ਕਜਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

“ਕੁੱਤੀ ਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨੀ, ਭਾਗਵੰਤੀ ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਇਉਂ ਕੁੱਟਣ ਡਹਿ ਜੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਹੋਗੀਆਂ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਦੋ ਹੋ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਮਸ਼ਕਰੀ ਕੀਤੀ।

“ਬੋਡੇ ਈ ਹੋਊ ਇਹ ਰਵਾਜ ਸਾਡੇ ਨੀ”, ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਚਾਹ ਦਾ ਗਲਾਸ ਫੜਾਇਆ ਕਿਹਾ।

“ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਵੀ ਲਿਆ ਦੇ।”

“ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੋੜ ਤਾਂ ਮੱਲੋਮੱਲੀ ਦੇਣੀ ਐਂ।”

“ਲੋੜ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਥੱਕ ਕੇ ਆਈ ਐ।”

“ਤੇਨੂੰ ਜੀ ਉਸ ਦੀ ਲੋੜ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਪਤੈ। ਨਹੀਂ ਚਿੱਤ ਮੰਨਦਾ ਹੋਊ।”
“ਲੇ ਭਾਨੇ ਚਾਹ”, ਨਰੈਣ ਨੇ ਆਪਣਾ ਗਲਾਸ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜਾਇਆ
ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੇ ਨੇ ਗਲਾਸ ਫੜ ਲਿਆ।

“ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਏਹ ਸੀ ਬਈ ਭਾਨੇ ਨੇ ਤਾਂ ਤੈਥੋਂ ਲੈਣੀ ਸੀ ਚਾਹ”,
ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਚਾਹ ਦਾ ਦੂਜਾ ਗਲਾਸ ਫੜਾਇਆ ਕਿਹਾ।

“ਕਮਲੀਏ ਹੁਕਮ ਮੰਨੀਏ ਪਤੀ ਪਰਮੇਸਰ ਦਾ।”

“ਹੇਥਾਂ ਪਰਮੇਸਰ”, ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਟੁੱਠ ਵਿਖਾਇਆ।

“ਪਰਮੇਸਰ ਦੇ ਕੀ ਹੋਰ ਸਿੱਗ ਲੱਗੇ ਹੋਣਗੇ?” ਨਰੈਣ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਗੱਲਾਂ
ਵਿਚ ਤਾਂ ਭਾਗਵੰਤੀ ਤੋਂ ਹਾਰਨਾ ਨਈਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ।

“ਚੰਗਾ ਚੰਗਾ ਮਖਾਂ ਭਾਨੇ ਦੇ ਪਰਮੇਸਰਾ.....ਉਧਰ ਵੇਹੜਿਓ ਜਾ ਕੇ
ਜੁੱਤੀ ਲਿਆ ਦੇ ਮੇਰੀ, ਮੋਧੂ ਦਿਓ। ਕੈ ਦਿਨ ਹੋ ਗੇ ਮੇਚ ਲੈ ਕੇ ਗਏ ਨੂੰ। ਇਹ
ਤਾਂ ਜਮਾਂ ਈ ਟੁੱਟਗੀ....ਅੱਜ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਮੈਂ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਗਈ ਆਂ।”

“ਦੇ ਕੇ ਨੀ ਗਿਆ ਮੋਧੂ?”

“ਕਾਹਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਗਿਐ।”

“ਚੰਗਾ ਮੈਂ ਪੁੱਛਦਾਂ”, ਆਖ ਕੇ ਨਰੈਣ ਜੁੱਤੀ ਲੈਣ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਰੁਕ
ਕੇ ਭਾਨੇ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਬੋਲਿਆ, “ਤੂੰ ਵੀ ਧਾਗਾ ਮਿਣ ਕੇ ਦੇ ਦੇ ਭਾਨੇ
ਹੁਣੇ ਕਹਿ ਆਉਂਗਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਤੂੰ ਭੇਜੇਂਗੀ।”

“ਨਹੀਂ ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਅਜੇ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਐ”, ਭਾਨੇ ਬੋਲੀ ਤੇ ਨਰੈਣ ਨੂੰ
ਜਾਂਦੇ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਵੇਖਦੀ ਰਹੀ।

ਭਾਗਵੰਤੀ ਇਕ ਦੋ ਵਾਰੀ ਉਸ ਵੱਲ ਝਾਕੀ।

ਕੁਝ ਪਲ ਚੁੱਪ ਵਰਤੀ ਰਹੀ।

“ਤੇਰਾ ਮੰਜਾ ਚੁਬਾਰੇ 'ਚ ਡਾਹ ਦਿਆਂ, ਭਾਨੇ ਹਵਾ ਹਾਰੇ ਨਾਲੇ।”

“ਡਾਹ ਦੇ”, ਭਾਨੇ ਨੇ ਬੇਦਿਲੀ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

ਚੁਬਾਰੇ ਵਿਚ ਪਈ ਭਾਨੇ ਨੂੰ ਬੜੀ ਰਾਤ ਗਈ ਤੱਕ ਹੇਠਾਂ ਭਾਗਵੰਤੀ ਤੇ
ਨਰੈਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਦੀ, ਫੇਰ ਹੱਸਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਰਹੀ।

ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਲੰਘ ਗਈ।

ਸਰਦੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਆ ਗਈ।

ਹੁਣ ਸਰਦੀ ਵੀ ਲੰਘ ਚਲੀ ਸੀ।

ਨਰੈਣ ਬਾਰ ਵੜਿਆ ਹੀ ਸੀ, ਜਦ ਭਾਨੇ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਚੱਲੀ।

“ਮਖਾਂ ਭਾਨੇ ਕਿਥੇ ਚੱਲੀ?” ਨਰੈਣ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਖਿਝ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਂ....ਮੈਂ ਪਰਤਾਪੀ ਕਾ ਬੁੜ੍ਹਾ ਮਰ ਗਿਆ ਨਾ, ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਚੱਲੀ
ਆਂ।”

“ਤੂੰ ਠੇਕਾ ਤਾਂ ਨੀ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਬਈ ਜੀਹਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਮਰ ਜਾਵੇ
ਓਸ ਨੂੰ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾ ਕੇ ਰੋਣੈ। ਅਗਲਾ ਭਾਵੇਂ ਰੋਮੇ ਭਾਮੇ ਨਾ, ਇਹ ਉਈਂ ਅੱਖਾਂ
ਸੁਜਾਈ ਫਿਰੂ।”

“ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੌਣ ਰੋਵੈ। ਸਭ ਆਪਣਿਆਂ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਂਦੇ
ਨੇ।”

“ਮੈਨੂੰ ਲਗਦੈ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਤੂੰ ਜੀਉਂਦੇ ਨੂੰ ਈ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪੀ ਬਈ ਮਰੇ ਤੋਂ
ਖਬਰੈ ਰੋਣ ਆਉ ਕਿ ਨਾ।”

“ਮਖਾਂ ਜੀ ਸੁੱਖ ਦੇ ਬੋਲ ਬੋਲ। ਕੀ ਬੁਰੇ ਬਚਨ ਮੂੰਹੋਂ ਕੱਢੀ ਜਾਨੈ”, ਭਾਨੇ
ਨੇ ਨਹੋਰੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

“ਨਾ, ਮੈਂ ਪੁੱਛਦਾ ਬਈ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਘਰ ਵਾੜਦਾਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਬਾਹਰ ਕਿਉਂ ਤੁਰ
ਪੈਨੀ ਐ?”

“ਮੇਰੇ ਨਾ ਜੀ ਜਾਣੀ ਹੋਲ ਜੇ ਉਠਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ। ਫੇਰ ਜੀ ਕਰਦੈ ਜਾਣੀ
ਰੋਹੀਏ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂ।”

“ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਜੀ ਘਰ ਰਹੂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਡੱਕਾ ਦੂਹਰਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਜੂ। ਦੇਖ ਲੈ
ਮੇਰਾ ਅੰਤ ਈ ਲੈਣੈ ਨਾ ਕੋਈ। ਉਤੋਂ ਕਿਹੜੇ ਹਾਲ ਆਂ ਫੇਰ ਵੀ ਸਾਰਾ
ਪਿੱਟਣਾ ਆਪ ਈ ਫੂਕਣਾ ਪੈਂਦੈ।” ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਅੰਦਰੋਂ ਸੰਭਰ ਕੇ ਕੂੜਾ
ਬਾਹਰ ਸੁੱਟਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਭਾਨੋ ਤੂੰ ਹੁਣ ਪਗਹੁਣੀ ਤਾਂ ਨੀ ਆਈ ਹੋਈ। ਅੱਗੇ ਵੀ ਤਾਂ ਸਾਗਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਈ ਸੀ, ਹੁਣ ਕਰਦੀ ਨੂੰ ਕੀ ਵੱਢ ਪੈਂਦੀ ਐ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਖਿਝ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਜੇਹੜਾ ਕੁਝ ਭਾਗਵੰਤੀ ਆਖਦੀ ਐ ਉਹ ਤਾਂ ਕਰ ਈ ਦਿੰਨੀ ਆਂ। ਗੋਹਾ ਕੂੜਾ ਕਰ ਦਿੰਨੀ ਆਂ। ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜ ਦਿੰਨੀ ਆਂ, ਲੀੜੇ ਧੋ ਦਿੰਨੀ ਆਂ। ਜਦੋਂ ਕਹਿੰਦੀ ਐ ਰੋਟੀ ਵੀ ਲਾਹ ਦਿੰਨੀ ਆਂ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਮਟਕਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਾਗਵੰਤੀ ਕਨੱਖੀ ਕਨੱਖੀ ਭਾਨੋ ਵੱਲ ਝਾਕਦੀ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਤਾਂ ਜੀ ਰੱਬ ਜੱਗ ਤੋਂ ਡਰਦੀ ਕਦੇ ਤੈਨੂੰ ਦਸਦੀ ਨੀ। ਭਾਨੋ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਘਰ ਨੀ ਹੁੰਦਾ ਕਦੇ ਆਪੇ ਬੈਠ ਕੇ ਗੀਤ ਗਾਉਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਕਦੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਉਣ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਖ਼ਬਰ ਨੀ ਕੀਹਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀ ਐ ਤੇ ਕੌਣ ਮਰ ਗਿਐ ਏਥੇ ਜੀਹਦੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਐ। ਦੇਖ ਨਾ ਜੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਸੋ ਸੋ ਸੁੱਖ ਮਨਾਉਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਏਹ ਐ.....।”

“ਕਿਉਂ ਭਾਨੋ?” ਨਰੈਣ ਉਸ ਵੱਲ ਘੂਰ ਕੇ ਝਾਕਿਆ।

ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਡਰ ਜਿਹਾ ਲੱਗਿਆ। ਫੇਰ ਨਾ ਕਿਤੇ ਨਰੈਣ ਕੁੱਟਣ ਲੱਗ ਜੇ। ਉਹ ਸੰਤੀ ਦੇ ਘਰ ਵੱਲ ਝਾਕੀ।

“ਜਾਂ ਫੇਰ ਸੰਤੀ ਬਿਆਈ ਹੋਈ ਐ ਏਸ ਨੂੰ ਸਾਗਾ ਦਿਨ ਘਰ ਦੀਆਂ ਚੁਗਲੀਆਂ ਕਰਨ ਨੂੰ।” ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਸੂਹਣ ਤਖਤ ਕੋਲ ਰੱਖਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਮੱਝ ਹੇਠਲਾ ਥਾਂ ਸੰਵਾਰਨ ਲੱਗ ਪਈ।

“ਦੇਖ ਜੀ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਖਰੀ ਗੱਲ ਦਸਦੀ ਆਂ, ਬਈ ਬਥੇਰਾ ਚਿਰ ਪਕਾ ਪਕਾ ਖਵਾ 'ਤੀਆਂ। ਮੈਂ ਕੋਈ ਗੋਲੀ ਨੀ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ। ਇਹ ਸਾਗਾ ਦਿਨ ਐਸ਼ਾਂ ਲੁੱਟਦੀ ਰਹੇ ਤੇ ਮੈਂ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਝੋਕੀ ਰਹਾਂ। ਬਸ ਮੇਰੀਆਂ ਨਾ ਪਕਾਵੇ ਇਹ ਆਪਣੀਆਂ ਪਕਾਵੇ ਤੇ ਖਾਵੇ। ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਨੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਗੋਲਾ ਪੈਂਦਾ ਹੁੰਦਾ।” ਭਾਗਵੰਤੀ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਪਾ ਕੇ ਦਿੰਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ।

“ਤੂੰ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਕਰ ਨਾਲ ਕੰਮ ਭਾਨੋ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਭਾਗਵੰਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਨਾ ਦੇ ਕੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਕਿਹਾ।

“ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਜੀ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਣਗੇ ਬਈ ਸੌਂਕਣ ਐ, ਪਰ ਰੱਬ ਈ ਜਾਣਦੇ ਜੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਏਸ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਟੋਕਿਆ ਹੋਵੇ। ਪੁੱਛ

ਲੈ ਤੇਰੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਬੈਠੀ ਐ। ਅੱਥਲਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਨੀ ਜੇ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕ ਕੇ ਕਹਿ ਬੈਠਾਂ ਉਨੀ ਭਦਰਕਾਰੀ। ਪਰਸੋਂ ਕਿਹਾ ਭਾਨੋ ਜਰਾ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਜਾ, ਮੈਂ ਪਿੰਡੇ ਪਾਣੀ ਪਾ ਆਮਾਂ। ਆ ਕੇ ਦੇਖਿਆ, ਕੁੱਤਾ ਦੁੱਧ ਲੱਕੀ ਜਾਵੇ। ਬਈ ਸੁੰਨੀਏ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਬਠਾ ਕੇ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਗਈ ਆਂ।”

“ਕੋਈ ਨੀ ਭਾਗਵੰਤੀ ਜਿੱਦਣ ਦੀ ਏਸ ਦੇ ਸਿਰ 'ਚ ਸੱਟ ਲੱਗੀ ਐ, ਏਸ ਦੀ ਜਾਣੀ ਸੁਰਤ ਜੀ ਨੀ ਟਕਾਣੇ। ਤੂੰ ਦੇਖਿਆ ਈ ਐ ਬਈ ਇਕ ਰੋਟੀ ਦੇ ਦਿਓ, ਇਕ ਖਾ ਕੇ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹ ਦੇ ਦੇ ਦਿਓ, ਦੇ ਖਾ ਲੂ। ਨਾ ਦਿਓ ਤਾਂ ਮੰਗਣੀ ਨੀ। ਕਮਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਉਈਂ ਬੀਹੀਆਂ ਵਿਚ ਤੁਰੀ ਫਿਰੂ। ਬਿਨਾਂ ਗੱਲ ਤੋਂ ਈ ਰੋ ਪੂ। ਤੂੰ ਗੱਸਾ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ।”

ਭਾਨੋ ਮੱਝ ਦਾ ਥਉਂ ਸੰਵਾਰ ਕੇ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹੀ। ਪੀੜੇ ਵਿਚੋਂ ਗਲਾਸ ਚੁੱਕਿਆ। ਘੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਪਾਉਣ ਲੱਗੀ।

“ਨੀ ਹੱਥ ਤਾਂ ਧੋ ਫੂਕ ਲੈ ਪਹਿਲਾਂ।” ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਕੌੜ ਕੇ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਠਠਬਰ ਗਈ। ਹਾਂ ਹੱਥ ਧੋਣੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੇ।

ਬਚਨੇ ਦੇ ਪੰਪ ਤੋਂ ਉਹ ਤਸਲੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਲਿਆਈ। ਫਿਰ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਚਿਰ ਉਹ ਬੈਠੀ ਹੱਥ ਧੋਂਦੀ ਰਹੀ।

ਨਰੈਣ ਨੇ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ।

ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਚਿਲਮ ਪੀਤੀ।

ਫੇਰ ਧੁੱਪੇ ਬੈਠ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਾਲ ਵਾਹੁਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਭਾਨੋ ਅਜੇ ਵੀ ਹੱਥ ਧੋ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਹੁਣ ਬੱਸ ਵੀ ਕਰ ਹੱਥ ਧੋਣੇ।” ਨਰੈਣ ਨੇ ਖਿਝ ਕੇ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਚੌਂਕੀ। ਹਾਂ, ਏਨੇ ਚਿਰ ਤੋਂ ਉਹ ਹੱਥ ਧੋ ਈ ਕਿਉਂ ਧੋਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਭਾਗਵੰਤੀ ਦੇ ਮੁੰਡਾ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਕੁੜੇ ਵਧਾਈਆਂ ਹੋਣ ਭਾਨੋ।” ਸੰਤੀ ਨੇ ਭਾਨੋ ਤੋਂ ਗੁੜ ਫੜਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਹਾਂ ਬੇਬੇ ਹੱਥ ਸਭ ਨੂੰ ਵਧਾਵੇ।”

“ਹੱਥ ਤੇਰੇ ਕੰਨੀ ਵੀ ਕਿਤੇ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਈ ਭੀੜਾਂ ਨੇ। ਭਾਗਵੰਤੀ ਵਰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਕਦੋਂ ਦੀ.....।”

“ਨਹੀਂ ਬੇਬੇ ਉਹ ਵੀ ਮੇਰਾ ਈ ਐ। ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਲੱਗ ਗਈ। ਰੱਬ ਸਭ ਦੇ ਇਉਂ ਦਿਨ ਵੇਰੇ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਬੁਲਾਈ ਸੁੱਖਣਾ ਸੁਖੀਆਂ ਸੀ ਬਈ ਰੱਬ ਮੁੰਡਾ ਦੇਵੇ।”

“ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਘਰ ਦੀ ਮਾਲਕਣ ਬਣ ਗਈ, ਤੈਨੂੰ ਓਸ ਨੇ ਕੀ ਬਿਦਾਈ। ਤੈਂ ਤਾਂ ਕਮਲੀ ਨੇ ਕਾਗਤ ਵੀ ਨੀ ਸੀ ਕਰਵਾਇਆ। ਓਸ ਨੇ ਤਾਂ ਦੇਖ ਲੈ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਚੈਤ ਵਿਚ ਗੂਠਾ ਲਵਾਇਆ ਤਾਂ ਆਈ। ਹੁਣ ਆਪੇ ਈ ਉਹ ਘਰ ਦੀ ਮਾਲਕਣ ਐ।”

“ਆਪਾਂ ਤਾਂ ਬੇਬੇ ਬਸ ਦਿਨ ਈ ਪੂਰੇ ਕਰਨੇ ਐਂ, ਉਹ ਜੰਮ ਜੰਮ ਰਹੇ ਘਰ ਦੀ ਮਾਲਕਣ।

“ਆਹੋ ਧੀਏ ਇਉਂ ਸਬਰ ਕਰ ਕੇ ਈ ਗੁਜ਼ਾਰੋ। ਤੈਂ ਆ ਕੇ ਤਾਂ ਏਸ ਘਰ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਈ ਪਲਟ 'ਤੀ।”

“ਉਂ ਬੇਬੇ ਭਾਗਵੰਤੀ, ਦਿਲ ਦੀ ਨੀ ਮਾੜੀ, ਬਸ ਬੋਲਣ ਦਾ ਈ ਬਹੁਤਾ ਬਹੁ ਨੀ, ਨਾਲੇ ਦੇਖ ਤੈਨੂੰ ਛਾਪ ਦਖਾਮਾਂ।” ਭਾਨੋ ਇਕ ਹੱਥ ਨਾਲ ਗੁੜ ਵਾਲੀ ਪਰਾਤ ਸੰਭਾਲਦੀ ਦੂਜਾ ਹੱਥ ਸੰਤੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਕਰ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਮੁੰਡੇ ਹੋਏ ਦੀ ਤੋਰੇ ਦਿਓਰ ਨੇ ਕਰਾ ਕੇ ਦਿੱਤੀ ਐ। ਉਹ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨਾਲ ਦੇ ਸਿਗ ਤਵੀਤ ਵੀ ਕਰਾ ਦਿੰਨਾ ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਕਿਹੜਾ ਨਿਆਣੀ ਆਂ।”

“ਛਾਪ ਤਾਂ ਸੁਹਣੀ ਐ ਕੁੜੇ। ਹੋਊ ਅੱਧੇ ਤੋਲੇ ਦੀ ਤਾਂ।” ਸੰਤੀ ਨੇ ਛਾਪ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਦੇਖਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਏਨ੍ਹਾਂ ਤਿਹੂੰ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਬੰਕ ਵਿਚ ਵੀ ਦੋ ਵੀਹਾਂ ਉਤੇ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਰੁਪਈਆ ਹੋ ਗਿਐ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਗਹਿਣੇ ਆਲੀ ਭੋਇ ਵੀ ਸਾਰੀ ਛੁਡਾ ਲੈਣੀ ਐ। ਹੋਰ ਗਾਂਹ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਲੋਕ ਮੋਹਣੇ ਮਾਰਿਆ ਕਰਨਗੇ।”

“ਹੋ ਅਜੇ ਚੰਦਰਾ ਭੋਰਾ ਕੁ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਗੋਦੀ 'ਚ ਲੈ ਲੈਣੀ ਆਂ ਜਾਣੀ ਅੰਦਰ ਜਾ ਠਰ ਜਾਂਦੇ।”

ਸੰਤੀ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਭਾਨੋ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵੱਲ ਤੱਕਦੀ ਰਹੀ।

ਸੰਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੀ ਨਿਕਲੀ, ਜਦੋਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਭਾਗਵੰਤੀ ਹੋਰ ਦੀ ਹੋਰ ਹੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਗੱਲ ਗੱਲ ਉਤੇ ਨਰੈਣ ਨੂੰ ਵੀ ਆਕੜ ਆਕੜ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਨਰੈਣ ਵੀ ਅੱਗੋਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ

ਆਖਦਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਨਾਉਣ ਵੇਲੇ ਕਾਲਾ ਭਾਨੋ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਛੁੱਟ ਜਾਣ ਉਤੇ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਭਾਨੋ ਦੇ ਪੌਲ ਵੀ ਮਾਰੀ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਕਾਲਾ ਰੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਭਾਨੋ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਨੱਠੀ ਆਈ।

ਹੇਠਾਂ ਬਾਰ, ਅੰਦਰੋਂ ਬੰਦ ਸੀ।

ਜੱਕੋ ਤੱਕੋ ਕਰਦੀ ਭਾਨੋ ਨੇ ਕੁੰਡਾ ਖੜਕਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, “ਭਾਗਵੰਤੀ ਕਾਲਾ ਕਾਹਤੋਂ ਰੋਂਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਫੜਾ ਦੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ।”

“ਮੈਂ ਆਪੇ ਵਰਾਨੂੰਗੀ।” ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਖਿੱਝ ਕੇ ਕਿਹਾ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਭਾਨੋ ਉਥੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹੀ।

ਫੇਰ ਕੋਠੇ ਉਤੇ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮੰਜੇ ਉਤੇ ਪੈ ਗਈ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਕੋਈ ਨਾ ਆਈ।

ਮੁੰਡਾ ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਦਿਨ ਵਿਚ ਵੀ ਰੋਂਦਾ ਰਿਹਾ।

“ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦੇ ਏਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਲੱਗ ਗਈ।” ਵੇਹੜੇ ਵਿਚ ਭਾਗਵੰਤੀ ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਚੂਹਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਆਟੇ ਵਿਚ ਲਪੇਟਦੀ ਬਚਨੀ ਬੋਲੀ।

“ਆਹੋ ਭਾਮੋ ਭਾਨੋ ਦੀ ਈ ਲੱਗ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਆਨੇ ਪਾੜ ਪਾੜ ਝਾਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਐ। ਮੈਂ ਜੇ ਪਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਬੈਠ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਵੀ ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਚੜ੍ਹਦੀ ਐ।”

“ਔਂਤ, ਪ੍ਰੇਤ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਹੁੰਦੀ ਵੀ ਬਾਹਲੀਓ ਮਾੜੀ ਐ। ਤੂੰ ਹਥੋਲਾ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਬਾਵੇ ਤੋਂ ਜਾ ਕੇ।

“ਤੂੰ ਆਪ ਸਿਆਣੀ ਐਂ ਬਚਨੀ, ਹੁਣ ਦੱਸ ਮੈਂ ਕਿਹੜੇ ਖੂਹ 'ਚ ਉਤਰ ਜਾਂ ਚੁਆਕ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ।”

“ਤੂੰ ਔਖੀ ਸੋਖੀ ਚੁਆਕ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰ ਕੇਮ, ਓਸ ਨੂੰ ਨਾ ਫੜਾਇਆ ਕਰ।”

“ਕੀ ਕਰਾਂ ਨਾ ਫੜਾਮਾਂ ਤਾਂ ਉਂ ਮਗਰ ਮਗਰ ਤੁਰੀ ਫਿਰਦੀ ਐ। ਫੇਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਚਿੱਤ 'ਚ ਆਉਂਦੀ ਬਈ ਮਨਾ ਕਿਤੇ ਵੇਲੇ ਕੁਵੇਲੇ ਦੀ ਏਸ ਦੀ ਹਾਅ ਈ ਨਾ ਲੱਗ ਜੇ।”

“ਏਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਐ, ਪਰ ਬੁਰੀ ਨਜ਼ਰ ਤਾਂ ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਦਿੰਦੀ ਐ।

ਫੁੱਲ ਵਰਗਾ ਜੁਆਕ ਐ।”

ਕਈ ਦਿਨ ਕਾਲਾ ਢਿੱਲਾ ਰਿਹਾ।

ਭਾਗਵੰਤੀ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਭੱਜ ਭੱਜ ਪੈਂਦੀ ਰਹੀ।

ਨਰੈਣ ਦੀ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਆਨੀਂ ਬਹਾਨੀਂ ਲਾਹ ਪਾਹ ਕੀਤੀ।

ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗੱਲ ਕੀ ਹੈ, ਪਰ ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਾਸਾ ਗੁੱਜਰ ਝਗੜਾ ਪਿਆ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਦੋ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨਰੈਣ ਨਾਲ ਲੜ ਕੇ ਰੋਈ ਵੀ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ ਦੁਹੱਥੜਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਹੀ ਪਿੱਟ ਲਿਆ ਸੀ। ਨਰੈਣ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦਾ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ ਸੀ।

ਉਸ ਦਿਨ ਘਰ ਵਿਚ ਨਾ ਕਿਸੇ ਪਕਾਈਆਂ ਸਨ ਨਾ ਖਾਧੀਆਂ ਸਨ।

ਭਾਨੋ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ, “ਭਾਗਵੰਤੀ ਰੋਣੀ ਲਾਹਾਂ?”

“ਏਸ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਰੋਟੀਆਂ ਦੀ ਅੱਗ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਐ।” ਭਾਗਵੰਤੀ ਝਿੜਕ ਕੇ ਪਈ।

ਭਾਨੋ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ ਕੋਠੇ ਉਤੇ ਚਲੀ ਗਈ।

ਦਿਨ ਭੁੱਬਦੇ ਨਾਲ ਨਰੈਣ ਉਤੇ ਆਇਆ, ਭਾਨੋ ਦੇਖ ਖੁਸ਼ ਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਫਿਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਸੋਚ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਜੀ ਬੜਾ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਰੈਣ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਮੰਜੇ ਉਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਚੁੱਪ ਵਰਤੀ ਰਹੀ।

“ਭਾਨੋ?” ਨਰੈਣ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਵੱਲ ਤੱਕਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਭਾਨੋ ਭਵਤਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵੱਲ ਤੱਕਣ ਲੱਗੀ।

“ਭਾਨੋ ਮੈਂ ਦੇਖਦਾਂ ਭਾਗਵੰਤੀ ਕਦੇ ਤੇਰੀ ਖਾਤਰ ਰੋਣੀ ਰੱਖਦੀ ਐ ਕਦੇ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਬਣੀ ਕਈ ਵਾਰੀ ਤੂੰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਘੁੱਟ ਪੀ ਕੇ ਈ ਪੈ ਰਹਿੰਦੀ ਐ।”

“ਕਾਲੇ ਨੂੰ ਰਾਮ ਐ?” ਭਾਨੋ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਤੈਂ, ਕੀ ਲੈਣੈਂ ਕਿਸੇ ਕਾਲਿਆਂ ਕੂਲਿਆਂ ਤੋਂ। ਉਹ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ

ਇਉਂ ਕੁੱਤੇ ਖਾਣੀ ਕਰਦੀ ਐ।”

“ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਨਾ ਜਾਣੀ ਓਸ ਦਾ ਬਲਾਈਂ ਮੋਹ ਜਾ ਆਉਂਦੈ। ਭਾਗਵੰਤੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਚੱਕਣ ਨੀਂ ਦਿੰਦੀ।” ਭਾਨੋ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਲਗਾਈ।

“ਉਹ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੀ ਐ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੇਕੀਂ ਚਲੇ ਜਾਣੈ। ਮੁੜ ਕੇ ਨੀ ਆਉਣਾ। ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਈ ਐ ਪੇਕਿਆਂ ਓਸ ਦਿਆਂ ਦਾ। ਕੰਜਰਾਂ ਨੇ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਤੋਰ ਦੇਣੀ ਐ।”

“ਪਰ ਕਾਹਤੋਂ?” ਭਾਨੋ ਨੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਤੇਰੇ ਓਸ ਨੇ ਇਕ ਦੋ ਵਾਰੀ ਧੌਲ ਧੌਫਾ ਵੀ ਕੀਤੇ ਨਾ? ਮੈਨੂੰ ਸੱਤੀ ਦਸਦੀ ਸੀ।”

“ਚਲ ਓਹ ਜਾਣੇ ਉਸ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਐ।”

“ਭਾਨੋ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਨੀ ਜਾਂਦਾ ਬਈ ਮੇਰੇ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਤੂੰ ਇਉਂ ਰੁਲ ਜੋਂ।”

“ਹੁਣ ਤਾਂ ਨਾ ਰੱਬ ਜਾਣੀ ਚੱਕ ਲੇ”, ਭਾਨੋ ਨੇ ਹਉਕਾ ਭਰ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਭਾਨੋ ਓਸ ਨੇ ਸੱਚੀਂ ਮੁੰਡਾ ਲੈ ਕੇ ਚਲੀ ਜਾਣੈ। ਕਹਿੰਦੀ ਐ ਜਾਂ ਭਾਨੋ ਰਹੂਰੀ ਏਸ ਘਰ 'ਚ ਜਾਂ ਮੈਂ, ਜੀਹਨੂੰ ਮਰਜ਼ੀ ਰੱਖ ਲੈ।”

ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਜਾਣੀ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਜਿਹੀ ਨਾ ਲੱਗੀ। ਉਹ ਬੌਦਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਨਰੈਣ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵੱਲ ਤੱਕਣ ਲੱਗੀ।

“ਜੇ ਮੁੰਡਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਮੈਂ ਸਾਲੀ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਜਾਹ ਜਿੱਧਰ ਮਰਜ਼ੀ ਧੱਕੇ ਖਾਹ। ਪਰ ਹੁਣ ਦੇਖ ਨਾ ਭਾਨੋ....।”

ਭਾਨੋ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲੀ।

“ਭਾਨੋ ਦੇਖ ਨਾ ਚੌਂਦੇ ਆਲਾ ਫੱਤਾ ਐ ਨਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਐਤਕੀਂ ਆਪਾਂ ਮਹਿੰ ਖਰੀਦੀ ਸੀ। ਬੜਾ ਈ ਚੰਗਾ ਆਦਮੀ ਐ। ਬਚਾਰੇ ਦੇ ਕੋਈ ਨੀ। ਇਕੋ ਜੁਆਨ ਮੁੰਡਾ ਸੀ ਓਸ ਨੂੰ ਮਰੇ ਨੂੰ ਕਈ ਸਾਲ ਹੋ ਗੇ। ਭੋਏ ਵੀ ਚੰਗੀ ਐ। ਮੈਂ ਓਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਜੇ ਭਾਨੋ ਮੰਨੇ ਤਾਂ.... ਉਹ ਇਕ ਅੱਧੀ ਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੀ ਆਇਐ। ਤੈਨੂੰ ਓਸ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਹੋਇਐ।”

ਭਾਨੋ ਦੀ ਜਿਵੇਂ ਜੀਭ ਹੀ ਠਾਕੀ ਗਈ।

“ਭਾਨੋ ਮੈਨੂੰ ਏਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਲੋਭ ਲਾਲਚ ਨੀ। ਤੇਰੇ ਰਾਮ ਦੀ ਖਾਤਰ ਈ ਐ। ਏਥੇ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤੇਰੀ ਜੂਨ ਖਰਾਬ ਈ ਐ। ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ

ਜੀਊਣਾ ਦੁੱਭਰ ਕਰ ਛੱਡਿਐ, ਤੂੰ ਤਾਂ ਹੈਂ ਹੀ ਕੀਹਦੇ ਪਾਣੀਹਾਰ।”

ਭਾਨੋ ਜਿਵੇਂ ਸੁੰਨ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਨਾ ਹਾਂ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ ਨਾ ਨਾਂਹ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਬਿਟਰ ਬਿਟਰ ਨਰੈਣ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵੱਲ ਝਾਕੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਆਊਗਾ ਉਹ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਭਾਨੋ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਕੇ ਦੱਸੁਗਾ।”

ਭਾਨੋ ਦੇ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਅਉਸਾਣ ਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ।

“ਦੇਖ ਨਾ ਭਾਨੋ, ਤੂੰ ਭਾਵੇਂ ਕਾਂ ਹੱਥ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜੀਂ, ਮੈਂ ਤੈਥੋਂ ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਨੀ ਭੱਜਿਆ ਹੋਇਆ। ਨਾਲੇ ਚੌਦਾ ਕਿਹੜਾ ਦੂਰ ਐ ਮੈਂ ਆਪ ਵੀ ਗੋੜਾ ਮਾਰਦਾ ਰਹੁੰਗਾ। ਉਂ ਫੱਤਾ ਬੰਦਾ ਵੀ ਬਾਹਲਾ ਈ ਨੇਕ ਐ। ਨਾਲੇ ਹੁਣ ਪੰਜਾਹਾਂ ਨੂੰ ਢੁਕ ਕੇ ਉਹ ਮਾੜਾ ਹੋਊਗਾ ਵੀ ਕੀ।”

ਭਾਨੋ ਨੇ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

“ਭਾਨੋ ਜੀ ਬੁਰਾ ਨਾ ਕਰੀਂ। ਜੇ ਮੁੰਡਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਫੇਰ ਨੀ ਸੀ ਮੈਂ ਕਦੇ ਓਹਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕਰਦਾ। ਨਾਲੇ ਚੌਦੇ ਤੂੰ ਏਥੇ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ਹੀ ਰਹੇਂਗੀ। ਬਾਕੀ ਭਾਨੋ ਬੰਦੇ ਦੇ ਕੁਝ ਅਖਤਿਆਰ ਨੀ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਥੋਂ ਦਾ ਅੰਨ-ਜਲ ਚੁਗਣੈ ਹਰ ਹੀਲੈ ਚੁਗਣੈ।” ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਨਰੈਣ ਨੇ ਗੁੰਮ-ਸੁੰਮ ਬੈਠੀ ਭਾਨੋ ਦਾ ਮੋਢਾ ਥਾਪੜਿਆ ਤੇ ਪੌੜੀ ਲਹਿ ਗਿਆ।

14

ਦਿਨ ਛਿਪ ਗਿਆ

ਰਾਤ ਆ ਗਈ

ਰਾਤ ਲੇਖ ਗਈ

ਤੜਕਾ ਹੋ ਗਿਆ

ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਹੀ, ਉਹ ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਜਾਗਦੀ।

ਗੋਹਾ-ਕੂੜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਅੱਜ ਉਹ ਹੇਠਾਂ ਨਾ ਉੱਤਰੀ। ਨਾ ਹੀ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਹਾਕ ਮਾਰੀ।

ਇਕ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਘਰ ਹਿਲਦਾ ਜਿਹਾ ਪਰਤੀਤ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਭੁਚਾਲ ਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਨਹੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ

92 / ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ

ਨੂੰ ਹੀ ਅੰਧਾਲੀ ਜਿਹੀ ਆ ਗਈ ਹੈ।

ਉਸ ਦੇ ਦੇਖਦਿਆਂ ਦੇਖਦਿਆਂ ਬਿੱਲੀ ਨੇ ਅਲਮਾਰੀ ਉਤੇ ਛਾਲ ਮਾਰੀ ਤੇ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਮਰੋੜ ਕੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਨੱਸ ਗਈ। ਬਿੱਲੀ ਨੂੰ ਸ਼ਿਸ਼ਕੋਰਨ ਦੀ ਵੀ ਅੱਜ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ।

“ਭਾਨੋ ਚਾਹ ਪੀ ਲੈ”, ਹੇਠਾਂ ਤੋਂ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਹਾਕ ਮਾਰੀ।

ਭਾਨੋ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪੌੜੀ ਉੱਤਰੀ।

ਅੱਧੋ-ਸੁੱਧੀ ਦਾ ਦੁੱਧ ਪਾ ਕੇ ਚਾਹ, ਨਾਲ ਇਕ ਪਰੋਠਾ ਜਿਸ ਉਤੇ ਮਖਣੀ ਧਰੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਭਾਗਵੰਤੀ ਉਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਗਈ।

ਭਾਨੋ ਨੇ ਦੋ ਕੁ ਘੁੱਟਾਂ ਚਾਹ ਦੀਆਂ ਪੀਤੀਆਂ। ਰੋਟੀ ਦੀ ਤਾਂ ਬੁਰਕੀ ਕਿਹੜਾ ਅੱਜ ਉਸ ਦੇ ਲੰਘਦੀ ਸੀ।

ਅੱਧਾ ਕੁ ਗਲਾਸ ਪੀ ਕੇ ਚਾਹ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਕੁੱਤੇ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ।

ਕੁਝ ਪਲ ਉਹ ਚੁੱਪ ਕੀਤੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਫਿਰ ਰਹੀ ਭਾਗਵੰਤੀ ਵੱਲ ਦੇਖਦੀ ਰਹੀ।

“ਹਾਅ ਲੈ ਭਾਗਵੰਤੀ ਛਾਪ ਮੇਰੇ ਤਾਂ ਮੋਕਲੀ ਹੋਗੀ”, ਭਾਨੋ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛਾਪ ਫੜਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਤੂੰ ਪਾਈ ਰੱਖਦੀ। ਚੰਗਾ ਫੇਰ ਤੇਰੀ ਅਮਾਨਤ ਐ ਜਦੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਆ ਕੇ ਲੈ ਜੀਂ”, ਆਖਦਿਆਂ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਛਾਪ ਲੀਰ ਦੇ ਲੜ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸੰਦੂਕ ਵਿਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ।

ਦੁਪਹਿਰੇ ਜਿਹੇ ਫੱਤਾ ਆ ਗਿਆ।

“ਅਸੀਂ ਖੂਹ ਤੇ ਨੂੰ ਚਲਦੇ ਆਂ ਤੂੰ ਭਾਨੋ ਆ ਜੀਂ”, ਆਖ ਨਰੈਣ ਅਮਲੀ ਫੱਤੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰ ਗਿਆ।

ਭਾਨੋ ਸਾਣ ਮਾਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਬੈਠੀ ਰਹੀ।

ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਇਕ ਦੋ ਵਾਰੀ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ।

“ਨਾਲ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਲਾਹ ਦਿਆਂ?” ਉਸ ਨੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਨਹੀਂ”, ਆਖ ਭਾਨੋ ਉੱਠ ਕੇ ਬਾਹਰ ਚਲੀ ਗਈ।

ਫੇਰ ਅੰਦਰ ਮੁੜ ਆਈ।

ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਕੰਮ ਤੋਂ ਉਹ ਦੋ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਅੰਦਰ ਗਈ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਬਾਹਰ ਆਈ।

93 / ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ

“ਕੁਸ਼ ਚਾਹੀਦੈ ?” ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਨਹੀਂ।”

“ਫੇਰ ਉਹ ਉਡੀਕਦੇ ਹੋਣਗੇ ਭਲੇਮਾਣਸ ਬੈਠੇ।”

ਭਾਨੋ ਅੰਦਰ ਗਈ।

ਟੰਗਣੇ ਉਤੋਂ ਘੱਗਰਾ ਲਾਹਿਆ। ਫੇਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਸੋਚ ਕੇ ਓਥੇ ਹੀ ਧਰ ਦਿੱਤਾ।

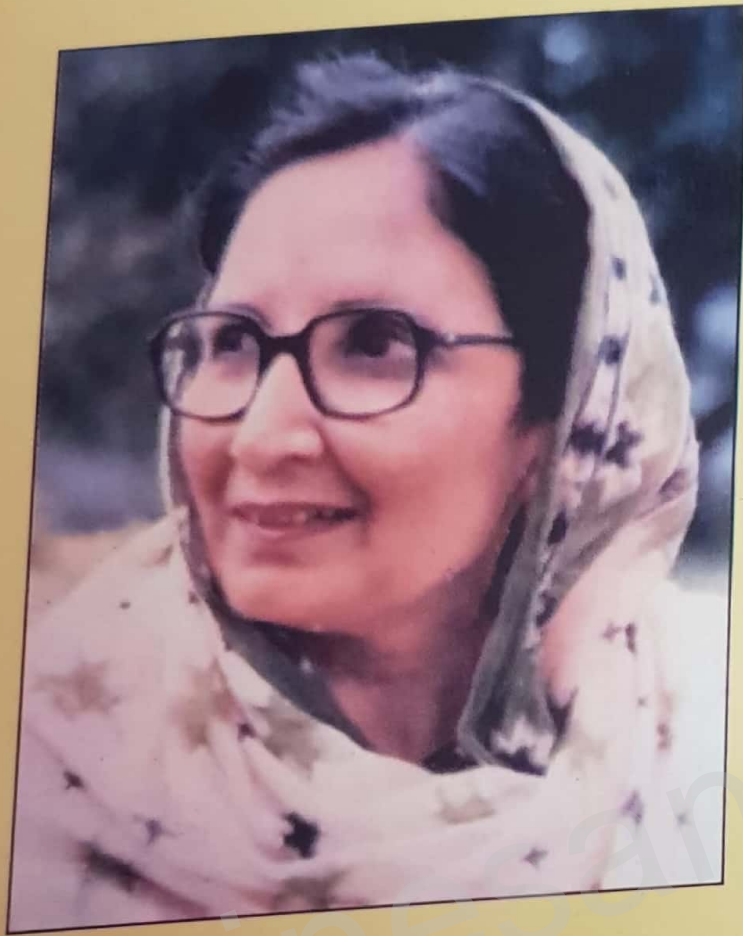
ਬਾਹਰ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਕਾਲਾ ਪਿਆ ਅੰਗੂਠਾ ਚੁੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਭਾਨੋ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਪਲੋਸਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, “ਕਾਲਿਆ ਮੈਂ ਜਾਨੀ ਆਂ ਪੁੱਤ।”

ਬੀਹੀ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਮੁੜ ਕੇ ਘਰ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ।

ਸੰਤੀ ਦੇ ਬਾਰ ਮੂਹਰੇ ਔੜਕੀ। ਪਰ ਤੁਰ ਪਈ।

ਬਿਨਾਂ ਘੱਗਰੇ ਤੋਂ, ਬਿਨਾਂ ਘੁੰਡ ਕੱਢਿਆਂ ਅੱਜ ਭਾਨੋ ਸੱਥ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਪਰਦੇਸਣਾਂ ਵਾਂਗ ਲੰਘੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ

 Forever Learning

ISBN 978-93-5068-717-8

9 789350 687178

 www.unistarbooks.com ₹ 60/-